

Цончо Родев
ДВАМА
ПРОТИВ
АДА

роман
за юноши

ЦОНЧО РОДЕВ ДВАМА ПРОТИВ АДА

chitanka.info

1

Почти беше прехвърлил крак през седлото, когато някакъв особен шум отвъд оградата привлече вниманието му. Деян се изправи на стремената и погледна отгатък. Тънка усмивка се хлъзна по устните му — така се усмихваше той винаги, когато застанеше лице в лице срещу раболепието, а там, на входа на странноприемницата, раболепието, ниските поклони и угодливостта просто се лееха като изчешма.

Младият човек полека слезе от коня и още по-полека преметна юздата му на коневръза — искаше да даде време на стопанина да изчерпи целия си запас от ласкателства. А това нямаше да свърши скоро; доколкото се забеляза през оградата, в „При върбите“ бе пристигнала многобройна и важна група, та ако стопанинът рече да стори само по един поклон на човек...

Когато влезе в двора, първоначалните му наблюдения се потвърдиха. Вляво бе разпрегната скъпа кочия в сребърносин цвят, приспособена за два чифта коне, малко по-нататък няколко слуги почистваха със слама и метални чесала петнадесетина коня: Деян правилно се досети, че четирите бели бяха от впряга на кочията, а останалите — на ездачите от свитата съпровождачи.

Докато още разсеяно оглеждаше всичко това, във вратата на странноприемницата се появи собственикът — нисък и неимоверно пълен мъж с толкова червендалесто лице, сякаш готово всеки миг да лумне в огън. Човекът спря, изгледа го изпитателно и Деян без особен труд прочете мислите му. Собственикът на „При върбите“ първо забеляза прахоляка по дрехите, шапката и оръжието на неочаквания гост и това (особено в сравнение с вероятната изисканост на онези, които бяха слезли от сребърносинята кочия) охлади наченките на престореното въодушевление, присъщо за хората от неговия занаят. Но само секунда след това опитният му поглед съзря, че под прахта имаше дрехи от генуезко сукно, жълти ботуши от скъпи северни кожи, а на ръцете един-два пръстена с толкова ослепителни камъни, всеки от

които навярно струваше повече от крайпътната странноприемница заедно с всичките ѝ вещи, прислуга и складове. Сблъскаха се двете разнопосочни чувства в душата на шишкото и второто — всъщност то си беше най-обикновена алчност, примесена с дългогодишен навик за подлизурство — постепенно надделя. Стопанинът се отправи към него; изглеждаше така, сякаш късокракото му тяло се търкулна срещу госта.

— Стократно добре дошъл под скромния покрив на стария Боголюб, благороднико. Той самият и всичко тук е на твоите услуги.

Деян прецени, че не трябва да се поддава на този водопад от словоохотливост, и се задоволи да произнесе безизразно:

— Бяха ми казали, че в странноприемницата „При върбите“ човек може да получи блюдо най-вкусна гозба и стакан отлежало вино. А конят му — грижи, зоб и почивка. — После реши да посмекчи тона и добави: Ако всичко това е вярно, готов съм да призная, че почитеният стопанин е не само боголюб, но и човеколюб...

Стопанинът на „При върбите“ подхвърли предпазливо:

— От свитата на великия болярин Тихомир ли е младият господар?

„Младият господар“ залепи на лицето си цялото високомерие, на което беше способен:

— Един Деян, син на катепана^[1] на Овчага^[2] Вълкан, не е слуга на никого и не се числи към никоя свита — нито срещу плата, нито почетно!

— Всеки би се гордял да е в обкръжението на логотета на царството и за него нямаше да е слугуване... — промърмори под носа си топчестият Боголюб, но гласно рече: — Заповядай, господарю! — Той посочи с ръка към вратата на странноприемницата. — Наистина ти си благоволил да сториш чест на заведението ми в час, когато господство му логотет Тихомир и неговите люде са заели всичко, но за един благородник като тебе винаги ще се намери и място, и храна, каквато му подобава. — После изпревари напомнянето на госта: Не се тревожи, моите слуги ще се погрижат за коня ти, господарю. Но защо изобщо си го оставил отвън? Там е за крантите на простолюдието, които нямат място в конюшните на стария Боголюб...

Докато той даваше разпорежданията на слугите си, младият човек влезе в гостилницата и се огледа. И ако все още не можеше да

каже нито дума за прехвалените гозби на „При върбите“, още от първия поглед разбра, че това заведение на три-четири часа път от Търновград ще да е любимо място за отдих и развлечение на „каймака“ на престолнината — тук имаше само на брой масички (после щеше да разбере, че за „простолюдието“, както казваше Боголюб, в една странична постройка се намираше отделно мизерничко помещение), по таваните и столовете бяха с дърворезба, широка камина, в която можеше да се пече на шиш и цял глиган, придаваше някаква особена прелест и топлота, а всичко грееше от такава чистота, че просто да потънеш в земята от срам, ако пристъпваш с прашни ботуши...

Залата беше построена във формата на буква Г. Едното ѝ крило, осветено от цяла редица прозорци с цветни стъкла, беше издигнато с няколко стъпала по-високо и там можеше да се види само една-единствена дъбова маса с около дузина столове около нея — не беше трудно да се разбере за какви гости беше предназначена тя. Сега там седяха само двама души: един силно прошарен мъж на петдесетина години, вероятно споменатият логотет Тихомир, облечен в одежда за лов, която надали беше особено пригодна за гонитба през шубраците на елен или лисица, но положително струваше цяло състояние, и до него една жена, всъщност девойка на не повече от деветнадесет-двадесет години с дреха в небесносиньо и златно, а на главата — венец от коси с цвят на кестен, но там, където лъчите на сутрешното слънце се провираха през тях, те добиваха оттенъка на прясно излъскана мед.

Имаше нещо в лицата на двамата, което безпогрешно издаваше, че са баща и дъщеря. Но какво беше то? Дали широките умни чела с подчертаните слепоочни кости? Или правите уста? Или може би това, общото, не беше в лицата, а във вродената властност или горделивост? — която беше естествената стойка на главите им? Деян не намери отговор на тези въпроси. Стори му се неприлично да се заглежда толкова много в двамата, пък в края на краищата те и не го интересуваха особено. Нищо, че онзи там бил — как го нарече гостилничарят? — „велик болярин и логотет на царството“. Даже толкова повече...

Другото крило на залата съдържаше пет-шест отделни масички; също и те, както и столовете край тях бяха дело на опитен резбар, ала все пак изобщо не можеха да се сравняват с тежката маса оттатък.

Подлежат ли на сравнение ездитният жребец и умореният впрегатен кон? Около тези масички бяха насядали около дузина воители в пълно въоръжение; Деян си помисли, че това трябва да е личната охрана на логотета, и не се излъга.

За секунда-две младият човек се запита къде ли хитроумният Боголюб смята да настани него, закъснелия гост. Че синът на някакъв си там катепан няма да намери място на трапезата на логотета, това се разбираше от само себе си. Но че е недопустимо да бъде сместен между обикновените воители, това също се налагаше да му бъде ясно, а ако въпреки това го предложеше, Деян трябваше, просто длъжен беше не само да не се съгласи, но и да изрази несъгласието си по такъв начин, какъвто би приличал на момък със самочувствие и с навика да бъде не „синът на кого да е“, а „синът на еди-кого си“. За щастие не се стигна до нежелани спорове и себеизтъквания. Стопанинът приближи до него и разтапайки се от любезност, му показва една отделна масичка, която младият човек до този момент не беше забелязал. Тя стоеше някак си самотна и полузакрита зад овала на камината и до нея имаше един-единствен стол; е, не беше най-представителното място в заведението, но дърворезбите по нея и по облегалката на стола я поставяха веднага в групата на представителните, където бяха логотетът и дъщеря му, не и в другата, второстепенната.

Деян изрази одобрението си само с едно кимване на глава, после пожела да се измие — беше събрал върху себе си прахоляка на пътя. Заведоха го до мивника и един слуга му поля, а после му поднесе и кърпа, която просто трептеше от белота. Когато малко по-късно се върна в залата и се опъти към мястото си, започнаха и неприятностите — беше влязъл точно навреме, за да види как един непознат тъкмо заема мястото му. Изглежда, в същото време го бе забелязал и Боголюб, защото дотъркаля топчестото си тяло едновременно с него. И даже го превари:

— Хиляди извинения, млади благороднико — изрече на един дъх. Приеми всичките ми извинения, но масичката е подготвена за негова милост, Деян, син на Вълкан.

Думите „млади благороднико“ събудиха любопитството на Деян и той за пръв път огледа безцеремонния посетител. Навярно му беше връстник — ще рече някъде между двадесетте и тридесетте, но по-близо до двадесетте. Пак като него беше над среден ръст, почти висок,

плещест и с дрехи, които издаваха дълбочината на кесията, от която бяха заплатени. Но ако изключим и прахта по тези дрехи, дотук стигаха приликите между двамата. Защото, за разлика от Деян непознатият имаше руси коси, но не златисти, а по-скоро пепеляви. И не беше с бръснато лице, както подобаваше на възрастта му, а си бе оставил къса и добре подстригана брадичка в пепеляворусия цвят на косата. Всичко това се допълваше от две сини очи — толкова студени, че изглеждаха направени по-скоро от късчета лед, отколкото от стъкло. Но като цяло той се хареса на Деян; харесаха му не само поразително правилните черти, но и неудържимата мъжественост, която напираше отвъд тях.

Непознатият спокойно вдигна бучките лед, спря ги върху Боголюб и изрече със смес от вледеняващо спокойствие и неподправено учудване:

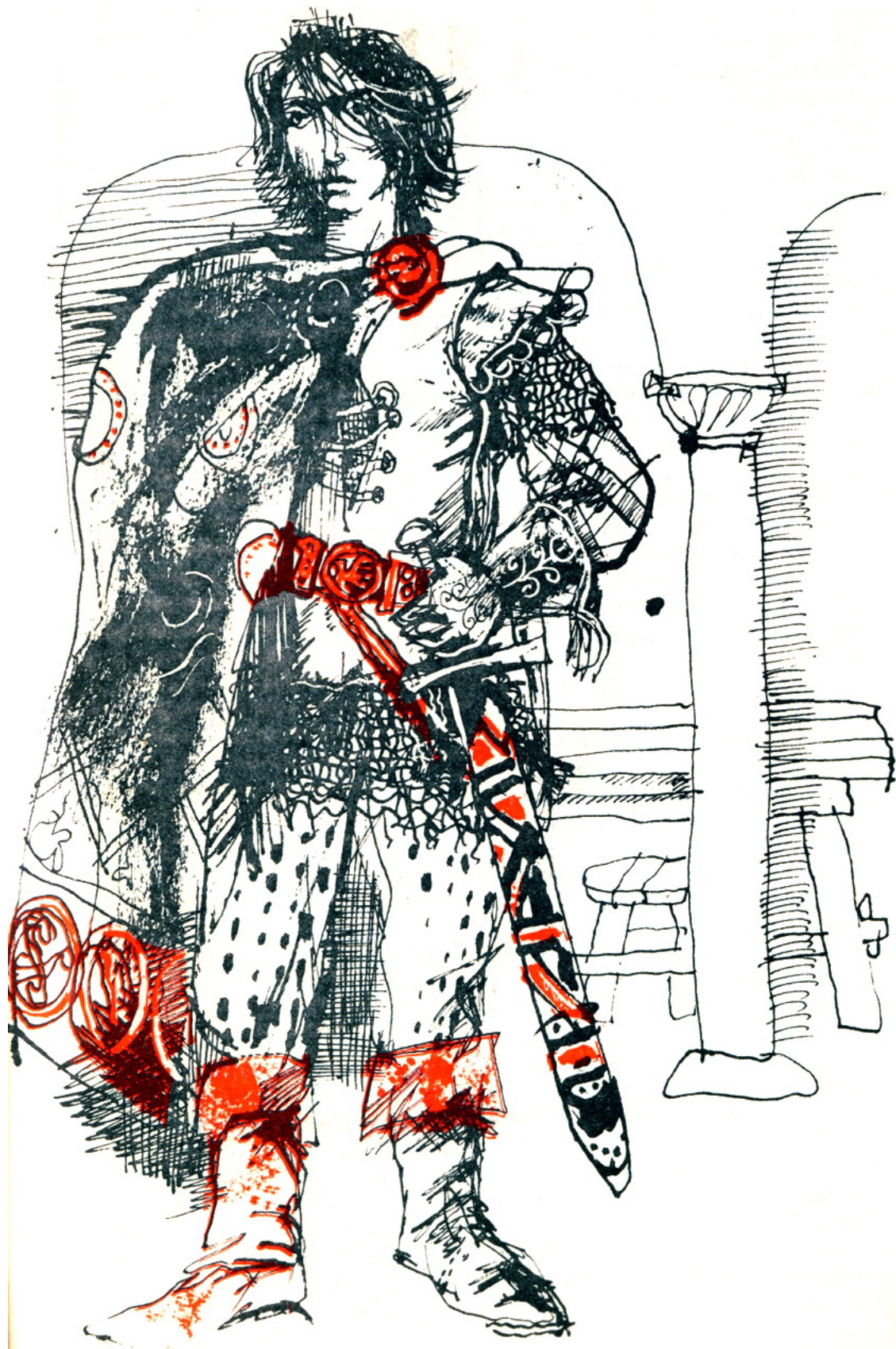
— Ти смяташ, че един Страхота, син на Целгобула, следва да му отстъпи мястото си?

На това място Деян прецени, че трябва да се намеси:

— На път сме да се забъркаме в едно пренеприятно недоразумение — каза. — Сигурно не си разбрал, приятелю, но масата беше приготвена за мене. Ти просто заемаш място, което не ти принадлежи.

— Разбира се, старият Боголюб няма да остави и младия господар... — започна стопанинът, но онзи, който нарече себе си Страхота, се огледа с пресилено високомерие и произнесе отчетливо:

— Тук не виждам нито одного, когото мога да назова мой приятел. А що се отнася до масата, нека да се разберем. Странноприемница ли е тук? Странноприемница. Беше ли свободна масата, когато влязох? Беше. Е добре, аз съм пътник, намерих масата свободна, заех я и искам да се нахраня. А вие двамата имате ли нужда от повече обяснения?

Деян усети, че в него се надига ярост. Причината не беше само свадливостта и безочливостта на Страхота, но и усещането, че сега всички в залата са събрали погледите си в тях и се подсмиват; присмеха им младият човек прие върху себе си, понеже именно той, а не нахалникът стърчеше глупаво край масата и молеше за мястото си.

— По нашия край подобни нахалници просто ги хващат за ушите и ги изхвърлят през вратата — рече той, като уж се обръщаше към стопанина, но достатъчно високо, за да бъде чул от всички.

— Можеш да направиш нещо повече — понадигна се в отговор Страхота. — Не да издърпаш, а да отсечеш ушите ми. Надявам се, че този меч на хълбока не ти служи само за украшение, нали? — Не говореше високо, но на лицето му се бе появил отпечатък на буен и неудържим гняв. — Какво ще каже Деян, син на не знам кого си, за една малка разходка зад оградата на този шишко?

— Господари!... Млади господари!... — закърши ръце шишкото, очевидно безпомощен да предотврати безсмислената свада. И Деян схващаше безсмислеността на свадата и също искаше да я избегне, само че държеше това да не е за сметка на достойнството му.

— Вижда ми се глупаво да се изколим заради една маса и блюдо месо — каза, — но ако наистина настояваш, Деян, син на Вълкан от Овчага, не е човекът, който ще подвие опашка пред нечие си джафкане. Само че да се разберем: по нашия край за по-лесно отсичат ушите наведнъж... през врата...

— Отлично! — зарадва се другият. — А иначе не е глупаво, драги. Нали в края на краищата мястото е само едно? Е добре, подир малко също така само един човек ще дойде, за да го вземе.

И улавяйки дръжката на меча си, той се отправи към вратата. В себе си Деян искрено прокле всички глупаци, които могат да се срещнат по пътищата, но го последва навън. Дочу как зад него станаха от местата си неизбежните за подобни случаи зяпачи, жадни да не изпуснат безплатното зрелище, но предпочете да не се извърне. И след малко двамата със Страхота вече скатаваха връхните си дрехи на полянката до онези върби по дължината на рекичката, които бяха дали името на странноприемницата. Като останаха само по ризи, извадиха мечовете, поздравиха се и заеха бранна стойка.

Още първата, тъй да се рече, пробната схватка показа на Деян, че противникът му може да беше лекомислен свадливец, но не и

самоубиец — с безразсъдна лекота предизвикваше двубои, но съвсем разсъдливо водеше боя и личеше, че притежава бързина, сила и голям опит с меч и владее не една и не две от неговите тайни.

Поуката обаче, която последва веднага след това беше, че не трябва много-много да се замисля и преценява. Защото още се улисваше в съждения за възможностите на противника си, и получи рана в лявото рамо — Страхота само се бе престорил, че се отдръпва за секундна почивка, а с нов напад и с измамно движение бе принудил Деян да се открие и веднага бе нанесъл великолепно отмерен по време удар. Е, Деян все пак успя да го отбие, но не и напълно острието, насочено към врата му, бе попаднало в рамото. И петното върху бялата риза показваше, че ударът не е от съвсем леките...

— Не знам как го направи — с неподправено уважение каза Страхота, — но те поздравявам. Можех да се закълна, че сега ще се търкаляш в краката ми като току-що заклано пиле.

Този път беше негов ред да си плати за разсейването. Озлобен от получената рана, Деян нанесе няколко бързи удара, колкото да отклони оръжието на противника си, и се хвърли напред. Страхота се огъна като лък, но недостатъчно бързо и връхлитащият меч го прониза в бедрото.

— Виж го ти! — рече. — Ами че то, петлето, имало зъби. Е, няма как, ще трябва да ги извадим.

Двамата се сближиха отново и се впуснаха в яростна схватка. Дрехите им се превърнаха в парцали, всеки получи по няколко удара, но те не бяха смъртоносни, само гдето целите се оплискаха с кръв. И пак се раздалечиха почти едновременно.

— Сега пази се, сине Вълканов — през стиснати зъби се закани Страхота. — Кудугерски удар. От него не може да те спаси и сатаната, комуто служиш. Дори и онзи, който го е измислил, не е могъл да му устои и е паднал от него. Хайде, много здраве на небето!

Той стовари няколко бързи сечащи удара, с които принуди Деян да вдигне меча си хоризонтално, за да пази главата си. После не скочи, а просто прелетя над земята и мушна с все сила там, където трябваше да се намира коремът на противника му. С всичката бързина, на която беше още способен, Деян изви ръка. Успя, но само наполовина — пресрещна и отклони меча на Страхота, но или закъсна, или силата не

му достигна, защото все пак не се спаси напълно от удара. И острието, насочено към корема му, се заби в хълбока.

За миг Деян усети да загубва свят. Скоро обаче призова цялата си воля и надмогна слабостта, дори си наложи да изкриви лице в нещо като усмивка.

— Признавам, ударът си го бива. — Той затисна с лявата си длан раната на хълбока, но някаква лепкава течност се запровира между пръстите му. — Сега обаче се пригответи ти, Страхота. Имам и аз една изненада за тебе. Галички напад. Ще бъда много учуден, ако след него можеш да отвориш уста, за да ми кажеш дали си го бива...

Деян се насилваше да говори лековато и безгрижно, но всъщност бързаше — даваше си сметка, че с всяка секунда губи сили, а не желаше да си отиде неотмъстен. Каза си наум: „Дявол да ме вземе, че се поддадох. А колко важна беше целта ми!...“ След това се втурна в онова, което му бе известно като „галички удар“. Мушна към гърдите, но Страхота без усилие отби удара му. Замахна за сечене ниско и както очакваше, противникът му изви меч, за да пресрецне и тази атака. Тогавя Деян в един миг промени посоката на движението и оръжието му се връза в рамото на русолявия момък пред него. Ако беше с всичките си сили, този удар можеше да съсече противника на две. Но десницата на Деян нямаше вече и четвъртината от обикновената си мощ, та раната надали беше по-дълбока от три пръста. Сега и Страхота, олюлявайки се, я затисна с ръка. И двамата се изгледаха слисано — всеки от тях не бе очаквал такъв успешен напад от другия, всеки от тях не бе очаквал противникът да се спаси от тайния му удар.

Може би щяха да си кажат пак по някоя острога, но се въздържаха — сега всеки пестеше силата, необходима дори за произнасянето на няколко думи. И докато кръвта им се лееше от многобройните рани, те пак вдигнаха мечовете и застанаха един срещу друг.

И в този момент...

---

[1] Всички непознати думи са обяснени по азбучен ред в края на книгата (приложение I). ↑

[2] Географските понятия от епохата са обяснени по азбучен ред в края на книгата (приложение II). ↑

2

Нелепата препирня между двамата младежи беше, разбира се, проследена с голямо любопитство от всички в „При върбите“. Не направиха изключение също логотетът Тихомир и дъщеря му. Но когато работата достигна до мечове и младите мъже — а след тях и почти всички воители от охраната — излязоха навън, Василиса каза с глас, пропит с искрено вълнение:

— Чу ли?

Бащата се задоволи да кимне утвърдително.

— Ти го казваш с такова безразличие? — възмути се тя.

— Не съм казал нищо — поправи я боляринът, — ала не скривам, че тази хлапашка свада ме забавляваше.

— Може би те забавлява също и това, че те отиват да се убият един друг за нищо? — заядливо продължи девойката.

— Не ме забавлява, а по-скоро ме радва — сви рамене логотетът. — Виж какво, момичето ми. В днешно време, когато най-обикновената корист и гоненето на високи санове не с храброст на бранното поле или с почтен труд, а с имената на бащите е станало главната грижа на нашите благородни младежи, мен наистина ме радва да видя двамина, които са готови да се накълцат на парчета в името на честта си. Дори и когато самият повод е толкова глупав и наивен. Това ми вдъхва вяра, че ръждата на покварата не ни е разяла напълно. Поне не още...

Василиса не дочака края на разсъжденията му и крепейки с две ръце полите на одеждата си, затича навън подир другите. Зад себе си чу баща ѝ да се провиква:

— Гостилничарю!... Хей, гостилничарю!... Докога ще чакам за гозбата си?

Не мина много време и девойката се върна запъхтяна. Улови ръката на баща си и не каза, а почти проплака:

— Те са целите в кръв, разбираш ли? Целите са в кръв, а не отстъпват и все налитат да се секат и мушкат. Направи нещо, татко. Ако наистина си се възхитил, че между момците все още има хора на

честта, не оставяй тия двамата да се убият. И за какво? За един стол в гостилницата...

Тихомир не отговори веднага и потърка с показалец челото си — привичен жест за него, когато обмисляше нещо. После, изглежда, взе решение, защото повика: — Радане!

Един от малцината воители, които не бяха отишли да присъствува на безплатното зрелище, се надигна от мястото си. Беше петдесетинагодишен, но с още права и силна снага и със знаци на десетник.

— Заповядай, господство ти!

— Иди да разтървеш онези палета, преди да са си прегризали взаимно шиите.

— Слушам, господство ти!

Десетникът се запъти с бързи крачки към вратата, девойката рипна подир него. И всъщност тя го отведе до мястото на двубоя.

За човек като Радан, преминал през много битки и кръв, само един поглед беше достатъчен, за да схване положението. Двата младежи действително бяха целите в кръв, навярно си бяха нанесли по половин дузина рани, всеки от тях притискаше с длан своята най-тежка, едва се крепяха на нозете си от изтощение, но независимо от всичко това пак бяха вдигнали мечове и навярно при следващата схватка нямаше да имат сили и съсредоточеност, за да се отбраняват, а просто щяха взаимно да се довършат с един удар. Опитният воин не загуби време за повече наблюдения. Той откачи аркана от пояса си и го метна с веща ръка към двамата. И толкова изкусно беше хвърлянето, че примката на въжето улови едновременно двата окървавени меча, рязко дръпване — и оръжията се откъснаха от пръстите на младежите. Повече слисани, отколкото уплашени, Деян и Страхота едновременно се извърнаха към посоката, накъдето арканът влачеше мечовете им. После все така едновременно се олюляха, за секунда всеки потърси опора о другия, пък накрая коленете им се подгнаха и двамата рухнаха на земята.

— Чичо Радане, стори нещо, за бога! — простена девойката. — Те ще загинат...

— Вдигнете ги, момчета! — заповяда Радан на своите. — Вдигнете ги и ги внесете в странноприемницата. Все ще се намерят два чисти одъра като за тях. Хайде, по-живо де! Отнесете ги, пък аз

сам ще прегледам раните им. — И докато онези се разчевръстиха да изпълняват заповедта му, той се обърна към Василиса: — Не бива да ме назоваваш „чичо“, господарке. Това не е добре за тебе и... за мене. Какъв чичо съм аз на дъщерята на българския логотет?

— За какво си се загрижил! — сгълча го тя мило. — Защо не оставиш на мене да...? Но какво сме се разприказвали, когато онези умират! Да вървим!

— Какво? Нима смяташ да дойдеш с мене, когато ще ги превързвам?

— Както виждаш. И не се бой за мене, чичо Радане, аз не се страхувам от вида на рани и кръв. Хайде, да побързаме!

Старият воин сви рамене с изглед на човек, който отдавна е престанал да се учудва на каквото и да било, и с бързи крачки се отправи към странноприемницата. За да го следва, на Василиса се наложи да подтичва покрай него.

Когато отидоха, хората от охраната не само бяха пренесли двамата млади мъже, но също бяха свалили ризите им и разкрили раните.

— Загубили са много кръв и са в несвяст — каза Радан, след като ги огледа с око на познавач. — Но са млади и силни, ще оцелеят... стига да не се подлютят раните им. — И заповяда: — Донесете ведро гореща вода и повечко ленено платно!

— Попитайте дебелия гостилничар за гъба-пърхавица — допълни девойката така делово, че десетникът я погледна смаяно: не беше очаквал такова хладнокръвие от една болярска дъщеря.

Василиса не забеляза погледа му. В този момент тя не виждаше нищо, освен проснатия пред нея Деян. Той лежеше на одъра разголен до кръста, с неестествено отнетната глава и полуотворени клепачи. Но въпреки привидната му безжизненост и вадичките алена кръв, които се стичаха от раните му, девойката беше като омагьосана от могъщата гръд на момъка, от гарвановочерните му коси, които на широки вълни се стичаха почти до раменете, от странния бадемов цвят на очите и от чувствените устни, които смекчаваха непривично ранната суровост на чертите му.

Тя долови някакви думи и направи усилие да се откъсне от унесеността си. Извърна се и срещна погледа на един воин, изправен до нея.

— Кого викат?

— Тебе, господарке. И то за трети път.

— За какво?

— Ето, нося горещата вода, платното и гъбата пърхавица. Както ти заръча.

Опомнила се напълно, Василиса откъсна парче от платното, натопи го във ведрото и се залови да измива раните на безчувствения момък пред нея. Така беше вдълбочена в работата си, че не забеляза как Радан я наблюдава крадешком. После десетникът се увери, че тя не само не ще припадне от вида на раните, но и напълно задоволително се справя с тях. И тогава се наведе над другия ранен...

... Около час по-късно Василиса и Радан се явиха при логотета, който видимо бе започнал да скучае.

— Оправихте ли ги? — попита великият болярин Тихомир.

— Почистихме раните и ги превързахме — отговори за двамата десетникът. — Ще оцелеят, тъй мисля аз. Ще оцелеят, ала имат нужда от грижи.

— Това оставете на мене — кимна логотетът. После запита с тон на човек, който също разбира от тези работи: — Само ги превързахте ли? Не сложихте ли нещо на раните?

— Пърхавица, за да спре кръвта — каза Василиса. — А сетне и един мехлем, който даде чичо Радан.

Като чу това „чичо Радан“, боляринът едва забележимо трепна. Но се въздържа, не каза нищо. Просто пропусна думите покрай ушите си.

— Мехлем от меча мас и отварка от звъника — обясни „чичо Радан“.

— Хубаво! — кимна логотетът. — Ще помогне. Но не е лошо да смесваш в мехлема и малко стрит чер корен. Предпазва от подлютяване. — После се провикна: — Гостилничарю!

Стопанинът се изправи до тях толкова бързо, сякаш през цялото време бе очаквал само това повикване, и с пъшкане преви дебелото си тяло.

— На твоите заповеди, господство ти.

— Има ли в странноприемницата ти човек, който умее да се грижи за ранени? Да прислужва, да сменя превръзки, да храни с лъжичка и така нататък?

— Никой не е по-добър в това от стария Боголюб, господство ти. На младини служих цели години при Захарий Смил, най-прочутия знахар на Подунавието.

— Наемаш ли се да изцериш двамата лудетини, дето лежат отгатък?

— Още как! Аз сам ще се грижа за тях. И нека да ми отрежат дясната ръка, ако до три дни не ги вдигна на крака, а до една неделя не са като нови. Имай го за свършено, господарю.

— Много добре! — Боляринът подхвърли една кесия и Боголюб я улови във въздуха с учудваща за тромавостта му сръчност. Направи една физиономия, която би трябвало да означава „ама нямаше нужда...“, ала си пролича как звънът на монетите погали ушите му. — Не ти искам услугата даром. — Тихомир показа един златен дукат на масата. — Това е за обеда, моя и на хората ми. А кесията — за церенето на двамата млади. Ако парите не стигнат — обади ми, ще доплатя. Но мисли му, ако науча, че не си положил грижите, които обеща.

Собственикът на „При върбите“ щеше да го залее в нов водопад от думи и обещания, но боляринът го спря с властен жест. И се обърна към десетника на охраната си:

— Да впрягат, Радане. И без това трябва вече да съм станал за смях — кой ходи на лов след пладне?

След четвърт час групата напусна странноприемницата. Начело яздеше Радан, а останалите воители — около и зад сребърносинята кочия.

3

Някъде в гората се носеше лай на гончета, примесен с човешки викове и шум на кречетала — отроците и париците от околните села и обучените ловни кучета от царските псетарници бяха вдигнали дивеч. Като се насочваха по тези звуци, коларят на логотета и воините от свитата пресякоха по една странична поляна и току до Синия вир забелязаха бивака на знатните ловци. Впрочем какъв бивак беше то! — Наблизо до шумящия вир върху боядисани в червено и златно колове бяха опънати два сенника, кръглият пурпурен за царя, а дългият жълт за болярите и техните семейства, и под тях бяха поставени удобни кресла с облегалки за гърба и ръцете и масички с различни лакомства за закуска и посребрени стакани за онези, които пожелаваха да разквасят устни с изстуденото във вира вино от царските изби. Воините от стражата, а заедно с тях също конярите, псетарите и соколарите изобщо нямаха място край тези сенници; те се бяха разположили на повече от хвърлей със стрела настрана — достатъчно далече, за да не сквернят с присъствието си господаря на царството и неговите най-лични сановници, и достатъчно близо, за да се отзоват на първото повикване. От онези, които лично отговаряха за сигурността на царя, при сенниците бяха само протоспатарят Карач и кастрофилакът на Търновград Семир... доколкото изобщо един кастрофилакс може да се брой между охраната. Те изобщо бяха с малко неизяснено положение между приближените на царя: потомствените боляри ги търпяха помежду си, ала не ги приемаха за свои равни, пък в същото време на всички беше ясно, че Карач и особено Семир държаха в ръцете си къде-къде повече власт от разните му там протовестиарии, епикернии, паракимомени и прочие.

Тихомир заповяда кочията да спре на прилично разстояние от пурпурния сенник и с отмерена стъпка се отправи нататък. Отдалече се постара да открие настроението на царя и да се подготви съобразно с него: знаеше много добре, че закъснението му не е променило с нищо царския лов, но от капризен нрав като Бориловия, непрекъснато

люшкац се от крайност в крайност, можеше да се очаква всичко. Но не, този път като че ли нямаше повод за безпокойство — царят изглеждаше в превъзходно настроение и в този момент точно оставяше сребърния бокал на масичката до себе си.

— Виж го ти моя логотет! — със смях превари първите му думи царят, като бършеше с опакото на дланта си винените капки от къдравите си кестеняви мустаци. — Хитрец, какъвто подобава на човек със сана му — оставил е други да се трепят в лова и иде направо за гощавката.

Встъплението беше повече от благоприятно, но след секунда колебание Тихомир предпочете да не му приглася — той наистина познаваше изменчивия характер на владетеля.

— На тръгване ме задържаха в Търновград, царство ти — каза боляринът едновременно с почителност и с добре отмерено самоуважение. — Дойде гончия от юг. И докато човекът Тихомир се блазнеше да язди пръв по дирите на глигана, логотетът Тихомир прецени, че трябва да изслуша вестите на пратеника.

— Какви бяха тези вести? — вдигна хубавите си вежди Борил.

— Всъщност нищо особено, царство ти. Михаил Епирски проводил най-сладкодумния си вития в Мелник при братовчед ти деспот Слав. Искал да го привърже към себе си и да го настрои срещу Хенрих в Цариград и срещу нас.

— Но той ми е останал верен, нали?

Нова, още по-кратка секунда на колебание. И после:

— Да, както досега.

Беше умен отговор. Късичкото „да“ трябваше да се разбира в смисъл, че Бориловият братовчед и при това деспот, ще рече — втори след царя, е верен на Борил и на царството. Но „както досега“ напомняше простата истина, че Алексей Слав в последните години ловко се възползуваше от постоянното съперничество на епирския владетел Михаил, латинския император Хенрих, брата на пленения и загинал Балдуин, сръбския крал Стефан Неман и българския цар и се бе самовъздигнал в „независим, неподчинен никому от околните владетели“^[1]. А всъщност като че ли най-близък бе с Хенрих — не само защото беше негов зет, но и защото именно от него, а не от братовчед си бе получил деспотската титла.

Борил го изслуша и махна неопределено с ръка:

— Лошо, лошо, Тихомире.

— Кое е толкова лошо, господарю?

— Ловът не върви, логотете. Виж на — денят преваля, а целият ми улов са тези четири заека.

Тихомир се постара да скрие изумлението и възмущението си — царят с един жест бе запокитил настрана грижите на царството и тревогите му не отиваха по-далече от четирите заека.

По това време — в годината от сътворението на света 6726, или 1218 от рождението на Христа — цар Борил беше на четиридесет и три години. В лице и снага той приличаше на Асеневиците, от които произлизаше по майка. Имаше широко и светло лице, което поради къдравата кестенява брада с няколко подранили бели косъма в нея изглеждаше по-скоро продълговато; ако не беше тя, щеше да се види същата волева трапчинка на брадичката му, каквато людете помнеха от лицата на вуйчовците му Петър, Асен и Калоян. За разлика от тях обаче той нямаше тъмните и винаги заплашително святкащи очи — неговите бяха измамно кафяви, ще речеш милозливи, едва ли не преливащи благодат. Не можеше да се нарече великан като предшественика си на престола Калоян, но все като Асеневиците беше високо над средния ръст, едър, плещест и с изпъкнала воинска гръд, която издаваше телесната му мощ.

— Гончетата лаят като на едър дивеч, господарю — безизразно каза Тихомир. Може би идването ти до Синия вир няма да е тъй напусто...

С ново махване на ръка царят го освободи и логотетът без бързане се отправи към другите боляри, разположени под жълтия сенник.

— Виж го ти, идва с брада! — поглуми се насреща му дядо Влас, докато се усмихваше от ухо до ухо. — Аз пък мислех, човече, че като закъсна толкова, ще те обръснат без сапун...

— Бръсненето е за немите — двусмислено отговори Тихомир. — На людете, надарени с език, даже им разресват брадата.

Ръкуваха се. И логотетът за миг се уплаши, че от това здрависване ще остане без ръка. Защото дядо Влас — така го наричаха всички, а всъщност епикерният Властимир — беше най-възрастен от всички и на това отгоре като хилядник на Калояновите пешаци си бе донесъл от Адрианопол^[2] една счупена от латинска алебарда ключица,

която после лошо зарасна, но ключицата му служеше само да оправдае с нея отсъствията си от ония заседания на синклита, на които не му се отиваше, пък иначе бе запазил своята мечешка сила. А истинските му години никой не знаеше, но все трябва да бяха шестдесетина или даже повече, щом преди цели тридесет и три е бил дясната ръка на Асен Белгун при прогласяването на въстанието и във всички битки след това.

— Как се измъкна пред царство му? — смигна съучастнически протоиракарий Константин, когато логотетът се ръкува с него.

Константин беше също герой от Калояновите войни и на това дължеше въздигането си във велик болярин с почетната длъжност протоиракарий. Него, както впрочем също Тихомир и дядо Влас, цар Борил „наследил“ от предшественика си и благоразумно ги бе оставил на постове им, само дето се бе погрижил да направи тези постове и длъжности съвсем, съвсем символични. За разлика от по-възрастния дядо Влас обаче четиридесетгодишният Константин бе натрупал голям опит в дворцовия живот, та бе станал пословичен с гъвкавостта си.

— Вчерашни новини — усмихна се в отговор Тихомир. Когато вчера е домързяло да изслуша вестите, отнасящи се за царството, той днес заплаща за тях със снизходителност...

Тихомир се поздрави още с Белота, Войсил и Мирко Ечемиченото зърно. Този си прякор ловечкият болярин не дължеше на външния си вид, напротив — той се отличаваше с твърде внушително туловище. Бяха го нарекли така за пословичната му стиснатост; говореше се, че като събирал десятъка от отроците и париците си, той треперел и се боричкал дори за всяко ечемичено зърно. А когато стисна ръката на протовестиария Йончо, онзи му натика и синчето си Стефан-Драгослав. Мястото на още твърде младия Стефан-Драгослав съвсем не беше тук, между великите боляри, но баща му, сам достигнал положението си с цената на твърде много усилия, вършеше всичко разумно и неразумно, за да проправи отрано пътя на синчето си — като се започне от предвзетото име, което му даде, и се стигне до пробутването му всред най-висшите кръгове на царството. С безгръбначния Ботул логотетът изобщо избягна да се здрависа, а с Ратен и да искаше, не би успял — протостраторът вече бе сколасал така да се налее с вино, че нито виждаше, нито чуваше нещо, а седеше

с подпряна на масата глава, хлъзгаше безсмислен поглед наоколо и си приказваше сам на себе си.

— Все пак я разкажи, защо закъсна? — подкани го дядо Влас. — Да не би пустият му глиган, дето го чакаме тук, да е излязъл на твоя път и да си го подгонил?

Тихомир не възприе шеговития му тон.

— Попаднах на нещо съвсем необикновено, приятели. Двама младежи извадиха мечове и се накълцаха на парчета не заради пост, наследство или облаги, а само за едната чест. Чували ли сте подобно нещо?

— Разказвай, разказвай!... — подканиха го няколко гласа.

— Случи се на идване насам — започна логотетът. — Спрях за закуска при дебелия Боголюб и там...

За същата случка се говореше и на стотина крачки по-ниско от жълтия сенник, до самия Сини вир. Още със слизането си от кочията Василиса попадна в прегръдките на Тамара^[3], дъщерята на протовестиария Йончо. Бяха по на осемнадесет години и още от съвсем малки („когато бяха колкото два палеца“, както казваше със смях Тихомир) тях ги свърза нито веднъж непомрачено приятелство. Наистина известно беше, че бащите им се недолюбваха, но затова пък и двете бяха загубили майките си още при появяването си на света и тази обща съдба може би беше предопределила изключителната им привързаност.

Сега, докато седяха на една обла скала покрай вира и се забавляваха да хвърлят камъчета в него, Василиса на часа зараказва „от игла до конец“ онова, което ѝ се бе случило в „При върбите“.

— Ти, ти самата го превърза?! — възкликна Тамара.

— Казваш го така, като че ли кой знае какво съм направила...

По онова време раните от оръжие не бяха рядко нещо. И да се справят с тях не беше чуждо дори на девойки като Василиса.

— Ама като му чистеше раните, поопипа и момъка, нали? — дяволито подхвърли приятелката ѝ.

— Ух, каква си! — Василиса се изчерви като вишня. — Това ли...

— Ще оживеят ли тези двама юнаци? — замислено продължи другата.

— Здраво са се изпомушкали, това е вярно. Но нито една от раните не е гибелна. Тъй рече и чичо Радан, десетникът от охраната.

Тъмнокосата и позакръглена Тамара метна едно по-голямо камъче и проследи кръговете, които се образуваха във водата.

— Знаеш ли, аз сега тайничко ти завиждам, Василисо — каза.

— Завиждаш ми? — пресилено се изкиска приятелката ѝ. — Загдето съм мазала с мехлем дълбоки рани и съм опръскала с кръв новичката си одежда?

— Завиждам ти — не се поддаде на шегата ѝ Тамара. — Загдето си влюбена, ти завиждам...

— Аз? — отново поруменя Василиса. — Как пък го измисли?

— То, миличка, си личеше от всяка твоя дума. Пък и онова, дете беше между думите. Но и за друго ти завиждам — че изобщо си го срещнала този твой... Как му беше името?

— Въобще не го разбрах. Чу се в препирнята им, но тогава още не обръщах внимание на...

— Пък и как няма да се влюбиш? Такъв красив, какъвто го описа, и благороден като княза от приказките... — Тамара хвърли разсеян поглед нататък, към жълтия сенник, където брат ѝ се въртеше угодливо около великите боляри. — И то в това наше време, когато другите момци от благородни родове... И дано наистина да оцелее от раните си. Нещо ми казва, че стига да оцелее, Господ отново ще ви срещне. И тогава...

Смутената Василиса я прекъсна с първото, което ѝ дойде на устата:

— Чувай, кучетата приближиха. Сигурно ей сега на поляната ще се покаже някой звяр. Хайде да отидем да гледаме!

И те изтичаха нататък.

Приближаващият лай на кучетата естествено не остана незабелязан и от ловците. Мъжете скочиха на крака, изправи се и царят, а двама помощници — един оръженосец и един соколар — прибягаха до него: според дивеча щяха да му подадат лък и стрела или ловен сокол. Не чакаха дълго и кучетата и тяхната жертва се показаха на края на просторната поляна — „звярът“, за който бяха говорили момичетата, се оказа обикновена сърничка, която с отчаяни подскоци се стремеше да се спаси от зъбите на гончетата. Слугата (той всъщност не беше слуга, а един от хората на Карач) подаде на царя лък и стрела.

Борил опъна със сигурна ръка тетивата, премрежи очи и се прицели. После отпусна пръсти и стрелата с писък излетя от костения му лък. Като всички Асеновци и Борил имаше славата на добър стрелец, този път обаче няма успех — случи се, че точно в мига на изстрела сърничката подскочи и стрелата мина под краката ѝ.

Царят изруга недоволено, а нестроен звук на огорчение премина по дължината на жълтия сенник. Тихомир, в жилите на когото също бе пламнала ловната страст, грабна първия лък, който се мярна до него, и посегна да изтегли една стрела от колчана. Не успя — някаква ръка легна върху неговата и я спря. Извърна се. Беше Карач и го гледаше безизразно, но и решително с тесните си очи.

— Ще мине на една стрела разстояние и няма да я изпусна — каза логотетът с леко раздражение, защото сега всяка секунда означаваше спасение за дивеча.

— Ще я изпуснеш, господство ти — уж с уважение, а всъщност непреклонно рече протоспатарят. — Защото изобщо няма да стреляш.

— Тъй ли? — вдигна прошарени вежди Тихомир. — И защо, ако мога да попитам?

Карач лениво кимна по посока на царя. И рече многозначително:

— Защото не само сърната е на една стрела разстояние, господство ти...

---

[1] Автентично. ↑

[2] Думата очевидно е за сражението на цар Калоян с латинците, станало на 14 април 1205 г. в околностите на Одрин, при което бил унищожен „цветът на латинската войска“ и сам император Балдуин паднал в плен. ↑

[3] У нас погрешно се смята, че имената Василиса и Тамара са от руски произход. Всъщност в нашата история те се срещат много по-рано, отколкото в руската: Тамара се е наричала една от дъщерите на Иван Асен II (от брака му с Ана-Мария Маджарска), също Тамара (или Кера-Тамара) се е зовяла сестрата на Иван Шишман, омъжена за турския султан Мурад; Василиса е било името на една от дъщерите на Иван Александър. ↑

4

Недоловим вятър полюляваше розови и бежови завеси, пък те не се поклащаха, а сякаш се виеха в странен и причудлив танец. После завесите сякаш се отдръпнаха, замъглиха се и пред тях доплува облаче с цвят на прясно излъскана мед. Постепенно то се сви като венец или нимба и в сред него се откриоиха две чудни, не, две неземни очи — големи като на газела, едновременно уплашени и нежни, които преливаха във всички оттенъци между синьото и зеленото; такава безбрежност имаше в тях, каквато можеш да зърнеш само от високия бряг на Карвунската хора към морето. Очите приближаваха... приближаваха... и заедно с тях светът се изпълваше от някаква магия, която не може да бъде обяснена с простите човешки думи... И изведнъж се разнесе вик, който раздра всичко — завесите, очите, цялото очарование на минутата...

Деян се сепна и в същия миг спусна крака от одъра. Съзнанието му, по-бавно от снагата, все още беше някъде по средата на пътя между съновидението и действителността. Тогава обаче втори вик го накара да се събуди окончателно. Впрочем не, така му се е сторило — това не е било вик, а само стенание. На съседния одър Страхота люлееше мъчително глава и в несвяст повтаряше: Вода... Саваоте... вода...

Деян се огледа. На един прост дървен стол между двата одъра неизвестна ръка бе оставила кърчаг с вода и купичка с някаква каша. Направи усилия да се изправи, но не успя изведнъж — може да беше малко по-добре от Страхота, но не и чак дотолкова добре, че напълно да владее тялото и крайниците си. Като помисли това, той хвърли поглед и на себе си. Кръвотечението очевидно бе спряло, вече върху нито една от превръзките нямаше познатите му от предишните дни кафяви петна. Тогава зърна нещо, което не беше виждал при предишните си връщания от небитието — превръзките бяха от два различни плата. Едните бяха от познатото му ленено платно на стопанина на странноприемницата, другото обаче изглеждаше някак по-особено... Деян хлъзна отново поглед из стаята. И върху раклата

отсреща, където бяха метнати дрехите на Страхота, видя онова, което бе останало от ризата му. И трепна — от тази риза бяха съдрани ивиците за превързване на неговите рани...

— Вода!... — простена отново пепеляворусият момък до него.

Като събра всичките си сили, Деян се изправи, взе с една ръка кърчага от столчето, а с другата понадигна главата на ранения Страхота и долепи попуканите му устни до ръба на съдинката.

Няколкото глътки вода имаха вълшебно действие върху ранения. Страхота престана да охка, пое дълбоко дъх и отвори воднисто-светлите си очи. Отначало хвърли неразбиращ поглед наоколо, после зениците му спряха върху надвесения над него Деян и кърчага в ръката му.

— Ти ли?... — попита със слаб, но ясен глас. — Именно ти, дете само чудото те спаси от мечата ми?

— Не си ли бил ти, който ми е направил тези превръзки? — отговори му с въпрос Деян.

— То е друго. Този сланинест глупак те превързваше така нескопосно, сякаш искаше не да помага, а да източа кръвта ти. И друго. — Страхота отново шумно пое въздух — явно, не му беше лесно да продължи. — Аз и само аз бях виновен за тази тъпа свада. Имах да изкупувам грях, искам да кажа. Пък това, дете те намирам да се грижиш за мене, само потвърждава... — Кратко мълчание. — Как беше името ти? Забравил съм го.

Запитаният се поколеба. Сърцето му подсказваше, че в тази минута се раждаше една вярна и силна мъжка дружба, която трябва да се пази от всичко и най-вече от отровата на неискреността.

— Деян, син на Вълкан от Овчага... така да се каже...

Другият не се разсмя, а се разтърси целият от смях. И се улови за рамото — от движението раната му се бе обадила.

— Как хубаво го рече само!... Поздравявам те...

— Ти си Страхота, нали?

— Страхота, син, така да се каже, на Зергобула, прониар из Велбъжд.

Деян му поднесе още малко вода, после нагласи главата му на възглавницата и седна срещу него на своя одър.

— Великият първоучител, чието име ти носиш^[1], е бил наистина страхотен в мъдростта и знанието. Не те знам, може да не му

отстъпваш по ум...

— Не го ли доказах вече? — присмя се сам на себе си Страхота, но Деян не се остави да бъде подхлъзнат по тази плоскост и продължи:

— ... но още сега мога да кажа, че в борбата с мечове си напълно достоен за името си. Особено онзи удар... забравих как го нарече...

Случайно или не, другият не му припомни името на удара.

— Трябва да не е толкова страхотен — каза, — щом ти успя да се спасиш от него. И слава на триединния наш бог, че успя! — Ново кратко замълчаване. — Ама и тебе си те бива, Деяне. Не знам как е в цяло Българско, но поне в югозападните ни земи не съм срещнал майстор на меча, който може да ти излезе насреща. Що се отнася до напада с гмуркане, ще го покажа... когато и двамата имаме сили да държим в ръка мечовете...

— Аз поне наистина нямам сили за нищо — изпъшка Деян. — Хайде да поспим — сега и двамата имаме нужда от това, — пък сетне ще видим.

— Не е ли по-добре да похапнем? Каквито и да са буламачите на шишкото Богонелюб, все ще ни наляят малко силици в мишците...

Деян взе купичката и я помириша. Беше попара от хляб, мляко, бито масло и мед — наистина буламач, но един от онези буламачи, които възвръщат силите. Приседна до новия си приятел и с дървената лъжица започна да храни поред него и себе си — една лъжица за Страхота, една за собствената му уста... Като лъсна дъното на купата, той също полегна на одъра си и след минута двамата потънаха в здрав, укрепителен сън.

Когато Деян се събуди отново, Страхота стоеше прав до краката му и го наблюдаваше.

— Бива си го съня ти — засмя се русолявият момък. — Когато ще се преселиш при дедите си, положително няма да е от безсъние...

— Колко време съм спал? Гледам, пак е светло...

— Да ти кажа откровенно, и аз не зная. Но трябва да сме спали цяло денонощие. — И Страхота подкани: — Хайде, надигай се. Всемиловитото сърце на нашия домакин се е погрижило не само за нова попара, но дори и да оставят две лъжици.

Двамата младежи се уловиха за лъжиците и само за минутка ометоха съдържанието на купичката.

— Пфу! — изкриви лице Страхота. — На драго сърце бих заменил короната на цар Борил за един къс печено свинско. Но да е педя на педя.

Деян се засмя — приятелят му твърде лесно заменяше нещо, което и без това не му принадлежеше.

— Нямаме нужда от короната на Борил — каза. — Имам достатъчно не само за два къса месо, но и за стакан ароматен мавруд.

Той също се изправи, грабна дрехите си и ги опипа. И лицето му видимо побледня.

— Какво? Да не би някой да се е погрижил да те избави от презрения метал? Или може да се е попилял, докато се кълцахме един друг?

— Не може да се е попилял. Парите ми бяха защити под подплатата на кафтана, а ние се бихме по ризи...

— Ясно! — протичко рече Страхота. — Ей сега ще оправим цялата работа. От тебе искам само две неща: да повикаш стопанина — ама него самия, а не някой от слугите му — и сетне да препречиш вратата, ако му скимне да бяга. Съгласен? Чакай, опитай първо дали ще можеш да държиш меча... поне колкото да уплашиш тлъстото сърце на Боголюб.

Изпълниха всичко. И не след дълго собственикът на „При върбите“ беше в стаичката им с най-мазната от усмивките си върху лицето.

— Радвам се да ви видя на крака, млади господари. Аз днес щях...

Не можа да се разбере какво е щял да направи Боголюб. Защото Страхота, който досега се ровеше в скромното си имущество, изведнъж се изправи пред него, а в ръката му беше не бойният меч, а къса двуостра мечица. Изгледът му издаваше, че съвсем не е настроен за шеги.

— Ама... ама какво ти става... господарю Страхота? — Боголюб се извърна с надежда към вратата, ала там стоеше Деян с обнажен меч, по който още личаха кървави петна. — И ти, господарю Деяне? Това ли е... това ли е... благодарността ви, загдето...

— Нека да не губим време в приказки, стопанино. За благодарността си ние ще ти се наплатим достойно... след като си получим обратно парите, разбира се. Млък! Не се прави на света вода

ненапита, драги. Погрижил си се да не изчезнат парите на приятеля ми, туй разбирам. Ала ако докато преброя до десет, те не са отново тук до последната аспра, можеш спокойно да прочетеш молитвата си.

— Как можете да помислите...? — започна с добре изиграно негодувание Боголюб, но Страхота не прояви склонност към спорове и му показва, че заплахите му не са празна дума: рязна го с мечицата по врата — слабо, но напълно достатъчно, за да потече малко кръв.

— От тебе искам не приказки, а парите — напомни му студено, като не сваляше от него стъкленосиния си поглед. — Още една празна дума, и ти ще се намериш в ада, където, казано между другото, е мястото ти.

Дали стопанинът на „При върбите“ повярва на заплахата му, или просто си припомни как за нищо и никакво място в гостилницата същият този Страхота предизвика двубой на смърт, но се отказа от хитруването, само дето се възползува от възможността за прилично отстъпление, която му бе дадена преди малко:

— Ама разбира се, че ще си ги получите на часа. — Той се насили да си върне предишната усмивка, но се получи само твърде жалко кривотене. — Парите аз прибрах, за да са на сигурно. Нали знаете какви са сега слугите... Ей сега ще изтичам да ги донеса...

— Не! — отсече в отговор Страхота. — Ще отидем двама. И само ако направиш крачка настрана или сториш знак някому, тази мечица ще те разпори като агне. Не, като тлъста свиня, каквата си. Ясно?

Те наистина излязоха, като вървяха плътно един до друг. Само подир няколко минути се върнаха и Боголюб изсипа внушителна купчинка злато върху одъра на Деян. Страхота кимна на приятеля си:

— Преброй ги. Ще се радвам, ако този шишко е укрил нещичко...

Наистина не липсваше нито една аспра — Боголюб беше разбрал, че този светлокос момък със студените воднисти очи не беше способен нито на шеги, нито на милосърдие.

— Сега можеш да си вървиш — прибра оръжието си Страхота. — Но ще те посъветвам две неща. Докато сме тук, не се мярвай повече пред очите ни. — Стопанинът закима усърдно — и без подканата той не мислеше да се появи повече в тази стая. — И друго. Занапред тия блудкости ги давай на прасетата си. За нас, приятелю, месо, много

месо. И вино, но от онези бъчви, които са за най-високопоставените ти гости.

— Благодаря ти, Страхота — каза без превземки Деян, когато стопанинът затвори вратата зад себе си. — Аз не се смятам способен да се оправя по този начин.

— Остави, не си струва да се приказва. Но от цялата случка ние сме на съвсем чиста печалба, братко. Защото доказахме сами на себе си, че вече сме се пооправили. А това ще рече — край на излежаването. От днес малко по малко захващаме да се превръщаме в предишните Деян и Страхота.

Така и направиха. Започнаха с къси разходки (само за тях им стигаха силите), после с всеки ден ги удължаваха, а след седмица вече си позволяваха да яздят и в останалото време дори да водят по-леки учебни боеве с мечовете. Една привечер, след като в продължение на почти два часа Страхота бе запознал приятеля си със своя знаменит кудугерски удар, двамата се поизмиха на рекичката при върбите и се изтегнаха на свежата майска трева. Порейха погледи из синевата на дълбокото пролетно небе, после Страхота подхвърли:

— Моят друм ме води към царевград Търнов. И ти ли си нататък?

Деян потвърди.

— За какво си се упътил към престолнината? Може би да заемеш добър пост във войската? Или да си пробиеш път сред властниците?

— Така поне ще се представя. А иначе...

— Иначе?

Запитаният внимателно прецени думите си.

— Може да отивам в Търновград за нещо, но то е толкова далечно, че не си заслужава да се говори. По-близката ми цел е ПРОТИВ...

— Залагам половин дузина печени яребици срещу една паница от кашата на дебелия Боголюб, че мога да позная ПРОТИВ какво, или кого си.

Ново претегляне на всяка дума.

— Защо си толкова сигурен, че ще спечелиш, Страхота?

— Защото съм готов да се закълна, че моето отиване в престолнината е подтикнато от същото ПРОТИВ. И тъй като съм поткровен — или по-неразумен — от тебе, ще прибавя, че съм против гниlostта, постоянния гнет и беззаконието, които са се ширнали навред из царството. И коренът, на които е там, най-горе.

Деян замълча и с това косвено потвърди предположението на приятеля си. А Страхота след малко продължи:

— Разликата помежду ни е само тази, че ти някъде смътно в далечината все пак виждаш твоето ЗА, докато аз съм се посветил и в намеренията си стигам само до ПРОТИВ. Какво, да решим ли, че сме готови като за царевград Търнов, Деяне?

Като изминаха още няколко дни, те наистина решиха да потеглят към престолнината. Постегнаха дрехите си и си извадиха чисти ризи. Преди да тръгнат, Страхота повика чрез един слуга стопанина на „При върбите“. От начина, по който Боголюб дотича при тях, се разбира, че споменът от онази разпра за парите на Деян беше още напълно свеж в съзнанието му.

— Не съм се затъжил за муцуната ти, а те повиках да се разплатим — започна веднага Страхота, като междуременно разгъваше кесията си.

Съвсем кратко колебание трепна в зениците на дебелия Боголюб, но споменът за мечицата беше наистина още твърде ярък, та той каза:

— Не ми дължите нищо, млади господари. Всичко за вашето гледане и лекуване е уредено в предплата.

— Що рече? — не повярва на ушите си Деян, а другарят му се осведоми делово:

— Уредено в предплата ли, казваш? Кому дължим това внимание, тази непоискана от нас щедрост?

— На господство му логотета Тихомир. Той заповяда да се грижа за вас и се наплати отнапред.

— Не съм го молил за великодушието му и не желая да го приема — сухо произнесе Страхота. — И така, колко ти дължим, гостилничарю?

— Ама аз... аз вече...

Едно късо посягане към мечицата прекъсна словоохотливостта на Боголюб. А Страхота се отказа да го разпитва повече и остави няколко златни монети върху столчето между двата одъра.

— Това, мисля, е достатъчно — каза. — А дали ще върнеш парите на логотета, това оставям на съвестта ти... ако изобщо ти е позната тази дума.

И двамата младежи излязоха, без да се сбогуват.

Навън конете им бяха вече оседлани и пръхтяха от нетърпение. Деян и Страхота се метнаха на седлата и с равен тръст поеха към Търновград.

---

[1] Докато винаги е било известно, че преди приемането на монашеството първоучителят Кирил се е наричал Константин (с прозвището Философ), светското име на неговия по-стар брат Методий задълго е представлявало истинска научна загадка. Наистина в края на XIX век руският учен Первольф откри и публикува едно чешко житие, в което Методий се нарича Страхота — едно чисто старобългарско име (например познати са имена като Драгота, Тихота, Белота, Енравота, Гневота и пр.), но научният свят прие това житие като фалшификация, каквито по това време чехи, водени от различни подбуди, правят не една. Обаче през 1977 г. българският историк Божидар Димитров откри във Ватиканската апостолическа библиотека (фонд на Борджиите) една средновековна хроника на италиански език, в която Методий отново е наречен Страхота. И тъй като не съществуват основания старите италианци да са изопачавали историята, вече се прие за окончателно доказано, че светското име на Методий е било Страхота. А с това, както заявиха нашите учени академиците Владимир Георгиев и Христо Христов, столетният спор за произхода на двамата братя може да се смята категорично разрешен — вече не подлежи на съмнение, че те са българи. ↑

5

Те неволно дръпнаха юздите и се поизправиха на стремената — гледката пред тях беше наистина зашеметяваща. Шумният и многоводен Етър, ту забързан и гневлив, ту притихнал в широк разлив, на това място се огъваше като змия и във всяка от двете му извивки се издигаше по един хълм, облечен в застрашително настръхнала крепостна стена. По-близкият от двата беше по-стръмен и по-висок, някак си изострен към възбог и защитният му зид бе съграден върху непристъпна сама по себе си скална корона; горе, над първоначалното му укрепление, се забелязваше втора крепостна стена, която по нищо не отстъпваше на главната. Без да разменят дума (те и не можеха — просто дъхът им бе спрял пред дивната гледка!), двамата безпогрешно отгатнаха, че това беше Царевец и че вътрешната крепост ограждаше царския дворец. Вторият хълм беше по-плосък и по-широк, а отдалечеността позволяваше да се видят зад стените му поне двадесетина огромни къщи, истински малки замъци, и също толкова или даже повече църкви. Не беше трудно човек да се досети, че този хълм пък беше Трапезица, а величествените постройки в него — домовете и личните храмове на болярите.

— Непревземаема крепост! — прошепна като на себе си Деян. — Тук може да си строши зъбите която и да е войска в света...

— Дело на Сатанаил — каза на свой ред Страхота. — Само той е в състояние да облече в толкова красота столицата на злото.

— Гледаш ли отстрана, ще си речеш, че тук може да царува само някой богоравен владетел. А каква подигравка на съдбата — в Търновград властвува не друг, а Борил...

— Нам предстои да се преборим и с него, и с преданите му блюдолизци, че и... с тези стени. — Страхота въздъхна. — Е, такъв е бил жребият ни, братко. Да вървим, накъдето ни води той.

Те смушкаха отново конете. Пътят, както и трябваше да се очаква, описа широка, много широка кривина — да се изкачи направо по почти отвесния склон на Царевец може да беше по силите на

планинска коза, но не и на човек или добиче. И уж престолнината беше на един хвърлей място, пък обиколката по съседното високо плато отне на ездачите половин час и повече. И някак си изведнъж застанаха пред него, Царевец.

На това място хълмът на Царевец се съединяваше с платото посредством една висока до десет човешки ръста скала. На най-тясното място трудолюбиви човешки ръце бяха издялали широк и на дело непревземаем ров; по-късно двамата младежи щяха да научат, че търновградци наричаха това място „Сечената скала“. От другата страна на рова една след друга се издигаха три защитни порти, коя от коя по-застрашителна и коя от коя по-здроаво укрепена, снабдени всяка с една или две кули и множество тесни бойници. Сега портите бяха отворени приветливо, а над „Сечената скала“ бе спуснат подвижен мост. Но вдигнеше ли се мостът и затвореха ли се обкованите с желязо порти, тогава никаква човешка сила не би била способна да преодолее тази страхотна преграда. Двата приятели размениха един пълен с разбиране поглед и конете им изтрополяха по моста — Страхота и Деян бяха пристигнали в престолнината Търновград!...

Като си придаваха израз на пълно безгрижие, младежите преминаха и през трите порти. Наглед никой не им обръщаше ни най-малко внимание, но те усещаха върху кожата си как невидими, но зорки очи ги оглеждат, преценяват, запомнят и сякаш опипват от всички страни. Когато оставиха и третата порта зад гърба си, двамата спряха и се заозъртаха — не познаваха престолния град и затова чувствуваха нужда от упътване и помощ. Но откъде помощ в чужд град? Те точно си задаваха този въпрос, когато помощта сама ги намери.

— Нека хиляда години да съм натопен с главата надолу в катрана на пъкъла — провикна се един глас недалеч от тях, — ако това не са Страхота и Деян, двамата най-злостни кавгаджии под българското слънце!

Младежите се извърнаха по посока на гласа. Заедно с приятелските думи към тях приближаваше един непознат, в пълно въоръжение и със знаци на десетник. Беше строен и висок вероятно колкото тях или дори мъничко повече, с естествената изпъчена стойка на войник по занаят. От очите му, черни и подвижни, бликаха сърдечност и благоразположение, примесени и с малко незлоблива

закачливост. Ако човек гледаше само стойката и очите, надали щеше да му даде ден повече от двайсет и пет години. Но ако спреше внимание и на помъдрялото лице, повехналата кожа, очевидно често излагана на слънчев пек, бури и дъжд, и особено на дълбоката бръчка, вкопана между веждите му, тогава възрастта на непознатия мигом отскачаше двойно, че и повече.

— Не ме познахте, нали? — отговори той на неизречения им въпрос. — Пък и как ли ще ме познаете? Единствения път, когато сме се виждали, вие едва се държахте на крака от загуба на кръв...

— А, сега се сецам — отговори за двамата Страхота. — Ти беше онзи, който, непоканен, се намеси в чужда разпра и ни отмъкна мечовете.

— Но после и мазах раните ви с целебен мехлем, не забравяйте това, когато ще ме корите, момчета. — Той приближи до тях и стисна ръцете им. — Както ви гледам заедно, вие надали сте ми много сърдити, загдето тогава не ви оставих да се изколите.

Те му поблагодариха с прости думи и го увериха, че онова нелепо сбиване е станало повод и начало на едно хубаво приятелство между тях. После го попитаха за него и Радан им каза името и длъжността си.

— Как? — трепна Страхота и продължи невъздържано: — Ти, наглед разумен и доблестен мъж, си се съгласил да се продадеш на онзи, който пренесе ада тук, върху свещената българска земя?

Воинът го изгледа продължително и не отговори веднага на буйната нападка. Някаква сянка премина през очите му, та те, само допреди минута шеговити и весели, сега изглеждаха внезапно посърнали, изпълнени с огорчение.

— Какво? — продължи все така остро момъкът. — Не намираш какво да кажеш, нали?

— Напротив, имам какво да кажа. И то не едно, а две неща.

— Ще се учудя, ако успееш така да извъртиш нещата, че служенето на злото да придобие окраска на достойнство.

— Бях само на шестнадесет години — тихо започна Радан, — когато се наредих под пряпореча на Петър и Асен, великите наши освободители. На тридесет и шест, вече десетник на Калоян, аз със същия този аркан, с който измъкнах мечовете из ръцете ви, свалих от коня храбривия рицар Луи дьо Блоа с всичките му железарии, с което

започна разгромът на латинците при Адрианопол. На четиридесет, когато прославният Калоян така неочаквано издъхна при Солун, аз вече имах зад себе си четвърт век сражения и белези от осем рани, всички на гърдите и нито една в гърба. Е, млади приятелю, лесно е да се съди и да се изричат тежки думи, когато човек е осигурен и няма грижа за насъщния. Но какво можех да направя аз, който не бях научил нищо друго, освен да въртя меч и бойната секира? На четиридесет години да започна като технитар или като дребен купец? Не, за мен просто нямаше избор. И тогава предложих десницата си на новия цар. При туй по онова време виждахме в него все пак един от Асеновците... А когато Борил разкри истинския си облик, беше вече много късно и опасно да поправа стореното.

Сега беше ред на Страхота да отклони гузно поглед.

— Разбирам те и те оправдавам — намеси се в разговора Деян. — Но ти спомена, че ще ни кажеш и друго нещо?

— То вече се отнася не за мен, а за вас, момчета. — Радан хвърли бърз поглед през раменете си. — Да се говори с прямотата и невъздържаността на Страхота може да е знак на доблест, но в нашата славна престолнина то е, хм, съвсем нездравословно. Тук политат от Лобната скала или просто изчезват някъде в тъмниците хора, чиито прегрешения са като игра на кокалчета в сравнение с думите на нашия приятел.

— Но то е все пак само думи, не действие...

— За кастрофилакса Семир и неговата глутница даже не осъдителните думи, а мислите на недоволство в главата са вече смъртен грях, млади приятели. И вие имате щастие, че изговорихте мислите си пред мене, един, хм, който се е продал на носителя на злото. Не ви съветвам обаче да го правите често — Семир има очи и уши навсякъде. И дочуят ли нещо за вас или от вас (пък те непременно ще дочуят, ако сте така непредпазливи!), не давам и пукната аспра за живота ви.

— Исусе! — възкликна Деян. — Толкова ли е страшно положението тука?

Сякаш по предварителна уговорка, за да стане ненужен отговорът на десетника, през портата се проточи групичка хора, от самия вид на която настръхваха косите на околните. Бяха осмина навързани мъже; всеки от тях беше с оковани ръце и със заключена

желязна халка на врата, една обща верига минаваше през всички тези халки, като обвързваше нещастниците един о друг. Охраняваха ги четирима в по-особени воински одежди, които обаче не се задоволяваха да ги водят и подтикват по пътя, а с нужда и без нужда щедро ги налагаха с бичове от волски жили по плещите, по главите, където паднеше. Само един от тези четирима имаше славянски черти, скулестите лица и подръпнатите очи на останалите издаваха, че са кумани.

— Навярно са уловили нови богомили! — горестно произнесе Страхота.

— Богомили ли? — вдигна дебелиите си вежди Радан. — Останаха ли богомили в царството? Не, приятелю, не. Това са най-обикновени хорица, които или са имали нещастieto да кажат укорна дума за управлението на цар Борила, или са били наклеветени, че са я казали. На Семир и другите като него са нужни постоянни жертви не за да въздават справедливост по закон, а за да държат в постоянен сковаващ страх и престолнината, и царството.^[1]

Групата на окаяниците се загуби нататък по улицата, ала плющенето на камшиците още дълго продължи да се чува в смълчания въздух.

— Познавам едного от задържаните — с въздишка рече Радан, отговаряйки на собствените си мисли. — Втория в редицата. Скромнен технитар е, има работилничка за свещи ей там отсреща, на две крачки от манастира „Света Богородица Одигитрия“^[2]. — Той показва хълма на изток от Царевец. — Каква заплаха за властта ще да е той? Най-много да е изругал я за безмерните данъци, я за ширещите се навред беззакония. И ето го сега... Ще остави вдовица и половин дузина дечурлига... Е, дай боже да сте извлекли някаква поука от онова, което видяхме, приятели. Десетникът помълча малко. Познавате ли Търновград? Имате ли къде да отседнете?

— Двамата идваме за пръв път — обясни Деян. — И тъкмо се питахме същото — накъде да поемем, къде да се настаним.

— С парите как сте?

— Благодарим, засега няма да сме притеснени.

— Тогава бих ви препоръчал да почукате първо у госпожа Бойка. Тя е закъсала благородница и се препитава, като дава стаи под наем...

е, не на кого да е, разбира се. А за наемателите, които желаят, поддържа и най-изисканата трапеза в цялата престолнина.

— Точно като за нас работа! — възкликна Страхота. — Къде е тази госпожа-не-знам-коя-си?

— Щях да ви заведа лично, но не мога — моята десетица е на стража тук, при третата порта. Но вие и сами ще се оправите. Тръгнете ей нататък, наляво. След триста крачки ще видите Малката порта. Минете по нея и се спуснете надолу, към Асеновата махала...

— „Асеновата махала“? — трепна Деян.

— В нея живееше Асен Белгун, та хората я помнят на негово име. Впрочем и в нейната църква „Свети Димитър“ братята провъзгласиха възкресението на България. Като слезете долу, казвам, ще оставите църквата „Свети четиридесет мъченици“ вляво, а вие минете по моста, той е един, няма да го сбъркате. И там вече попитайте за госпожа Бойка, всеки ще ви упъти.

Двамата му поблагодариха и изказаха пожелание отново да се срещнат. В отговор старият воин се усмихна сърдечно:

— Вие сте от благородно коляно, това си личи по вида и приказката ви. Ако обаче някой път имате нужда от Радан, неговата къщурка е винаги отворена за вас. Намира се тя хей натам, към Марно поле, няма да е трудно да я намерите. Беден е Радан, но за приятели под покрива му винаги има залък хляб и стакан вино.

И те се разделиха с взаимни благопожелания.

---

[1] До неотдавна в историческата наука традиционно се приемаше, че масовият терор, въведен от Борил, е бил насочен към богомилите. В последните десетилетия обаче D. Obolensky в *The Bogomils. A Study in Balkan Neomanicfraeism*, Cambridge, 1948, с. 237, изрази мнението, че едва ли може да се говори за някаква масова и кървава разправа с еретиците и че преследванията на Борил са засягали главно неговите политически противници. Това становище вече се възприема от всички изследователи. ↑

[2] Одигитрия — „Пътеводителка“ ↑

6

Като следваха указанията на Радан, двамата приятели наистина без усилие намериха къщата, която им бе препоръчана. Спряха пред нея и я огледаха. Домът на госпожа Бойка беше на три ката — долния от камък, горните два от печени тухли и дърво. В стената на първия, каменния кат, имаше редица от малки прозорчета с железни пречки, а в средата — внушителна дъбова порта със свод от дялан камък. Вляво над портата се виждаше надпис, също издялан от камък: „Госпожа Бойка“; на височината на надписа, но от дясната страна на свода бе вградено нещо като каменен герб — сложна фигура от кръгло поле, пресечено от наклонена наляво греда и над гредата особена украса, която наподобяваше лист или цвят на непознато растение.^[1]

Младежите скочиха от седлата, метнаха поводите на коневръза и Страхота улови железното чукало и похлопа на вратата. Не чакаха дълго — портата се отвори и пред тях застана един слуга в поразително спретната дреха, по която не личеше нито една гънка; покъсно двамата щяха да научат, че този беше вратар на къщата по име Радко. Казаха му, че искат да говорят със стопанката на дома, а той ги изгледа с такъв пронизващ поглед, сякаш през дрехите преброи всяка монета в джобовете им. Едва после благоволи да отвори уста, за да помоли да почакаат — той щял да извести госпожата за тях.

Също и за госпожа Бойка не чакаха много. И ако за вратаря стигаше да се каже само спретнат, госпожата беше направо величествена. Висока и едра жена в неопределената възраст между тридесет и пет и четиридесет и пет години, с могъща гръд, която сякаш напираше да разкъса плътната тъкан на робата ѝ, и с приятна широколика глава, по която очевидно се полагаха значителни грижи — като се започне от сложната прическа на косите и се свърши с изписването на волевите устни и червените петна на бузите; въпреки ранния следобеден час тя беше облечена в изискана одежда до земята и с лека като паяжина наметка от ефирен чуждоземски плат с втъкани в него сребърни нишки. Прибавим ли още чифт обеци на ушите, два

реда огърлици около врата и няколко тежки пръстена на ръцете, приблизително ще сме описали жената, която щеше да даде подслон на двамата приятели за следващите месеци.

До подслона обаче не се стигна веднага. Жената ги претегли с очи и усмивката ѝ навярно трябваше да означава, че е останала доволна, обаче въпреки това маститата ѝ фигура все още запълваше входа и не беше последвала покана. Вместо това госпожа Бойка попита — любезно, но с добре отмерена незаинтересуваност в гласа:

— Младите благородни господа са пожелали да говорят с мен?

— Младите благородни господа желаят и нещо повече — сухо отговори Страхота и Деян, който вече го познаваше, усети зад тези думи първите нотки на пробудена гневливост. — Нещо много просто — покрив, вкусна гозба и грижа за конете им. Да смятаме ли, госпожа Бойке, че ще ги намерим тук, или ще имаш добрината да ни посочиш по-добро място?

Ако нападката му изобщо я засегна, тя с нищо не го показа.

— При мен има всичко, което да задоволи и най-претенциозния вкус — каза. — Но не зная дали сте чули, че цената отговаря на онова, което се предлага. — Те потвърдиха с жест, който би трябвало да означава, че не са се надявали да ѝ гостуват безплатно. Госпожа Бойка попита делово: — Стая и храна ли ви е нужна?

— Не стая, а най-добрата стая. И не храна, а най-добрата храна — избърза Деян, който се боеше гневливият му приятел да не изостри отношенията със собственицата преди още да са се настанили. — А също и вино, но пак от най-доброто.

— Какви пари ще плащате?

— Каквито желае госпожата — безгрижно вдигна рамене Деян. — Византийски перпери, венециански дукати, флорини, испански дублони... — Той с удоволствие забеляза, че последните монети тя очевидно чуваше за първи път. — Просто ще се съобразим с предпочитанията...

— Предпочитам в дукати — побърза да каже тя с променен глас; гърлото ѝ беше внезапно пресъхнало. — Три дуката на човек за всичко — храна, легло, обслуга, пълни грижи за коня...

И тук беше моментът Деян да си отмъсти за пренебрежението, с което ги посрещнаха: Той каза невинно:

— Три дуката на ден, нали?

— Ама как на ден! — Госпожа Бойка бе загубила величественото си държание и сега не беше нищо повече от обикновена бакалка. — Три дуката на месец!...

— О, за такива суми не си е заслужавало и да се говори. Искате ли госпожата предплата? За три месеца? За половин година? За година?

Жената се бе разтопила като бучка масло, когато отговори:

— Какво говорите, млади господа?! Предплата!... Че вие да не сте някакви... някакви... — Тя не намери подходящата дума. — Но защо стоим така пред вратата? Радко! — Вратарят трябва да беше подслушвал зад открехнатата порта, защото се появи веднага. — Погрижи се за конете, а аз ще покажа стаята на... Извинете, благородни господа, не чух имената ви?

— Не сме ги и казвали. Страхота, син на Зергобула.

— Деян, син на катепана на Овчага Вълкан.

— Заповядайте, Страхота и Деяне, заповядайте, навярно искате да се измиете от прахоляците на пътя, да поотпочинете? Или да закусите?

— Да, с удоволствие ще се измием и закусим. От сутринта не сме слагали залък в уста...

Госпожа Бойка възвърна достолепието на осанката си и тържествено ги поведе във вътрешността на дома си. Къщата беше построена във форма на буквата П. На долния кат се намираха трапезната стая, готварниците, избите за вино и храни, водохранилищата и навярно стаите за прислугата. На горните имаше открити ходници откъм вътрешната страна и врати за поне десетина стаи; разстоянието между вратите показваше, че стаите не ще да са като манастирски килии, а достатъчно просторни и удобни. На отсрещната страна на двора една редица постройки превръщаха П-то в затворен правоъгълник; там очевидно бяха оборите за конете, сеновалите и другите помощни помещения.

Докато тримата минаваха по пруста на средния кат и госпожа Бойка отключваше една от вратите, младежите зърнаха в края на ходника да се появява една странна фигура. Беше мъж на тридесетина години с керемиденочервена коса и навярно недъг в единия крак, защото човекът го влачеше прав като греда и куцайки мъчително, се подпираше на здрав бастун. Кафтанът му беше от хубав плат, навярно

дубровнишки, ала излъсканите лакти издаваха, че отдавна е преминал най-добрите си дни.

Междувременно госпожа Бойка отвори вратата и с широк жест — все едно че ги въвеждаше в престолна зала — покани младежите да влязат. Още от входа те обхванаха обстановката. И не се възхитиха: стаята, разбира се, не можеше да се сравнява с оная от странноприемницата на дебелия Боголюб, но иначе не отговаряше нито на голямото име на стопанката, нито на цената — два одъра, маса, два стола, една ракла за дрехи и мивник в ъгъла, това беше цялата обстановка. Деян се поколеба дали да изрази неудовлетвореността си, но бе изпреварен от един приятен, звучен като на псалт мъжки глас откъм гърба им:

— Госпожа Бойке, защо не покажеш на благородните господа източната стая? Тя положително ще им хареса повече и е свободна отдавна, още от времето, когато Енрико Пизани, или както там му беше името, пое към далечната си родина.

Жената се извърна и през рамо хвърли на обадилия се един поглед, който би трябвало да го убие като небесен гръм. После обаче бързо залепи отново своята добре изписана усмивка на лицето си и възкликна с майсторски изиграно припомняне:

— Боже, каква съм и аз! Ама разбира се, че източната стая е свободна! Заповядайте, заповядайте след мене, Страхота и Деяне...

Те я последваха. И се разминаха с онзи, който по свое желание им бе помогнал — червенокосия мъж с бастуна. Кимнаха му за поздрав и благодарност, той им отговори по същия начин.

Така наречената източна стая наистина си заслужаваше уважението, с което бе говорил за нея непознатият. Всичко в нея показваше, че е предназначена действително за знатни гости с пълни кесии — дрешниците с дърворезба в стената, три пръста дебелите килими на пода, китениците, с които бяха покрити одрите, не липсваха дори и стенописи, зографисани от опитна ръка.

— Благодаря, ще останем тука — каза за двамата Деян. — И след малко ще слезем да похапнем.

— Нека приготвят закуска като за четирима — допълни Страхота. Гладни сме като вълци...

Половин час по-късно, измили се и предрешени, те вече влизаха в трапезната стая. И макар че беше едва ранен следобед, там вече

завариха непознатия с бастуна и пред него — един опразнен стакан с внушителни размери и друг току-що донесен, пълен с черно вино.

— Няма ли младите благородници да сторят честта на моята маса? — посрещна ги той с приветливата си усмивка. — Виното на госпожа Бойка си е добро, но то става дважд по-добро, когато се пие със сладка приказка...

Те приеха без колебание и както повеляваха правилата, се представиха, преди да заемат местата си. Той наистина не се изправи (не биваше и да го искат от него, щом като вдървеният му крак, протегнат настрана от масата, бе красноречиво свидетелство какво би му струвало едно изправяне), но затова пък се представи чудновато:

— Чръноглав, син на съседа.

— Какво? Какво? — не повярва на ушите си Деян.

— Не се учудвайте, млади приятели. Нали не се сърдите, че ви наричам приятели? — Те наистина не се разсърдиха. Изненада ги по-скоро думата „млади“. Защото онзи, който назова себе си Чръноглав, положително не беше много по-възрастен от тях, надали имаше повече от тридесет години. — Всичко при мене е превратно и объркано. Син съм на един от най-богатите проиари на Боруиската хора, а едва закърпвам отгук-оттам по някоя перпера, за да се наплатя на нашата любезна домакия, и то с такива закъснения, които някой ден ще я доведат до сърдечен удар. Нарекли са ме Чръноглав, пък вижте в какъв цвят е растителността на главата ми. В Търновград все още има наивници, които ме смятат за благородник, а аз скоро ще тръгна с крпки на задника. Е, кажете, щеше ли да бъде всичко това, ако не бях син на съседа?

— Може би има някакви причини, поради които баща ти...? — подхвърли предпазливо Деян.

— Ясно, че има. Желанието му беше да ме види поне хилядник във войската или знатен сановник в обкръжението на цар Борила. Но какъв воин може да излезе от мене, щом като още при първото ми качване на коня си спечелих тази греда тука? — Той се почука по вдървения крак. — И какъв сановник може да излезе от мене, когато кракът не ми позволява да правя поклони до земята, а езикът ми, проклетият, сякаш е от рождение неспособен да се кълчи във витийства и неистини?

Една млада слугиня приближи към масата с широк поднос в ръце и постави пред новите гости панерче с пръхкав хляб и две огромни блюда с ястие; от блюдата лъхаше такъв приятен мирис, че никой от двамата не се оплака от количеството.

— Донеси им и кърчаг вино — нареди своеволно Чръноглав, докато младежите вече се нахвърляха на гозбата. И предупреди с тон на познавач: — От лявата бъчва, крънската, а не от онзи, ловешкия киселак...

— Не е ли много рано като за кърчаг вино? — рече между два залъка Страхота. — Слънцето едва-едва се е наклонило към запад...

— В Търновград никога не е достатъчно рано за виното — отговори рижият и посегна към втория си стакан. Отпи няколко глътки, избърса уста и бавно произнесе: — Чувал съм, че на онези, които се пържат в ада, дяволите разрешавали да си пийват винце колкото и когато пожелаят. Това било единственото средство да издържиш в катрана.

Деян го стрелна с поглед. За пръв път, откакто го бяха срещнали, новият им познат не се усмихваше.

— Не е ли по-разумно — каза — мъжът, ако притежава мъжко сърце естествено, да се опита да строши веригите, които го държат в ада, отколкото само да търси забрава и временна утеха във виното?

Сега го изглежда Чръноглав — дълго и изпитателно. Трябва да беше малко или много късоглед, понеже присвиваше очи, за да вижда по-добре.

— Не те съветвам да казваш подобни думи пред кого да е в любимата наша престолнина, Деяне, син на Вълкан. Пред мене може. Също и пред трапа, дете онзи от приказката викал за ушите на цар Траян. Но иначе не. Виждал съм онзи звяр Чъсмен да бутва от Лобната скала разни нещастници, недоволството на които навярно е звучало като „Отче наш“ в сравнение с реченото от тебе.

Деян остави резена хляб и побутна блюдото си настрана — внезапно бе загубил охота за ядене. Със Страхота не бяха прекарвали повече от час в Търновград, а вече двамина рисуваха пред тях картина на пъклени заплахи и безсмислена и неоправдана жестокост, облечена в прозирната дреха на някаква привидна законност. Това ли е тя, престолнината на Асеновци?

[1] Описанието на долния кат на къщата, включително надписа и украсата — автентично. За съжаление тази къща вече не съществува, не е запазена, но в началото на века е открита (заедно с още три), идентифицирана като средновековна и описана от видния наш езиковед и историк Беньо Цонев. Тя се е намирала на тогавашната Табашка или още Индустириална улица в Асеновата махала, точно под Трапезица. Надписът — според нас единственият известен досега у нас адресен надпис от средновековието — е бил със силно увредени букви, но опитният изследовател е могъл да го разчете (в прочита на Б. Цонев е „Госпожа Бойка“). Своето интересно откритие Беньо Цонев е публикувал твърде обстойно („Надпис и орнамент на една старобългарска къща в Търново“, Периодично списание на Българското книжовно дружество в София, С., 1904, книга LXIV, е. 772–775), заедно с точни рисунки както на адресния надпис, така и на герба-орнамент от другата страна на портата. И накрая една любопитна подробност, може би просто съвпадение: семейството, което тогава е притежавало къщата, е имало фамилното име Бойкин. ↑

В тази майска привечер дядо Влас изглеждаше чужд и далечен на гнета и сковаващия страх, които владееха Търновград. Така поне би се сторило на всеки, който би го видял отстрана — разположил се под рехавата млада зеленина на перестата круша под дома си, нехайно разгърдил побеляла гръд почти до пояса, той седеше небрежно отпуснат край една масичка, хапваше тънко нарязана пастърма и бучици съвсем прясно сирене и отпиваше по някоя глътка винце от стакана пред себе си.

Така го завари и един от слугите му, когато чинно застана пред него:

— Господарю, един млад човек с твърде благороден изглед настоява да се види с тебе. Нарече се Деян, син на Вълкан от Овчага.

— Не съм чувал нито за Деян, нито за Вълкан — недоволно засумтя епикерният и пооправи мустаците си. За разлика от повечето други боляри той не носеше брада, но затова пък мустаците му, същински бели повесма, се спущаха от двете страни на устата. — Не му ли каза, че от една неделя съм в девинското си имение?

— Всичко опитях, но момъкът е настойчив, господарю. И не зная защо, но ми се видя, че тук го води нещо повече от пустославното желание да се подмилква и да угодничи...

— Ще рече, не прилича на Йончовото отроче, а? — Дядо Влас се разтърси в беззвучен смях. — Какво пък, Братане, доведи го тогава. И кажи там на женурята да донесат стол и вино и за него.

Не мина много, и Деян застана пред него и учтиво се поклони.

— Добър ден, чичо Властимире — каза.

Старият болярин го стрелна изпитателно изпод веждите си, подобни на снежните възглавници, които зиме надвисват от покривите.

— Не избързваш ли с това „чичо“? Не си спомням да ме е дарил Господ с племенник като тебе, Деяне, син на Вълкан. Заповядай, седни.

— Нека засега да съм само Деян — спокойно произнесе младият човек, като без превземки зае предложения му стол. Бяха уж

обикновени думи, но те видимо събудиха любопитството на болярина.

— И сигурно ще искаш нещо от мене? — попита той предпазливо.

— Не съм дошъл да искам, а да дам. — Момъкът се протегна и остави пред стопанина някаква вещ. — Може би това ще ти припомни нещо и някого, чичо Властимире?

Беше желязно огниво. Дядо Влас го взе лениво, но още след първия поглед се преобрази: трепна, в миг загуби привидното си нехайство, избърса очи и го загледа по-внимателно. Нямаше грешка — върху двете страни на това огниво изкусен технитар бе гравирал ловни сцени.

ДЯДО ВЛАС (с искрено вълнение). Свети боже, моето огниво!

ДЕЯН. Мога да ти кажа съвсем точно кога си се разделил с него, чичо Властимире...

ДЯДО ВЛАС. Не ми викай така надутото „чичо Властимире“. Дядо Влас е напълно достатъчно.

ДЕЯН (с усмивка). Нека бъде твоето. Но когато последен път сме се виждали, ти беше за мене чичо Властимир.

ДЯДО ВЛАС. Бил съм за тебе? Ще рече, не се срещаме първица?

ДЕЯН. Да карам ли поред? (И след като получи потвърждение на стопанина.) По Великден преди тринадесет години, когато при Адрианопол си клал рицарите кръстоносци, един те е изпреварил с алебардата си. И навярно щял си да погинеш под копитата на конете, ако твой близък приятел не те е изтеглил със строшена ключица от бойното поле. И от благодарност ти си му дал първото, което ти е паднало подръка — това огниво.

ДЯДО ВЛАС. Разбира се. Беше Годеслав. И преди това бяхме приятели, а после станяхме като братя. Но Годеслав изчезна преди години...

ДЕЯН. Виждаш пред себе си неговия син, дядо Влас.

ДЯДО ВЛАС (с изблик на радост). Да пукна дано! През цялото време тази муцуна ми се виждаше позната, ама... Господи, Деянчо, ти ли си, момчето ми?! (Той се хвърли да прегърне момъка и масичката заедно саниците и чашите се разхвърча настрана.) Кажи ми веднага: жив ли е баща ти?

ДЕЯН. По-жив и по-здрав от всякога. (Многозначително.) И се надява скоро да се видите отново, чичо Властимире.

ДЯДО ВЛАС. Разказвай! Разказвай всичко поред, момчето ми!

ДЕЯН. Няма смисъл всичко поред. Ще започна оттам, където навярно е неизвестно за тебе. (Момъкът млъкна, изчаквайки две прислужници да изправят масичката и да я покрият отново с блюда и вино.) Когато пред стените на Солун предателското копие е промушило великия наш цар Калоян...

ДЯДО ВЛАС (прекъсва го с нескривана злоба). Онова продажно куманско куче Манастър. Но той не е извършил престъплението сам, по свое хрумване, сине. Други, стоящи много по-високо (кимване по посока на Царевец), са движили злодейската му ръка.

ДЕЯН. Царят обаче не е умрял веднага...

ДЯДО ВЛАС. На мен ли казваш това? Нали по-късно издъхна в ръцете ми? Но продължавай!... Продължавай!...

ДЕЯН. Още след нараняването няколко души тутакси са напуснали стана на войската: Борил, Манастър, други от верните им заговорници. Бързали са към Търновград, за да завземат властта още преди народът да се е опомнил от сполетялото го нещастие. Но Калоян се е страхувал, че за да са сигурни в пъкленото си дело, те първо ще се отърват от Йоан Асен и Александър, синовете на стария Асен, законните наследници на престола.

ДЯДО ВЛАС (с поглед към Царевец и двореца). Ах, трижди проклетият му законопрестъпник!^[1] Той наистина можеше да го стори!

ДЕЯН. И оттук започва неизвестното за тебе, дядо Влас. За да предвари готвеното още по-страшно престъпление, цар Калоян, макар и вече с един крак в отвъдното, повикал при одъра си баща ми, хилядника от конницата Годеслав...

ДЯДО ВЛАС. Започвам да разбирам. Годеслав беше не само верен до смърт на Асеновците, но и имаше славата на най-добър ездач в цялата войска българска.

ДЕЯН. Точно така. Умиращият цар е повикал именно него, понеже му е вярвал и същевременно е знаел, че само той ще може да изпревари заговорниците. И в предсмъртния си час го е заклек да извърши чудо, но да спаси синовете на Асеня Белгун.

ДЯДО ВЛАС. И той?

ДЕЯН. За ездач като баща ми може да не е било чудо да изпълни последната воля на царя. Но чудо или не, той наистина успял. Убил,

разправят, два коня под себе си, но пристигнал в престолнината цяло денонощие преди Борил и другите.

ДЯДО ВЛАС. И после? Продължавай бързо, сине.

ДЕЯН. Той взел със себе си момчетата и разпространил хитрия слух, че ги отвежда при куманите.^[2] Ще рече — точно там, където е било най-опасно, най-гибелно за тях. А всъщност свърнал на североизток и потърсил убежище при братята руси. И още по-точно — в Галицкото княжество. Единственото, което Годеслав си позволил отвъд повелята на царя, било, че повел към далечната чужбина също жена си и мен, техния син.

ДЯДО ВЛАС (прекръства се благоговейно). Слава и чест на твоя баща и моя премил приятел! Кълна се пред кръста Христов, че един ден той ще бъде тачен наред с всички светци на българското племе!

ДЕЯН (също развълнуван). Преди да се нареди между светците, баща ми се надява да е все още полезен на българската правда.

ДЯДО ВЛАС. Щом се надява човек като Годеслав, трябва да не е само молитва към Всевишния. Имай доверие в мене и разказвай, сине.

ДЕЯН. В Галицкото княжество прекарахме единадесет години, дядо Влас. Йоан Асен, брат му Александър, баща ми, неколцина други недоволници от ада, въведен тук от законопрестъпника Борил. Сега, когато той дотегна с делата си и на бога, и на хората, Йоан Асен реши, че е дошло време да потърси правата си. И да въздаде заслуженото на осквернителя и на престола, и на царското ложе.

ДЯДО ВЛАС. Как смята да го постигне?

ДЕЯН. Със златото, което баща ми успя да вземе от хазната при бягството, Йоан Асен сега наема руски дружини^[3] и скоро-скоро ще нахлуе откъм Карвунската хора. (Кратко замълчаване.) Но той, макар и млад, само три години е по-голям от мене, има ясен поглед и неестествено ранна мъдрост, чичо Властимире. И си дава ясна сметка, че само с руските наемници не би могъл да надвие злото, което е стиснало в железни клещи отечеството ни. Той разчита на онези неподкупни българи, които през всичките злощастия и неправди са останали верни на истината и на България.

ДЯДО ВЛАС. Като мене например?

ДЕЯН (вдига рамене). Не е случайно, че най-първо се обръщам и се разкривам пред тебе...

ДЯДО ВЛАС (след размисъл). Младият Йоан и баща ти не са се излъгали, когато са те пратили при мене, синко. Не е изкопано още онова злато, което може да купи съвестта на дядо ти Влас. Само че...

ДЕЯН. Само че?

ДЯДО ВЛАС. Откога си тука, Деяне?

ДЕЯН. Утре става една неделя. Не бързах да ти се обадя — поогледах се, поразучих, поразпитах... Няма да скрия, също и родната си къща погледнах. Кой сега живее в нея, чичо Властимире?

ДЯДО ВЛАС. Семир. Заграби я още в същия ден, в който Борил го въздигна в кастрофилакс.

ДЕЯН. Семир!... Семир!... В Търновград това име чувам дори по-често, отколкото името на царя. Именно него свързват с незапомнената жестокост, която цари тук.

ДЯДО ВЛАС. Не е правилно. Семир е само ръката. Истинският злодей, който се опиянява от вида на пролятата кръв, е Борил. Заел престола с престъпление, той не вижда друг начин да го задържи, освен с нови и нови престъпления, с потоци невинна кръв.^[4] Единственият, който можеше да се равнява с него по извратена жестокост, бе родният му брат Стрез, бившият севастократор и владетел на Просек,^[5] който пукна преди четири години.^[6] Започваш ли да разбираш, Деяне? Не са се свършили в Българско честните мъже, само че картината на толкова зверство сковава душите и връзва с железни въжета ръцете им.

ДЕЯН. И все пак не вярваш ли, дядо Влас, че могат се намери смелчаци, които да рискуват всичко, живот и благополучие, но да се опълчат като истински българи против злото?

ДЯДО ВЛАС (след продължителен размисъл). ... За великото начинание, на което си се обрекъл...

ДЕЯН (вметва). ... и за което съм проведен по повеление на законния цар на България!

ДЯДО ВЛАС. ... са нужни не отделни смелчаци, сине. Отделните смелчаци най-много да паднат с красива саможертва. Разбираш ли? Красива, но сигурна жертва. Народът ще ги пооплаче... както впрочем му се налага два-три пъти в седмицата да оплаква тогова или оногова, все невинни клетници. Твоето начинание се нуждае от успех, не от красиви саможертви. А успех ще има само тогава, когато от отсамната страна на крепостните стени съществува истинска военна сила, добре въоръжена и достатъчно многобройна, която да действа едновременно и в единоначалие със законния цар, който ще дойде откъм Карвунската хора. Създаването на такава военна сила е дълга, бавна и трудна работа. И безкрайно опасна, защото Борил и Семир имат шпиони навсякъде.

ДЕЯН. Ако те разбирам добре, ти смяташ, че ако някой, когото цял Търновград и цяло Българско уважава... нека да е дядо Влас например, застане като Асеневците пред храма на свети Димитър или ей там, на крепостната стена, и с меч в ръка призове на борба против похитителя на престола, никой не ще тръгне след него?

ДЯДО ВЛАС. Напротив, ще тръгне. Целият народ ще тръгне, сине. Но само при едно условие: че е подготвен за този час. Ще рече: ако е пробуден за борба против тирана, ако — как го нарече? —

отделният смелчага отнапред знае, че до рамото му ще бъде и неговият брат, и съседът, и изобщо всички честни люде на този пъклен град, и най-сетне — ако не са с празни ръце, нито със сопи и сърпове, а с воинско оръжие.

ДЕЯН. Разбрах те. И ти отдавам пълно право. Не мога да се закълна, че ще успея, но поне ще се опитам да събудя народа и войската. А имаме ли войската, ние ще имаме и оръжие от складовете. А имаме ли оръжие, тогаз и простият народ — всичките му там технитари, ратаи, простолудие — ще се превърне във войнство на доброто срещу злото. Но това не значи, че отпада нуждата от хора като тебе, дядо Влас. В решителния час войската и народът ще са с удесеторени сили, ако видят, че в битката начело ще са пак онези, които под пряпораца на Калоян са ги водили от победа към победа.

ДЯДО ВЛАС. Не отричам, сине. И ще сторя всичко, което е според старческите ми сили. Но страх ме е, че моята задача ще се окаже по-трудна от твоята, Деяне. Защото ще трябва да се преборя не само с най-обикновения човешки страх, но и с човешкото користолобие. В начинание като нашето беднякът залага само кожата си, а боляринът — и измамното си благополучие. Защото Борил е умен, сине. Онези болярски глави, които той не свали в първите години на царуването си, Борил отрупа със злато, за да ги привърже чрез алчността им към колесницата си. Користта е могъщ подтик, може би по-могъщ и от страха...

ДЕЯН. И все пак?...

ДЯДО ВЛАС. И все пак ще се опитам. Под небето на Търновград все ще се намерят не само прости люде, но и първенци, които да не са скапани докрай от гнилостта на покварата.

ДЕЯН. Да смятаме ли тогава, че сме се разбрали напълно? И че сме поели своя дял от великата задача?

Дядо Влас не успя да отговори. Към тях приближи слугата Братан и постави на масата още един кърчаг с вино.

— Ние не сме изпили още предишното! — смъмри го боляринът.

— Виното нося само за прикритие, господарю. То е за очите на онзи, който вече много време ви наблюдава, сврян между клоните на кестена оттатък, на стъгдата.

— Кой, казваш, ни наблюдава?

— Един от хората на Карач. Може и да се лъжа, но ми се стори, че е Турай. Сметнах, че е важно да знаеш това, господарю. — И с тези думи Братан остави кърчага с виното на масичката и се оттегли.

— Ти стори една голяма грешка, Деяне — замислено произнесе старият болярин.

— Като почуках на вратата ти ли, чичо Властимире?

— Не, щях да се обидя, ако се беше обърнал първом към някой друг. Но когато си приемал своята свята мисия, ти не си съобразил, че може би мнозина ще познаят в лицето ти чертите на Годеслав. Можеше поне една брада да си пуснеш или нещо такова... Но нищо, станалото — станало. Ще играем играта така, както си я започнал.

Деян изви очи. И в шумака на дървото от другата страна на оградата зърна една неясна фигура — в този град шпионите на Семир наистина бяха навсякъде. Дори накацали по клоните като гарвани на злото.

— Какво значи „както съм я започнал“, дядо Влас? Нали този ни следи отсреща?

— Всичко е много просто: ти си Деян, син на Вълкан от Овчага... моя отколешен другар. Дошъл си в Търновград да поставиш меч си в услуга на царя и така, с вярна служба, да си пробиеш път нагоре. Е добре, аз ще те представя направо на царя... и шпионствуването на Турай или който е там просто ще увисне във въздуха.

— Смяташ, че царят ще ме приеме?

— Почти съм сигурен в това. Толкова рядко някой по собствена воля избира да служи нему, човеконенавистника... Само да те предупредя: не се опитвай да внесеш в двореца някакво оръжие. Ще ни претърсят до кожа.

Деян се изкиска:

— Ех, хитро го измисли, дядо Влас!...

— Не се учудвай, момчето ми. В ада оцелява само онзи, който е способен да надхитри и самия дявол...

---

[1] Прозвището „законопрестъпник“, с което недвусмислено се намеква за участието на Борил в убийството на вуйчо му Калоян, произлиза още от епохата. Напр. „злия законопрестъпник“ го назовава

сръбският крал Стефан Първовенчани в житието на баща си св. Симеон (крал Стефан Неман). ↑

[2] Описаното тук отговаря на историческата истина. Напр. извънредно достоверният византийски летописец от XIII в. Георги Акрополит пише по този повод (4, 12) в хрониката си: „Като умрял (Калоян — Б.а.); царската власт над българите взел синът на сестра му, по име Борил, който се оженил за вуйна си скитката (т.е. куманката — б.а.). Синът на Асен, който бил още дете, бил взет тайно от някого и отведен при скитите.“

Приблизително със същите думи описва събитието и Теодор Скутариот във втората половина на XIII в.: „След неговата смърт сестриният му син Борил взел вуйна си скитка за жена и станал обладател на властта над българите. А Йоан, синът на Асен, който не бил още възмъжал, взет тайно от някого, отишъл при скитите.“

Тук му е мястото да споменем, че изразите „който бил още дете“ и „който не бил още възмъжал“ дават основание на изследователите да смятат, че по време на узурпацията на престола и тайното оттегляне при русите Йоан, бъдещият цар Иван Асен II, е бил на около 14–15 г. (срв. например Г. Цанкова-Петкова, България при Асеневци, С., Народна просвета, 1978, с. 109.) ↑

[3] В историческите документи е казано, че Йоан Асен си е възвърнал престола с помощта на „руси бродници“. Този израз вече повече от столетие е обект на различни тълкувания — говори се за някакво руско племе, за наета редовна войска на княжеството и т.н. Ние приемаме като най-основателно становището на В. Н. Златарски (История на Българската държава през средните векове, т. III, С., 1940, с. 322, забележка под черта), според което „... това не са били някои руски, организирани от галицкия княз дружини... а тълпи, които Иван Асен е могъл сам да набере и наеме“. ↑

[4] Оценката, коя го влагаме тук в устата на дядо Влас, не е чужда на историческата правда. Съвременникът Стефан Първовенчани, сръбският крал, в споменатата вече негова биография на баща му (цитираме по К. Иречек, История на българите, С., НИ. 1978, с. 287) говори, че Борил бил „мъчител, чиято душа се радва, като пролива кръвта на своя народ; той е избил безбройно много други хора, като че ли е искал с това да унищожи земята и морето“. ↑

[5] Действително владетелят на Просек, Стрез, е надминавал своя брат Борил по зверска жестокост. Монахът Теодосий, биограф на сръбския светец Сава, го описва като „затлъстял и забогатял, обхванат от безумие тиранин... той се показва убиец и немилостив, яростен и твърде безчестен“. На скалите край Просек, издигащи се високо над р. Вардар, Стрез заповядал да му направят „позорище“ (театър). Там той „играеше и се веселеше. А веселбата му беше човешката смърт, като за най-малка вина той осъждаше съгрешилия на смърт и заповядваше да го хвърлят от оная страшна по височина скала. И като хвърляха някого, той весел му извикваше: «Гледай да не си наквасиш кожата», защото хвърленият не можеше да падне другаде, освен в самата оная река“. Такъв именно е бил човекът, когото Борил е въздигнал в севастократор, т.е. втори след себе си. ↑

[6] Стрез е умрял в 1214 г., вероятно от насилствена смърт. ↑

8

Като се стараеше да си придава изглед на знатен и заможен безделник, Страхота се облегна на една стена, скръсти ръце на гърдите и се загледа към стъгдата. Трябва да не бяха от най-весели мислите, които се тълпяха и блъскаха зад челото му, защото очите му бяха навлажнени и изглеждаха по-воднисти от всякога. Не знаеше колко време е останал така, когато не видя, а усети един човек да подава глава от вратата до него и да го оглежда изпитателно. Навярно огледът да се окаже благоприятен, понеже непознатият се престаши и приближи до него:

— Какво търси младият господар? Ако са му препоръчали съдините на медникаря Радил, най-хубавите в Търнов и в цялата околност, аз съм Радил. И тук е дюкянчето ми...

Страхота не каза нищо, но сметна за благоразумно да последва човечеца. И в дюкянчето, докато се чудеше какво ли ще го прави, избра един петклонест свещник от кована мед, плати го пребогато и нареди да го занесат на негово име в дома на госпожа Бойка. После каза нехайно:

— Сам щях да се отбия тук, но зърнах нещо чудновато, та спрях да погледам и да се почудя. Людете, даже и най-забързаните, нивга не минават пряко през стъгдата, а я заобикалят покрай къщите...

Думите му съдържаха въпрос, който медникарят Радил чудесно разбра. Разбра го, но не побърза да отговори.

— Ти като че ли не си тъдявашен, господарю? — подхвърли.

— Не съм и се надявам да не остана много. Ноздрите ми долавят някакво зловоние... сам не мога да го определя какво е. Но не ми се стои там, където има миризма на леш.

Човечецът се поуспокои — или от дръзките думи, или от съзнанието, че един шпионин никога не би се явил да подпитва в болярски кафтан.

— Горе-долу по същата причина и людете не прекосяват стъгдата, господарю. Малцина имат желание да стъпят с нозе там,

където са били горени живи хора?

— Горени живи хора? — изигра изненада Страхота. — Искаш да кажеш пожар, спасени хора, жертви?

— Да, да, пожар. От ония пожари, дето подпалват цели царства...

— Не те разбирам, човече.

Медникарят отиде до вратата, огледа се наляво и надясно, после произнесе свъсено:

— Преди седем години царят призова на съд най-видните измежду богомилите на царството. С измамна кротост и с тържествено обещание за търпимост ги подмами да изложат вярванията си, а после свали овчата кожа от раменете си и им показа острите си зъби. На неколцина, които се отказаха от вярата си, той пощадя живота. Но останалите...

— Останалите? — нетърпеливо попита Страхота.

— По-безизвестните изпрати на доживотно заточение, а всички останали предаде на гибел. Шестима полетяха от Лобната скала, а за четиримата най-твърди издигнаха клади ей тук, посред стъгдата, и ги изгориха живи.^[1]

— Какъв ужас! — почти извика младежът. — И те?

— Какво „те“? Изгоряха си, като с висок глас се молеха на бога и призоваваха небесното отмъщение да се стовари върху главите на царя и царедворците.

— Потресен съм, човече, не ме е срам да призная слабостта си. Или може би тези нещастници са били някакви отчаяни еретици?

— Що значи „отчаяни еретици“, млади господарю? Които не вярват в триединния бог? Или му се молят по свой начин? Или още не признават каноните на православието? Ами че тогава защо никой не посяга на разните дубровнишки и генуезки търговци, които се кръстят наопаки и признават за божи заместник не цариградския патриарх, а папата в Рим? Защо не изколим евреите и арабите, които пък изобщо не вярват в Христа? Кой е по-настрана от вярата — богомилите или те?

— Може би говориш така, защото ти самият си богомил? — предпазливо, но и предразполагащо намекна Страхота.

— Не, не съм. И не се отричам от човешки страх, а наистина не съм. Но изпитвам страдание от вида на несправедливостта.

— Аз също. И затова може би ще се видим пак, майстор Радиле.

— Ако тебе също те гнети несправедливостта, иди към Лобната скала, млади господине. След малко там ще я видиш развихрена на дело...

Страхота послуша съвета му и заобикаляйки Царевец откъм подножието му, забърза към Лобната скала. А там вече имаше безбройно множество люде — мълчаливи, потиснати, настръхнали; покъсно Страхота щеше да научи, че мнозина са били докарани насила или под страх от казън — за поука и назидание. Той се смеси с тълпата и проследи погледите на хората.

Горе, на издадената над Етър самотна скала, стърчеше един мъж, гологлав и в дълга до коленете бяла риза; макар разстоянието до него да беше около триста разкрача, Страхота виждаше как нещастникът се тресе с цялото си тяло. Зад него, до портата на скромно параклисче, се тълпяха десетина мъже — предимно воители и двама свещеници в черни власеници. Суетиха се минута-две, после един от воителите разгъна някакъв свитък и зачете. От толкова далече думите му естествено не можеха да се доловят, но не беше трудно човек да се досети, че четеше присъдата. След това към осъдения приближи единият от двамата свещеници, размени с него няколко думи, поднесе му да целуне кръст; навярно божител служител се боеше от бездната до себе си, понеже попретупа изповедта и причастието и избягваше да поглежда настрана. Когато и той се оттегли, напред се изстъпи някакъв як мъжага в полусветски-полувоински одежди. Обреченият на смърт усети, изглежда, че заедно с този мъж приближава и смъртта, защото стори крачка на ужас встрани. Но мястото беше тясно, не можеше и да се мисли за бягство, за спасение. Тогава злощастникът извика с цяло гърло и думите му се плиснаха над смълчаното множество:

— Братя!... Невинен съм, братя!... Невинен...

Това беше последното, което той можа да произнесе. Другият, който приближаваше към него със спокойни и наглед лениви крачки, внезапно го тласна рязко. Разнесе се нечовешки вик и заедно с него тялото на осъдения полетя в празното, праметна се във въздуха, но не падна веднага в реката, а първо се удари о една скала и след миг отхвъркна от нея. Навярно при удара си бе строшил гръбнака, защото нататък в полета си беше пречупен на две в кръста, главата му почти опряна до петите. И така плъосна шумно в пълноводния Етър, водите на който мигом го погълнаха.

— Той беше наистина невинен! — произнесе някой полугласно до ухото на Страхота.

Момъкът се извърна бавно. Първо зърна как мъже и жени, цялото множество, се кръстеха със страхопочитание. После видя и онзи, който бе прошепнал осъдителните думи в ухото му. Беше Чръноглав.

— Познаваше ли го? — попита Страхота. — Откъде си сигурен, че е бил невинен?

— Ела да отидем някъде на по-спокойно. Тук навярно всеки трети човек е...

Отбиха се в една пивница със странното име „Кривият фенер“; не беше много далеч от подножието на Лобната скала, наблизко до каменния мост, който свързваше Царевец и Трапезица, но стигнаха до него за повече от половин час — Чръноглав едва пристъпваше със скования си крак, всяка крачка видимо му причиняваше мъка.

— Човечецът беше наистина невинен — каза тихо Чръноглав, когато седнаха и им поднесоха по стакан вино. — Не го знаех лично, но научих съдбата му. Бил севаст някакъв от Преславската хора, Яков на име. Веднъж наскоро един скромнен бащинник бил изправен на съд пред него, загдето обвинил практорите, че повторно му събират данъците — не само десятъка, но също димнината, волоберщината, комода, тревнината и всичките други неизброими начини да се смъкват и кожата от гърба на хората. Та този Яков не само призна правотата на бащинника, но и изрекъл нещо такова: „Какво се чудим, че побирчията е станал обирчия, щом като се съгласяваме най-горе, на самия престол, да седи не човек, а вампир-лешояд!“

— Смяташ ли, че го е казал?

— Изключено. Сигурно си го е мислил — кой в царството не мисли така? — но не може да е изрекъл мислите си. Най-малкото един севаст, който най-добре знае за колко по-дребни деяния днес джелатите на Борил свалят главите от раменете. Тази безмилостна казън е за сплашване на другите севасти в царството. Или...

— Или?

— ... или ако клетникът е бил по-имотен, да му вземат всичко, но като облекат явната кражба в одежда на законна вражда.

— Тебе, Чръноглаве? Тебе не те ли е страх да произнасяш такива смъртно опасни слова пред мен, един почти непознат?

Другият го изгледа продължително с късогледите си очи, пък прихна в смях.

— Лъжеш се, приятелю. Аз не те зная като житие-битие, но съм се научил да познавам хората. На това се дължи, че изобщо съм оцелял досега. Ето, залагам здравия си крак, че ти няма да ме издадеш, защото... защото не мислиш различно от мене. Или що, ще окуцея напълно ли?

Страхота нито потвърди, нито отрече. И за да запълни празнотата, бавно изпразни стакана си.

— Между онези, които бяха на Лобната скала да се насладят на гибелта на севаста Яков — каза, — зърнах и едного с пурпурно наметало.

Рижият Чръноглав се поогледа предпазливо и като се увери, че никой не ги подслушва, отговори с повдигане на рамене:

— Вампирът лешояд, разбира се, Борил. И той като чудовището Стрез се опива от гледката на човешката смърт. И колкото тази смърт е по-жестока и по-несправедлива, толкова по-голяма е насладата, която изпитва.

— Чувах, така бил гледал и се наслаждавал той и когато богомилските старейшини са горели пред него на кладите...

— Това не зная — рече Чръноглав. — То е станало, преди да дойда в Търновград уж да търся щастието си. Но и ще се учудя, ако някой още го помни — от събора срещу богомилите досега негово звероподобие е пролял повече кръв, отколкото вода има в Етъра.

— Този, който тласна нещастника в бездната? — продължи да пита Страхота. — Нямахте вид на палач...

— Чъсмен, едно от куманските псета в обкръжението на царя. Телохраниелят. Но, говорят хората, по собствено желание участвувал в разпитите и мъченията на невинните жертви, за да има повод да троши кости и да къса човешки меса. Поради същата си варварска кръвожадност пак по собствена воля изпълнявал и длъжността на палач.

— О, боже!... — простена Страхота, но другият го поправи.

— Нелепо е да споменаваш божието име в ада, приятелю. Защото тук царува не Саваот, а Сатанаил...

И Чръноглав направи знак на стопанина да напълни отново стаканите им.

---

[1] Съборът срещу богомилите се е състоял на 11 февруари 1211 г. и е бил председателствуван лично от цар Борил. Царят действително е предразположил богомилските водачи да изложат учението си, а после безмилостно се е разправил с тях. В документа за тези събития, познат като „Синодик на цар Борил“, се казва, че някои, които са се покаяли, „отново се възвърнаха към съборната църква, а онези, които не се покориха на православния събор, бяха предадени на различни наказания и заточения“. Тази неяснота по отношение „различните наказания“ дава повод на някои историци да се лутат в догадки. Ние приемаме, че става дума за различни видове смъртни наказания (във всички случаи са били по-тежки от заточението). В същия смисъл е и становището на проф. Златарски — цит. съч., с. 300. ↑

За да размени няколко приказки с болярите, в които имаше доверие или поне от които по-малко се страхуваше, дядо Влас прибягна до малка хитрост. Той знаеше, че ако ги събереше в дома си или някъде другаде, включително извън престолнината, това тозчас щеше да стане известно на Семир, щеше да даде храна на подозрителността му. Затова за място на разговора опитният епикерний избра царския дворец. И то в деня, когато царят свикваше синклита. А хитростта, към която прибягна, беше проста — погрижи се да извести по-ранен час на онези, с които искаше да се поразговори; той правилно прецени, че никой няма да се усъмни в един разговор между великите боляри, който се състои в самия дворец. Излишно е да се казва, че погрешният час за синклита не бе съобщен на никого от куманското обкръжение на царя. Не покани също и Ратен — каква вяра можеше да има в човек, за когото целият смисъл на живота се състоеше във виното, вкусния дивеч и красивите наложници?

Събраха се болярите и великият примикюр, след като научи за случилото се мнимо недоразумение, ги покани да почакаат истинския час в една от трапезните стаи на двореца, даже се погрижи да им поднесат блюда с ягоди и череша и кани с добре изстудено вино.

Докато хората още се здрависваха, дядо Влас си наля стакан вино, поседна в ъгъла и ги огледа. Без него бяха осмина: Тихомир, Константин, Ботул, Войсил, Мирко Ечемиченото зърно, Белота, Йончо и архиероят Герасим. Като ги претегляше в съзнанието си, старият човек си каза, че може би е сбъркал, когато е приканил и Йончо: протовестиарият беше човек на изгодата, а не човек на честта, та надали можеше да се разчита на него за нещо, свързано с риск за благополучието. Но беше късно да се поправи стореното, та старецът се покашля, за да прочисти гърлото си, и каза достатъчно високо, за да привлече вниманието на всички към себе си:

— Не зная за какво ли ни събира царят. Но аз, братя, съм загрижен. Тридесет и три години непрекъснато нося своята част от

делата на царството — е, нека честно да си кажа, тъй зло не сме били дори тогава, когато тук бяхме обсадени от Исак Ангел.^[1]

Погледите се бяха събрали в него — всеки си даваше сметка, че таква встъпление не би могло да бъде случайно. И в осемте чифта очи дядо Влас прочете всички възможни чувства: надежда, учудване, душевно гърчене, страх...

— Какво по-точно те тревожи, дядо Влас? — наруши възцарилото се мълчание протоиракарият Константин.

— По-добре ме попитай какво не ме тревожи. — Увисналите мустаци помръднаха в неясна гримаса. — С какво можем да се похвалим пред света, братя? С могъщо царство? Хайде де — маджарите ни взеха Бялград и Браничево, приживе Стрез в Просек не се признаваше за подвластен на брат си, братовчед му деспот Алексий Слав с Родопите и чак до Мелник слугува на латинците. Или може би с народно единство и вяра на обикновените люде в нас, своите първенци? Глупости! След всичките тези смъртни наказания, по-чести и от пролетните дъждове... Или най-сетне навярно можем да се похвалим с богатство и благоденствие? Не ме карайте да се смея, братя. Идете и вижте трапезата не даже на отрока или парика, а на който и да е купец или технитар — такава оскъдица не е била и когато се гърчехме под ботуша на ромееца.

Каза, каквото имаше намерение да каже. Не беше малко, но не беше и много — издадяха ли го пред царя, той сигурно щеше да съумее да повтори своите грижи, но без упрека, който влагаше сега в думите си. Дядо Влас отпусна над очите своите вежди-стрехи — оттук нататък беше ред да слуша, да дебне кой как ще откликне на внушението, да претегля и отбира зърното от плявата.

Мълчаха. Прекалено дълго мълчаха. Тихомир потъркваше с показалец челото си — види се, подхвърленото семе започваше да кълни в мозъка му. Епископ Герасим нервно прехвърляше янтарните зърна на броеницата си — също и той се бе смутил, когато думите на стареца го бяха изправили лице в лице срещу действителността. Брат му, протоиракарият Константин, бе събрал веждите си в мрачен възел. Останалите или изглеждаха като да не са разбрали тежкото отсъждане на дядо Влас, или — Йончо например — просто бяха обхванати от най-обикновена уплаха.

— Не плискат ли думите ти прекалено много от черната боя, дядо Влас? — пръв наруши тишината Белота. — На мен лично ми е добре и не мога да се оплача нито от благоволенията на царя, нито от оскъдицата, която описваш.

— Тъй де! — подкрепи го с подозрителна бързина Йончо, а Войсил и Мирко закимаха утвърдително. — Няма да се равним с божеците, дето протягат ръка пред храмовете я? Аз също нямам от какво да се оплача. А ще споделя с вас, братя, че и хазната е добре.

— Как няма да е добре — вметна Мирко Ечемиченото зърно, — щом като вече десет години не сме трошили номизми и дукати за безсмислени походи нагоре-надолу из полуострова.

— Безсмислени походи ли? — изсъска насреща му Константин. — Не те ли е грях пред бога да изричаш такива думи за ония славни битки, с които превеликият Калоян обединяваше разкъсаните части на българското племе?

— Ти по-добре не се позовавай на божието име, братко, когато напомняш за кървавите сражения и полетата, застлани с трупове — кротко го смъмри епископ Герасим. — Всеблагият наш бог никога не би одобрил безсмисленото отнемане на който и да е човешки живот...

— Но го одобрява чрез подвластните ти свещеници — не му остана дължен Константин, — когато не е на бранното поле, а от Лобната скала, нали?

Протоиракарият и архиереят произлизаха от видно дръстърско семейство, което през годините на въстанието и след това бе дало много на Асеновците и на България. Когато баща им загина в онази битка при Мосинопол, в която загуби живота си и Бонифаций Монфератски, вторият човек в Латинската империя след Хенрих^[2], Калоян въздигна единия брат в хилядник и му даде титлата протоиракарий, а другия брат, който изобщо не беше човек на меча и по характер отговаряше на името си^[3], постави начело на още люшкащата се между Цариград и Рим българска църква. И двамата бяха познати като горещи родолюбци, но служейки на отечеството, неведнъж се разминаваха в разбиранията си.

Сега, за да не се отклони разговорът в погрешна насока, дядо Влас сметна за необходимо да се обади:

— Ти, преподобни отче — укорно рече той на Герасим, — си християнин от деня на светото си кръщение, а си българин още от

майчината си утроба...

— Ние, които сме българи още от майчината си утроба замислено произнесе Тихомир, — но сме и най-висши служители на царя и царството, трябва преди всичко да изпълняваме съвестно своя дълг.

За изненада на дядо Влас срещу тези думи се опълчи един, от когото той почти не очакваше помощ — Войсил:

— Не правим ли точно това, логотете? Нам, на великите боляри, не е ли възложен като пръв и най-свят дълг да не си затваряме нито за един час очите пред грижите на царството?

Тихомир не трепна, а направо се сгърчи — дотам ли беше изпаднал, че дори човек като Войсил, който през войните винаги благоразумно си бе намирал много, много важни задължения далеч във вътрешността на царството, сега да му дава урок по родолюбие?

— Ние сме дали Борилу клетва за вярност — каза той. — Можем ли да споделим грижите на дядо Влас и да не се окажем нарушители на клетвата си? Защото всички знаем кой допуска откъсването на живи части от плътта на отечеството, кой поощрява честите жертви от Лобната скала, кой оставя чакалите с дръпнатите очи да крадат от залька на оня, който утре ще спира с гърдите си враговете на родината...

— Така е — потвърди Белота. — Дали сме клетва и сме длъжни да я спазим!

Дядо Влас се намеси повторно. За мнението на Белота той изобщо не се интересуваше, но не беше същото за Тихомир:

— Има едно нещо, което е по-високо от българския цар, логотете. И това е България!...

Дълбоко в себе си Тихомир се почувствува посрамен. И раздвоен — смяташе се за прав, пък признаваше правотата и на тези като Войсил и дядо Влас. Къде ли е святата истина, Исусе?

— Не чухме само тебе, Ботул — подхвърли предизвикателно Константин. — Защо не ни кажеш онова, което мислиш?

— Не мисля нищо, само слушам — произнесе дрезгаво запитаният.

Ботул лъжеше — точно в този момент той си мислеше, че в името на животеца си и своето благополучие не ще бъде излишно да съобщи за този разговор на Семир...

Може би щяха да го притиснат с нови въпроси, ала самото провидение реши да му помогне — точно тогава се появи отново великият примикюр и церемониално ги призова в тронната зала. Синклитът щеше да започне след малко.

---

[1] Думата е за събития от 1190 г. Тогава византийският император Исак II Ангел начело на огромна войска нахлул в новоосвободена България и за известно време обсаждал Търново. После обаче бил напълно разбит от Асен I в Тревненския проход, загубил по-голямата част от войската си, а сам едва се спасил с позорно бягство. ↑

[2] Събитията се отнасят към м. септември 1207 година. ↑

[3] На гръцки Герасим означава „преподобен“. ↑

10

В края на втория час игуменията започна да губи търпение и на върха на езика ѝ захванаха да се появяват изрази, които съвсем не подхождаха на жена въобще, а още по-малко на богослужителка. Тя обаче успя да ги преглътне и се задоволи да каже студено:

— Не смяташ ли, драги, че вече прекалено дълго се разпореждаш в манастира? Или не си чувал, че между четирите стени на светата обител светската власт не значи нищо?

На предишните ѝ подмятания Семир изобщо не обръщаше внимание, но тази нападка го накара да се обърне към нея и да я изгледа с любопитство. Сетне се засмя в лицето ѝ; имаше ситни жълтеникави зъби, които при усмивка се разкриваха чак до мъдреците.

— Така е, твоя светост — рече с добре претеглена наглост — чувал съм. Но чувал съм още, че имотите и селата, от които благоденствува манастирът, ги имате от светската власт. И дори лично от царя. Или може би греша?

Игуменията преглътна шумно — от думите на кастрофилакса се чувствуваше така, сякаш ѝ бе лепната оглушителна плесница.

— Не крия — призна тя. — И все пак не разбирам какво общо имат даровете на царя с този оглед, който трае вече два часа. Тъй или иначе тук е девически манастир...

— Мигар не съм обяснил? — Семир се забавляваше да се прави на невинен. — Вашият Петропавловски манастир^[1] след около две седмици ще има празник. Нали не греша, света майко?

— Не грешаш — беше принудена да каже игуменката. — На двадесет и девети е денят на светите равноапостоли Петър и Павел.

— Е, това е всичко. По случай празника манастирът ще бъде почетен с височайше посещение. И аз искам да съм сигурен, че господарят ми ще бъде тук в пълна безопасност. Такъв е занаятът ми, света майко.

— Царят? — трепна тя.

— Царят.

— Обикновено той се черкува на този ден в търновградския храм „Свети апостоли Петър и Павел“...

— Също и тази година ще бъде така. Но ще стори чест и на вашия манастир. Е, може да не е на самия празник, но ден по-рано или ден по-късно — честта си е чест, нали?

Междувременно игуменията се бе съвзела от смайването си. Не ѝ бе особено трудно — тя произлизаше от стар болярски род, поради което споменаването на царя и изгледите за скорошното му посещение не я смразиха чак толкова, колкото бе очаквал кастрофилакът.

— Какво? — попита тя заядливо. — Да не би така добре да си знаеш занаята, та да мислиш, че някоя от сестрите ще посегне на царската му особа?

— Не го мисля. Не мисля изобщо, че някой в царството — който и да е той — му желае злото. И въпреки това... Не се засягай, твоя светост, но ще кажа една поговорка, която невям не ще ти се понрави: „Вържи попа, че да е мирно селото.“ Сега аз точно това правя, връзвам попа. А то ще рече, че определям местата, където в деня на височайшето посещение ще бъдат разположени една дузина най-верни стражи. Не, не, не се плаши, нито един не ще е в килиите на монахините... — Тя щеше да каже нещо, но Семир я прекъсна с властен жест: — Нека да не спорим повече, а? — После добави помело: — Всъщност аз завърших огледа си и подир малко си отивам. Само че преди това искам да видя сестра Евсевия.

— Сестра Евсевия? — повторно трепна игуменията. — От нея ли се страхуваш, кастрофилаксе?

— Опазил ме бог! — комично възкликна той и придружи думите си с вдигане на двете ръце към небето. — Само искам да я предупредя да държи езика си зад зъбите. Нали разбираш, майко, миналото си е минало и то нито се връща, нито се повтаря. А най-малко след необуздани думи.

Тя не каза нищо повече, кимна и се отдалечи със ситни крачки. На Семир не се наложи да скучае — едва приседна до манастирския кладенец, когато от отсрещния край на двора се зададе една монахиня и се запъти към него. Вървеше със смирено наведена глава, та лицето ѝ оставаше скрито, също и ръцете ѝ, мушнати в широките ръкави на власеницата, не се виждаха, но той безпогрешно я позна. И сам не можа да си даде сметка по какво.

Монахинята приближи до него и първа го поздрави:

— Бъди здрав, Семире. Радвам се, че не си ме забравил.

— Не съм те забравил, царице. — Той се изправи и прибра пети.

— Аз съм ти дал клетва за вярност, а никой не може да обвини Семир, че му се е случвало да даде клетва и сетне да я наруши. Ще остана съвсем малко, царице, иначе ще бие много на очи. Къде можем да поприказваме на спокойствие... и далеч от ушите на любопитните?

— Тук не ти ли харесва?

— Тук наистина никой няма да ни чуе, но кожата ми усеща стотина чифта очи. Не мога да река, че това ми е особено приятно...

— Тогава да отидем в църквата. По това време там няма никого, пък ако дойде някой любопитен, ще го чуем още от първата му крачка.

Без да говорят повече, те прекосиха чудно подредения с цветни лехи и кипариси двор на манастира и влязоха в храма. Макар да не вярваше в Христа той не се бе покръстил и още се кланяше на своите езически богове, — Семир поблагодаруми да остави меча си в притвора. А забеляза, че сестра Евсевия не прояви повече уважение от него, дори не благоволи да се прекръсти, прекрачвайки в господния дом.

— Слушам те, Семире — започна тя, когато седнаха един до друг на два от столовете, наредени покрай стените на храма.

— Нещо става в Търновград, царице. Не зная как да го назова, но мога да се закълна, че безпогрешно го надушвам във въздуха.

— Нещо „за“ или нещо „против“?

Той я стрелна с поглед.

— Зависи от каква гледна точка го преценяваш, царице. Но във всички случаи е нещо против цар Борила.

— Значи е „за“. Аз приветствувам всичко, което е против безчестника Борил, Семире. Но продължавай, продължавай! Какво надушваш във въздуха на прогнилата наша престолнина?

— Повтарям ти, не мога да го определя. Но се шири недоволство, царице. Знаеш, народът никога не е обичал царя и въпреки всичките измишльотини за копието на свети Димитра и прочие винаги е знаел кой направляваше ръката на Манастир. Знаел е и не му е простил... Но сега заразата прониква и сред болярите. Разбираш ли, царице? С едната си шепа те продължават да вземат златото, с което царят уж купува верността им, а в другата стискат кинжал...

Тя помълча, преценявайки чутото. После подхвърли мечтателно:

— Какво ще стане, Семире, ако вместо да ги ловиш и хвърляш от Лобната скала, ние двамата застанем начело на недоволниците и ги поведем срещу царя законопрестъпник? Ще настанат междуособици, това е неизбежно. Но няма ли именно вълната на междуособиците да ни вдигне на гребена си?

Кастрофилакът поразмисли и поклати глава:

— Не звучи лошо, но просто не е за вярване, царице. Българите имат добра памет, пък и не се лъжат лесно. Те положително не са забравили подозрителната бързина и леснота, с която Борил се венча за вуйна си и така, минавайки през нейното ложе, узакони короната си. И могат да съберат две и две...

— Мразя го, Семире — изсъска монахинята. — Мразя го с всяка частица на тялото и душата си. И няма ден, в който да не се моля на всички богове да му изпратят възмездие. Защото чрез мене той получи всичко, всичко, всичко, всичко — царството, престола на Асеня и Калояна, поставих го втори след бога. Да, да, именно аз: Манастир отвори пътя нему, но той беше мой служител и изпълняваше моята заповед. И как се отплати този безчестник? За да заличи следите на престъплението си, той първо пожертвува Манастир...

— Добре поне, че му позволи да избяга при нашите на север — вметна Семир, — а не го изправи на Лобната скала.

— ... а после мен, царицата, насилствено превърна в сестра Евсевия и ме затвори тук. Ако под слънцето изобщо съществува справедливост, Борил трябва да плати за всичко това, Семире.

— Знаеш ли кое е най-тъжното, царице? — каза той замислено. — Че ние не само не можем да ти върнем онова, което преди единадесет години си дала на цар Борила, но сме длъжни и да го поддържаме. Защото, казах ти, в престолнината се плетат козни. Успеят ли козните, те ще пометат не само царя, но и всички нас, куманите. А ние сме монаси или сановници, преуспяваме или се препъваме, но преди всичко сме кумани, нали? И си носим своя дълг на кумани.

Сестра Евсевия дълго размишлява над думите му. После призова на лицето си своята най-хубава усмивка — онази, която бе заслепявала Калояна, Балдуина, Манастра, Борила...

— Има още един изход, Семире — произнесе тя полугласно, сякаш внезапно бе премаляла от него. — Да вземем за придружници най-верните ти хора и да избягаме отвъд Дунава. А после да се върнем начело на безчислената наша конница, за да поемем цялата власт двама, ти и аз.

Кастрофилакът обаче не се поддаде — той сякаш имаше броня срещу всяко възможно изкушение.

— Не си премислила добре, царице — каза, поклащайки глава. — Ние, куманите, можем да дойдем тук само като съюзници. Опитахме ли се да преминем Дунава като врагове, тогава ще обединим българите и ще ги предизвикаме срещу себе си. А обединени ли са те, ние срещу тях сме безсилни.

— Искаш да кажеш...?

— Искам да кажа, че ние не можем дори да мечтаем да покорим България, а нямаме и никаква полза да излекуваме българите от сегашната им разединеност и да ги обединим и сплотим. Най-малкото — срещу нас самите.

— Какво излиза? — Бившата царица се усмихна печално. — Ти ми засвидетелствуваш преданост, а същевременно подкрепяш черното изгнание, на което съм осъдена...

— Има едно решение, което е изгодно за всички. Наистина за всички. За куманите въобще, за тебе лично, за цар Борил.

— То е?

— Не може да се изчерпи с една дума, всеки от нас трябва да има своя дял за осъществяването му. Моята част е да издиря затворниците и да ги... е, разбираш, да изгоря загнилото място с нажежено желязо. Частта на Борил — да закрепим люлеещия се под нозете му престол.

— А моята, Семире?

— Да си възвърнеш неговото благоволение, царице. Да си го възвърнеш така, че той да смъкне от раменете ти тази черна власеница и да я замени отново с багреницата на българската законна владетелка.

— Мислиш ли, че това е възможно?

— Аз ще съдействувам и храня надежда за успех — Борил не е глупав и трябва да си дава сметка, че в мое лице вижда един от малкото, които още са му верни и в чиито съвети трябва да се вслуша. Останалото зависи от тебе. — Семир спокойно срещна погледа ѝ. — Около Петровден царят ще идва насам да почете покровителите на вашата обител. Положително ще се срещне и с тебе. От този разговор ще зависи много, царице...

След малко, препасал отново меча си, Семир се отправи към двамата воители придружници, които го чакаха с конете при вратата на манастира. Сестра Евсевия не го изпрати.

---

[1] Петропавловският манастир се намира на около 6 км североизточно от Велико Търново. Той няма известността напр. на Преображенския, Капиновския, Килифаревския или Дряновския, но в по-новата ни история е играл твърде значителна роля. Тук е действувал още Неофит Бозвели, после е бил средище на Хаджи-Ставревата буна от 1862 година, а в 1874 г. Иларион Макариополски е основал в него първото българско духовно училище. ↑

11

Наистина за Деян не се оказа никакво затруднение да открие къщичката на десетника Радан — още първият човек, когото попита, му я показа. Но каква ли къща беше това? Всъщност четири стени ограждаха квадрат, приблизително шест на шест крачки, врата от едната страна и сламен покрив отгоре — това бе всичкото, което Радан бе спечелил за тридесет години служба на България и за осем рани в гърдите. И тук, под този сламен покрив, старият воин трябваше да подслонява себе си и своята челяд, жена и четири малки деца — зает в походи и битки, той бе успял да се ожени едва на четиридесет...

Тайничко посрамен от вида на толкова беднотия, Деян тъкмо се чудеше дали да похлопа, или да извика още от дворната порта, когато един познат глас се обади със също така познати думи:

— Нека хиляда години да съм натопен с главата надолу в катрана на пъкъла, ако това не е Деян, Бързият меч. Идвай, идвай по-скоро, млади приятелю. Влез и знай, че носиш празник в този дом.

Сърдечното посрещане стопли душата на младия човек, но той чувствуваше и затруднение — за онова, което имаше да говори с Радан, обстановката в тази къщица надали бе най-подходящото място. Десетникът разбра смущението му или просто такъв бе редът в дома, защото побърза да се разпореди:

— Да поседнем тук, на двора, а? — Той показва една масичка, скована под черницата вляво, после викна към къщурката: — Хей, жена! Ела се запознай с моя млад приятел. А сетне слагай на масата где каквото има!...

Като мина шумното встъпление, присъщо за всяка българска къща, Деян каза предпазливо:

— Дошъл съм за важен разговор, Радане, та може би това вино да се окаже лош сътрапезник. — В отговор домакинят остави стакана си на масичката; беше една подкана, която Деян разбра и оцени. — Мога ли да говоря откровено, като мъж на мъж и българин на българин?

Дебелите вежди отсреща едва забележимо се свиха недоволно, но топлите тъмни очи не промениха изражението си.

— Преди точно седемнадесет години се случи, че преславният Калоян се обърна лично към мене. Той не ме попита дали съм добър българин, или не, а ми каза простичко: „Трябва с един удар да превземем Констанция. С първата стълба ще поведеш хората си, Радане...“^[1]

Деян разбра урока и даже мъничко се засрами — с човек като Радана или ще си откровен, или ще мълчиш, но някак си не подхожда да правиш дребнави уговорки. И младият човек разказа всичко от край до край, както бе сторил същото преди това на дядо Влас. Радан не го прекъсна нито веднъж, а с очи сякаш нетърпеливо откъсваше всяка дума от устните му; трепна единствено тогава, когато гостът спомена, че в близките месеци или дори седмици Йоан Асен, синът на стария Асен, ще нахлуе в Карвунската хора, устремен към Търновград.

— Благодаря ти, че ме почете с доверието си, Деяне, син на Годеслав — каза той, когато младият човек свърши. — Кълна се в паметта на Асеня и Калояна, ще бъда достоен воин и на Йоан Асен така, както бях по-рано на славните му предци.

— Мисля, че това не е достатъчно, Радане. Наскоро дядо Влас казваше, че за великото ни начинание не стигат отделни смелчаги, а цяла предана войска. Войска, която да служи на Йоан Асеня от вътрешната страна на крепостта. — Деян срещна погледа на десетника. — Имаш ли предани люде във войската? Двама макар, но да са верни на живот и смърт?

Радан присви очи, замисли се.

— Не само двама — каза, после заизрежда на пръсти: — Братой, Нягол, Кънчо, Огнян, Лукан... Те са обикновени воители, дори до десетници не стигнаха, но са истински мъже и българи. На тях мога да вярвам като на себе си.

— Ако всеки от тях може да се довери на други петима, ето го началото на нашата войска. Ти си обидчив, Радане, но въпреки това аз ще те предупредя. Трябва да помислим за сигурността на начинанието за в случай, че попаднем на предател или ако кучетата на Семир сами надушат дирите ни.

— Мога да ти предложа нещо, господарю...

Деян го прекъсна със смях:

— Господар ли? Какъв господар съм аз? И защо изведнъж премина от простичкото нашенско „Деяне“ към „господарю“?

— От този час нататък ти не си Деян, а пръв начелник на нашата търновградска войска — поклати глава другият. — Не знаех как да го изразя и затова казах „господарю“. Както във войската...

— За тебе нека остана само „Деян“ или „Деяне, син на Годеслав“. Това ми е достатъчно.

— Да бъде, както ти го искаш. А за това, дете си син на Годеслав, ще река, че то е още една причина да те почитам. Сражавал съм се веднъж рамо до рамо с баща ти, виждал съм го в две други битки. Ако под стяга на Калоян имаше един предрешен свети Георги^[2], това беше само Годеслав...

Деян се трогна, но си наложи да не даде израз на чувствата си.

— Хайде да поживеем с утрешния ден, Радане, не с вчерашния.

— Предложението ми не е сложно. Тебе трябва да познавам само аз и никой друг. Приятелите ми, чиито имена чу преди малко, трябва да имат за начелник само мене. Людете, които те от своя страна ще посветят в делото, трябва да знаят само Лукан, Кънчо или Нягол. И така нататък, и така нататък. Тогава и при най-голяма сполука Семир не може да докопа повече от две звена от веригата.

— Дявол да го вземе, наистина е умно! Обаче моята работа ще стане прекалено лежашка, ако съм връх само на твоята верига.

— Дядо Влас и болярите? Те не са ли вече втора? Или даже първа?

— Това не е достатъчно. За да можем да се похвалим, че имаме зад себе си народа, веригите трябва да станат пет, десет, петнадесет...

Те приказваха още дълго, премислиха всичко в подробности. А когато разговорът позамря, лятната вечер отдавна бе прихлупила и скромната къщица на Радан, че и целия Търновград.

— Е, сега вече няма да ти откажа стакана вино! — засмя се доволен Деян.

Старият воин посегна към стакана си, но полека отдръпна ръка.

— Сега пък аз няма да ти го предлага — каза и в гласа му трепна загриженост. — Не се обръщай, нека не разбере, че съм го открил.

— За кого говориш, Радане?

— Зад шубрака вляво от рамото ти се таи човек, наблюдава ни. Може и да се лъжа в здрача, но ми се привижда един от най-верните копои на Семир, Кулна по име.

— Какво съветваш да направим?

— Засега нищо. Да се преструваме, че прием и си бърим безгрижно, докато мръкне хубаво. Тъмнината ще бъде наш съюзник. После ще видим.

— Какво може да е събудило подозрителността му и да го е довело тук?

— Не го казвам като упрек, но трябва да си ти, Деяне, син на Годеслав. Мен ме знаят и няма защо да ме следят. А ти си нов, външен и това само по себе си е подозрително. И още — не е бранно време, нито си на служба, а си с меч на кръста. Защо му е на един мирен момък меч по никое време? От кого ще се брани? Или се готви да напада някого?

Те наистина доста време се преструваха, че са заети само с хляба, сиренето и виното, дори поискаха още един кърчаг от жената на Радан. Топлата юнска нощ постепенно изпълзя от дъбравите, хлъзна се по течението на Етъра и обгърна престолнината, на небето се появи и понадебелелият сърп на месеца.

— Реших какво да правим — каза по едно време Деян. — За да ни дебне толкова време, този Кулна ще да е понадушил нещо повече от меча на кръста ми. Затова аз трябва да го примамя малко по-далеч от твоя дом, да го предизвикам на двубой и да го убия.

— Кулна има славата на пръв майстор на меча между хората на Семир... — загрижено произнесе десетникът.

— Ако научиш, че в двубоя бранното щастие се е отвърнало от мене, тогава ти трябва да поемеш върху себе си всичко, което досега определяхме като моя длъжност. Влез във връзка с дядо Влас, намери начин да известиш също баща ми или Йоан Асен... Пък ако на Кулна или Семир им скимне да те разпитват защо съм бил при тебе, казвай и повтаряй, че съм дошъл да ти благодаря за помощта, която си ми оказал в „При върбите“ на Боголюб. Боляринът Тихомир ще си спомни и ще потвърди — нему надали ще откажат такова зрънце доверие.

— Не е ли по-умно да го нападнем двама? Тогава по-мъчно ще ни се измъкне...

— Не! В името на делото, на което служим, ти трябва да останеш извън всяко подозрение. Но и не се страхувай много за мене, Радане. Аз също не съм новак в меча. Ученик съм бил на най-добрите майстори в Галичкото княжество, пък и на баща ми...

— Нека бъде твоето, Деяне. То комай нямаме друг избор... Но пази се, дяволски се пази.

— От Кулна?

— От Кулна. Говори се, че има повече победи, отколкото са бълхите в козината на уличен пес. А също и от другите главорези на Семир. Нямаме никаква сигурност, че Кулна е тръгнал сам по дирите ти. — Те се изправиха и захванаха шумно да се сбогуват. А между две ръкостискания Радан прошепна: — Да, ще имаш придружник, Кулна се отдръпна от поста си. А ти запомни, Деяне. Случи ли се да надвиеш куманина, влез в Търновград откъм портата на Трапезица, там са разбрани люде от моята стотица. И пропускът за нощес е „товар сирене от Хръсград“.

Радан го изпрати до дворната порта, с тихи думи го благослови и се разделиха. Деян се престори, че се колебае кой път да хване, после се отклони от най-прекия, който водеше към Сечената скала, и свърна надясно, към заоблената височина на Света гора. Отначало вървеше спокойно и наглед нехайно, но след стотина крачки внезапно забърза, после спря изведнъж и се заслуша. Някъде зад него се разнесе приглушен тропот на чифт нозе — Кулна се канеше да го проследи докрай.

Младият човек отново се отклони от пътя си. Сега вече съвсем преднамерено избираше място — не му се искаше развръзката да е съвсем близо до манастира „Света Богородица Одигитрия“, където може би също имаше таен пост на Семировите хора. Вървя така около четвърт час, докато попадна на онова, което търсеше — почти равна площадка, приблизително на еднакво разстояние от манастира и реката и достатъчно осветена от полуизядената пита на луната. Спотай се встрани от пътеката. Преследвачът се появи само след секунди — като се боеше да не изпусне дирята му, Кулна го следваше на по-малко от петдесетина крачки. А очевидно се боеше и от засада, защото пристъпваше с гол меч в ръка.

Деян изчака да се приближи и изскочи внезапно срещу него. Куманинът, изненадан, отскочи настрана и застана в бранен строеж.

— Къде така с оръжие в ръка, приятелю? — присмя му се момъкът. — Ако си тръгнал за зайци, няма да ги стигнеш. Пък ако търсиш вълци кръвници, те не са насам. Потърси ги в двореца на Царевец.

— Кой си ти, че дръзваш да говориш по този начин? — озъби се насреща му Кулна, който се бе свързал от първоначалното си стъписване.

— Българин, който крачи по българска земя. А ти какво правиш тук, куманско псе?

— Що рече? Що рече? — не повярва на ушите си другият.

— Рекох куманско псе — повтори отчетливо Деян.

— Ще платиш за тези думи — заплаши го куманинът. Гласът му издаваше, че е вбесен от гняв и обида. — В името на царя, предай си оръжието и тръгни с мен.

— Един българин не предава оръжието си. Който го иска, нека заповяда да го вземе. Или ще викаш на помощ царя, от чието име заплашваш?

— Тогава пази се, хлапако. Ще ти взема меча, но заедно с душата.

Деян едва измъкна оръжието си, и другият не го нападна, а връхлетя върху него. Можеше да се нарече вихрена, но не беше майсторска атака — момъкът усети в нея повече сила, отколкото умение. Отблъсна я, но не се втурна в насрещен напад; каза си, че Кулна надали бе спечелил славата си на дуелист само с груба сила и дива ярост и че може би не трябваше да съди за него само по първата схватка.

— Виж го ти, хлапето — изсъска куманинът. — То не било съвсем... Какво пък, тогава ще му дадем урок като за напреднали...

Тези самонадеяни думи накараха Деян да бъде по-внимателен, с по-голямо съсредоточение да посрещне втората атака на противника си. Не е било излишно — този път Кулна се представи в нов облик: на мястото на сляпото настървение сега се усещаха и опит, и сръчност, и знания. „И все пак тежко на куманите, ако този е най-добрият им майстор на меча“ — каза си между отбиването на два удара Деян. Защото умението на Кулна изглеждаше твърде простовато в сравнение с бойците от онези страни и народи, където владееенето на меча бе доведено до изкуство. Той се биеше добре, но добре като за нивото на

куманин и с похватите на куманите, които всички отвъд Дунава отдавна познаваха до най-дребните им подробности и хитрини.

Като разбра това, Деян се успокои и реши, че вече може да помисли за развързката. Остави куманина да подготви атаката си и да мушне напред. Тогава съвсем, съвсем леко отклони оръжието му, но същевременно достатъчно, за да разцепи то въздуха встрани. После мигновено подложи меч си на връхлитащия Кулна и усети как върха се врязва в рамото му. Куманинът отскочи назад, притисна с ръка раненото място. И тук последва нещо, което Деян не очакваше — противникът му не избяга и се подготви за нова схватка, но същевременно се развика с цяло гърло:

— Помощ!... Помоощ!... Буджек, Егри, Улак — по-скоро на помощ!...

Не се искаше кой знае колко съобразителност, за да прецени Деян смисъла на тези викове. И сметна, че трябва да побърза ако тези Буджек, Егри и Улак бяха наблизко, нямаше много време за губене.

Той се спусна в няколко последователни напада, успя да нанесе и два-три нови удара, но нито един от тях не беше смъртоносен — Кулна се пазеше с всички сили, отстъпваше безогледно и нито за момент не преставаше да вика приятелите си на помощ. И тогава Деян реши да прибегне до онзи кудугерски удар, който научи от Страхота. Пет, шест, седем пъти напада все към главата на противника си, докато го принуди да държи меч си високо и почти хоризонтално. И като видя тялото му открито, момъкът не скочи, а просто се гмурна напред. Летежът му продължи колкото едно мигване на окото, после мечът му се заби до дръжката в гърдите на куманина. За една дълга секунда Кулна остана неподвижен, сякаш се чудеше на онова, което се бе случило. После краката му се подгънаха и той се срина неподвижно върху свежата трева на поляната.

Деян избърса челото си — едва сега си даде сметка, че в двубоя и той бе вложил много сили. Но надеждата му за малко отдих остана напразна. В тишината на лятната нощ до ушите му достигна шум от забързани крачки. Какво трябваше да очаква? Закъснели монаси ли се прибираха в манастира, или кумани на Семир се притичваха на повика на своя приятел? Младежът изтича до края на поляната и приклепна зад един храст. Не мина много, и при отсрещния край се появиха трима

души в пълно въоръжение. Те спряха колкото да се огледат, после се затичаха през поляната и... и попаднаха на проснатото тяло на Кулна.

— Кулна! — възкликна един от тримата. — Мъртъв!... С меч в ръка — допълни друг. — Не вярвам на очите си. То ще излезе, че е паднал в двубой. Мигар има човек под слънцето, който да надвие нашия Кулна?

— Защо човек, може да са били неколцина — чу от укритието си Деян. — Виж, надупчен е на няколко места...

— Той отиде да проследи едного — каза първият глас. — Някакъв съмнителен младок. Ако бяха повече, Кулна щеше да вземе и нас.

— Кулна ще да е загинал преди малко. Вижте, още е топъл и кръвта му продължава да изтича.

— Ще рече — убиецът не е далече. Да претърсим наоколо!

— Но да не се делим един от друг — за първи път се обади третият. — Щом е могъл да надвие майстор като Кулна!...

Последните две забележки подсказаха на Деян, че не бива да се надява повече на своето скривалище и че за спасението си може да разчита само на краката си — нито щеше да остане незабелязан, нито би успял да се справи с тримата кумани едновременно. И като се мъчеше да се снижава, доколкото беше възможно, втурна се да бяга по посока на Трапезица. След петдесетина крачки започна да се мисли спасен, когато обаче се случи нещастieto: кракът му попадна в някаква къртичина, Деян се препъна, падна и най-лошото — мечът му издрънча по камъните.

— Натам!... Натам!... — разнесе се един глас зад гърба му. — Чух го!... Бързо натам!...

Деян рипна и вече без да се предпазва, хукна с всички сили. Надяваше се, че куманите, родени ездаци, ще са лоши пешеходци и че с малко повече усилие ще успее да се изплъзне от преследването им. Но се излъга — дали тези тримата бяха специално обучени, или самият той не бягаше особено бързо, но за цялото разстояние до Трапезица надали спечели и две поприща допълнителна преднина.

Както и можеше да се очаква, портата беше затворена. Той повика стражите, но се наложи да ги почака дълго... или поне така му се стори. Тъй или иначе измина цяла вечност, докато един ленив глас се обади откъм лявата кула:

— Кой хлопа там?

— Пътник. Нося товар сирене от Хръсград...

— Да ви опустее и сиренето дано!... — изруга воинът уж полугласно, но достатъчно ясно, за да бъде чуто.

След малко едното крило на портата се открехна със скърцане. Деян се шмугна в отвора и покрай онзи, който му беше отворил. Чу зад себе си някакъв въпрос, но отмина бързо. Извървя така петдесетина крачки, сетне тихо се върна по стъпките си и се спотаи в сянката на един зид недалеч от портата.

Ако стражата се бе канила да спи тази нощ, не ѝ бе провървяло — не изминаха и пет минути, и всичко започна отначало: чукане, далеч по-настойчиво и по-властно от предишното, въпрос, „сирене от Хръсград“... След това обаче новодошлите се оказаха несравнимо по-разговорчиви:

— Влезе ли някой преди малко? — строго попита един от тях.

— Кой си ти, че ще ти отговарям бе?

— По-добре избягвай да се перчиш, за да не осъмнеш зад решетките. Аз съм Угри, десетник от личната стража на кастрофилакса!...

— Защо не каза веднага бе, човек? — угодливо се промени воинът. — Че то иначе може ли всеки, който похлопа, и да разпитва...

— Остави бърливостта си за друг път. Кажи, влезе ли някой?

— Един младеж, стори ми се благородник. Въръжен.

— Каза ли нещо?

— Освен пропуска нито една думичка. И се отпрати нататък.

Тримата запъхтени кумани забързаха в посоката, която им бе указал стражът. Деян ги изчака да се изгубят нагоре по каменната улица и с крадливи стъпки се заотдалечава в обратната посока, към Царевец. Не беше изминал повече от петдесетина или сто крачки, когато до ушите му достигна остър звук на пищялка. Беше склонен да го отmine с едно „Какво ли не става в този Търновград“... но още първата минута след свирването му показа, че е трябвало да погледне по-сериозно на него. Защото внезапно улиците и стъгдите се изпълниха с толкова въръжени стражи, че момъкът се слиса — колкото и да го бяха предупреждавали, че Борил и Семир държат в желязна ръкавица престолнината, той никога не би повярвал, че толкова много, едва ли не по двоица на всеки ъгъл, са стражите по Трапезица.

Разбра го, а след още минутка разбра и друго — че никакво промъкване по тъмните страни на улицата няма да го избави от хората на Семир. Както стъпваше крадешком, виковете и пищялките на глутницата му показаха, че са го забелязали. Сурна се по някакъв склон и си спечели още малко свобода. После пронизителното свирене се чу отново наблизко... Тогава Деян се изкачи по едно улично дърво и, като придържаше меча долепен до тялото си, успя да се метне върху широкия зид на съседната ограда. Току под него застанаха двама и се потулиха в сянката на дървото; момъкът не успя да ги огледа, само зърна издайническото проблясване на голите им мечове. Изпълзя по клона на друго дърво, после се отпусна на ръце и с възможната най-голяма предпазливост тупна меко на земята. Ослуша се. Като че ли с нищо не бе издал проникването си в чуждия дом. Деян се поколеба — просто не можеше да реши какво да направи нататък. И в този момент една нежна, много нежна ръка, дошла откъм тъмното, улови неговата и

полека го притегли към къщата. Той повторно се поколеба, пък се остави да бъде воден — нещо вътре в него му подсказа, че ръката, която го направляваше, беше доброжелателна.

Като прекосяваха празното място до стълбите на дома, Деян видя, че го води една девойка или млада жена, облечена във везана риза до глезените. Така, ръка в ръка, те се изкачиха, доколкото можаха без шум, по стъпалата и тя го въведе в една стая, едва осветена от лоена лампа.

— Тебе ли гонят? — попита девойката, докато изтегляше фитила на лампата. — Цяла Трапезица гъмжеше от преследвачи...

— Мен.

— Защо?

Той се подвоуми, но после си рече, че би било недостойно да отговори на спасителката си с лъжа.

— Аз съм им враг — каза. — И убих един от техните. Някой си Кулна... И побърза да се оправдае: — Беше в честен двубой...

— Кулна? — смая се девойката. — Кръвопускача от шайката на Семир?

Той не можа да ѝ отговори. Защото в този момент девойката се извърна към него и дъхът на младежа спря. Тя също го гледаше със смес от изненада и очарование.

— Не те зная коя си — произнесе той с внезапно променен глас, когато възвърна дарбата си да говори, — но не те виждам за първи път. Ти си идвала неведнъж в сънищата ми, та познавам очите ти, ох, тези очи с цвят на горска теменуга. А косата ми сякаш още пази топлината на твоите длани...

— Не ме знаеш от сънищата си, Деяне...

— Как?! — почти извика той. — Ти знаеш името ми?

— От тебе самия. — Тя се засмя и гласът ѝ прозвуча като милувка. — Не се чуди. Чух го от устата ти при онази нелепа свادا в „При върбите“ на противния Боголюб... Аз съм Василиса, дъщеря на Тихомир, Деяне. И бях там, когато...

— Сега разбирам всичко. Ти си ме превързала, нали? Ти, с тези най-нежни ръце... Оттогава всяка нощ си в сънищата ми и всеки ден мечтая да те срещна. А сега...

— Сега?

Той махна с ръка. Беше жест на отчаяние.

— Не исках да те срещна по този начин — виждаш ме да бягам от опасността като сетен страхливец...

Василиса протегна ръка и с показалеца си притисна устните му.

— Не си страхливец — поправи го тя. — Какъв страхливец е онзи, който сам и доброволно е дошъл в ада на Търновград? И който не крие, че е враг на злото, което господствува тук? Дори само това, че кучетата на Семир те гонят, показва, че си добър...

Тя не можа да довърши. Вратата се отвори рязко и от движението на въздуха пламъчето на лампата подскочи уплашено. Срещу двамата млади застана Тихомир — със запалена вощеница в една ръка и с меч в другата. Личеше, че оръжието не е нещо чуждо за десницата му.

---

[1] Превземането на Констанция, днешния Костенец — видния византийски летописец Никита Хониат я нарича „забележителна между родопските крепости“, — се отнася от историците към края на зимата на 1201 година. ↑

[2] Свети Георги, наричан още Победоносец — навярно възприет в християнството от „героя-конник“, главния бог на траките, — е бил светец-воин, представян най-често като побеждаващ хора или чудовища конник. Бил е смятан за покровител на войската. ↑

12

Боляринът се изправи до вратата и с един поглед обхвана обстановката. Нещо — някъде по средата между отровно и скръбно — го клъвна по сърцето: не му беше приятно да завари дъщеря си по нощница с този непознат. Но непознат ли беше всъщност? Тихомир за пръв път ли виждаше тези черни коси, разпилени почти до раменете, пълните устни и очите с цвят на бадем?

— Кой си ти? — попита сухо.

— Деян, син на...

— Ама татко, как не го помниш? — намеси се Василиса, прекрачвайки към него. Беше една намеса точно навреме, за да не произнася Деян лъжата за Вълкан от Овчага. Сам не разбираше защо, но в този момент често използваната лъжа щеше да му бъде противна. — Само преди месец ти се възхищаваше, че още има млади българи като него, готови да се бият до смърт за честта на името си.

Да, сега Тихомир си спомни — пред него беше един от онези двама лудетини, които в „При върбите“ едва не се изколиха за нищо и никакво. Но все пак този спомен не стигаше, за да промени чувството, което го бе завладяло.

— Тебе търсят навън, нали? — Предишната сухота си бе останала в гласа му. — Защо?

— Когато великата доскоро България се е превърнала в царство на мракобесието, в нея се срещат три вида българи. Първите са онези, които си благоденствуват под скиптъра на престолокрадеца и им е лесно да намерят какви ли не основания, за да оправдаят примирението си пред лицето на неправдата.

Логотетът усети как нещо вътре в него се сгърчи при тези остри думи, сякаш някой го бе ударил с юмрук в корема, но той си наложи да запази външното си достолепие. А междуременно младежът пред него продължи:

— Вторите, най-многобройните, са честни българи, които обаче се задоволяват да се разграничат от разните семировци и чъсменовци,

но не им стига смелост да се опълчат срещу гибелната напасть, завладяла отечеството. И третият вид са българите, които доброволно са приели да рискуват живота си в името на правдата. И са съгласни да застелят с телата си пътя, по който тя ще мине.

— Как си представят те тази правда, в името на която са готови да се пренесат в жертва? — Докато произнасяше тези думи, Тихомир вътрешно се проклинаше. Защото искаше думите му да прозвучат язвително, докато те издаваха по-скоро объркване и смут.

— Не си я представят, те просто я знаят. Тяхната правда е правдата и на България: да се измие петното, лепнато върху челото на България преди единадесет години, като престолокрадецът бъде изхвърлен на бунището заедно с шайката, която с незапомнена жестокост крепи на главата му короната. А на трона на Асеновците да дойде онзи, комуто той принадлежи по право и по закон.

— Кой е той?

— Йоан Асен, синът на стария Асен.

— Мигар той е още жив?

— Не само е жив, но и скоро ще бъде тук да потърси правото си. И тогава тежко на онези, които от слепота или изгода са си затваряли очите за злината или даже по някакъв начин са я подпомагали.

— Като че ли е излишно да питам, ти от кой вид българи си, момко...

— Ще се радвам, ако си го разбрал и без думи, логотете на цар Борила.

Тихомир се ядоса. Не от последните думи, които всъщност бяха първата и единствена пряка нападка на момъка. Подразни го, че разговорът някак си се изплъзна от волята му и на дело се водеше не от него, а от този дързък и остроезичен Деян. И клъвна отровно:

— Аз пък ще река така. Тежко на сина на стария Асен (ако изобщо е жив и здрав), щом неговите най-верни ратници му служат в спалните на търновградските моми... и дъщери на презрени боляри при това...

Младежът трепна, дори и в оскъдната светлина на стаята се видя как кръвта се оттегли от лицето му. Не се защити — изпревари го Василиса:

— Обвинението ти е несправедливо, татко. Деян не е дошъл тук, аз го доведох. Или трябваше да го оставя на ония вампири вън?

И още един път разговорът се изплъзна от волята на болярина сега по причина на родната му дъщеря.

— Нека да свършваме — рече той сухо. — След малко ще ти посоча вратата, Деяне, син на не знам кого си. Сигур няма да ти е безразлично да чуеш, че днес и изобщо ще премълча, дете съм те срещал. И искам да ти кажа защо. Не заради надутите ти слова, които, признавам го, се леят със завидна леснота от устата ти. А поради прастарите наши славянски закони на гостоприемството, които не ни позволяват да предадем онзи, който макар и наспроти нашето желание е намерил убежище под покрива ни.

— Да му покажеш вратата, когато навън е гъмжило от хората на Семир, не е ли все едно да им го предадеш в ръцете, татко? — тихо попита Василиса, но баща ѝ предпочете да се престори, че не я е чул.

— Сега върви си по живо, по здраво, момко, и...

— Не се нуждая от благословиите ти, логотете. И ще ти отговоря на обещанието с обещание: ако се случи Семир да ме залови, аз няма да призная, че съм намерил дори и за минутка укритие под твоя покрив, пък ако ще и палачите да ме нарежат къс по къс. Така ще опазя верноподаническото целомъдрие на дома ти, нали?

И с тези думи младият човек решително се отправи навън. Василиса припна след него.

— Ти накъде? — строго я попита бащата.

— Аз го доведох, редно е аз да го изпратя — отговори тя, докато минаваше покрай него. — Нали и това е от старите славянски обичаи, татко?

Двамата млади изминаха в мълчание целия път до дворната порта на богатия болярски дом. Едва там Деян се обърна към нея и очите му потърсиха нейните.

— Благодаря ти, видение на сънищата ми — каза той, — благодаря ти за всичко. Ако е съдено тази нощ да загина, знай, че последните думи, които устата ми ще произнесе, ще бъдат България и Василиса...

— Заклевам те, направи всичко, за да се запазиш... за България и за Василиса... А чуе ли всеблагият бог молбите ми и оцелееш, тогава сигурна съм — пътищата ни пак ще се срещнат и може би завинаги...

С безкрайна предпазливост Деян откряна вратата и не излезе, а сякаш се хлъзна като сянка през нея. Девојката затвори зад него и се

услуша — не, каквито и капани да са му поставили, не е имало и пред тяхната порта. Тя се прекръсти с упование, после бавно тръгна към къщи.

Беше забравила за баща си, та се стресна, когато го намери все още в стаята си. Седеше на единствения стол в стаята и с едната ръка нервно барабанеше по масата, с другата потъркваше показалец по челото.

— Разказвай! — рече той без други предисловия.

— Какво искаш да ти разкажа?

— Какво искала да му разкаже!... — Тихомир усети, че започва да се поддава на гнева си.

— Струва ли ти се много естествено да намирам един момък в стаята ти? И то в късна вечер? И ти по нощна риза?

— Нещата са по-прости, отколкото изглеждат, татко. Не бях още заспала, когато нощта се раздра от пищялките на Семировите псета...

— Не ти позволявам да говориш така за стражата на кастрофилакса! — Тихомир за пръв път повиши глас, но това сякаш не стресна девойката.

— Така ли? — Веждите ѝ се извиха като два изпънати лъка над виолетовите очи. — Да не би ти, един Тихомир, когото Калоян е сочил за пример като най-предан българин, да се смяташ вече равен на Семир?

Сега пък и дъщерята!... Сякаш не му бяха достатъчни упреците, които запрати в лицето му оня хлапак, че и тя...

— Не знаех, че до тебе е останало да оправяш работите на царството — задоволи се да каже бащата. И дори нему думите прозвучаха като безредно отстъпление. — Питам за този момък в спалнята ти — напомни.

— Като чух пищялките, излязох на двора от просто любопитство. Ей така, да разбере чия ли душа ще изгорят Семир и неговите злодеи. И точно тогава зърнах един непознат да се прехвърля през нашата ограда. Досетих се — беше поредната жертва на кастрофилакса. И без да размишлявам, въведох го вкъщи, за да му помогна да се спаси. Едва тук се оказа, че го познавам. Той е същият младеж, който...

— Добре, добре, това вече разбрах. Питам се друго. Не си ли помисли, че щом нощната стража го преследва, той навярно е

престъпник, злодей. И че за собственото си спасение спокойно може например да ти отреже главата?

— Никой в Търновград не разсъждава като тебе. Тук хората казват така: щом го преследва Семир, значи е честен човек и добър българин. — Тя седна на одъра и го изгледа в упор: — Не е ли вярно, татко?

Тихомир вътрешно се гърчеше, но се опита да покаже твърдост:

— Не е. Аз например не мисля по този начин.

— Наистина смяташ, че онези, които Семир преследва, затваря и хвърля от Лобната скала, са наистина престъпници и злодеи?

— Слушай, момичето ми. Не знаех, че си дорасла за такъв разговор, но щом... Добре, нека да ти кажа как аз гледам на тези неща. Тук не е страна на диваци и людоеди, където всеки си прави, щото иска, а е царство със закон. Разбираш ли? Лош или добър, тук властвува закон. И всеки, който го прекрочи — твой приятел Деян например, става нарушител на закона. А туй ще рече — престъпник.

— Дори и тогава ли, татко, когато законът е създаден от един законопрестъпен цар?

— Не съдиш ли с твърде лека ръка?

— Щеше да бъде твърде лека, ако така мислех само аз. Но като мене мисли целият български народ.

— Аз например не мисля така.

— Не си само ти. Има и още мнозина, на които е изгодно да...

— Разбирам — не се стърпя и я прекъсна Тихомир. — Първият вид българи, за които говореше приятелят ти.

— Тъй или иначе ние благодарствуваме под скиптъра на онзи, който заповяда да убият вуйчо му Калоян, а после се ожени за вуйна си. Неговия ли закон трябва да поставяме над съвестта си, татко?

— Не е доказано, че Борил е ръководил ръката на престъпника Манастир. А за престола... Той все пак е от Асеновците, Василисо.

— Благодаря ти за това „все пак“, татко. То говори толкова много!

Наистина то говореше много. Как се изплъзна от устата му? Или просто съмненията винаги са се таили в сърцето му и днес тези два проклетни разговора — първо с момъка и сега с Василиса — ги изкараха на повърхността? Но от днес ли всъщност се появи тази пукнатина в душата му? А онзи тягостен час в трапезната стая на

двореца, когато трябваше да се гърчи под обвиненията не само на такива достойни мъже като дядо Влас, но и на сребролюбци като Войсил? „О, боже! — простена в себе си Тихомир. — Мигар неусетно съм стигнал дотам, че всички, дори и собствената ми дъщеря, да ме учат на чест и достойнство?“ Но за каква чест и достойнство може да се говори, господи? Нали е дал свята клетва на Борил? Или беше прав дядо Влас, когато поставяше България над царя и дадените клетви?

Тихомир бавно се изправи. Костите му изпукаха — беше се вцепенил от продължителното стоене неподвижно.

— Да спим — каза. — Не сме ние двамата, дето ще оправят съдбините на България. Още по-малко — на воценица през нощта... — И с тези думи той излезе, без да се сбогува. Но после нещо вътре в него го накара да отвори повторно вратата и да подаде глава в стаята. — Пък онзи... Деян де... От сърце му пожелавам да остане невредим!...

— И аз, татко.

Те се засмяха. Беше непринуден, някак си съучастнически смях. И за пръв път тази вечер бащата и дъщерята усетиха, че никаква стена не ги дели.

13

А в същото време Деян наистина се нуждаеше от пожелания за щастие.

Като излезе от дома на логотета, той се притули в едно по-тъмно кътче на улицата и се заслуша. Пронизителните пищялки бяха замлъкнали и някакъв — привиден или истински — покой отново цареше в Трапезица. Момъкът почака така известно време, после, като се насочваше напосоки, с крадливи стъпки се отпрати нататък, където според него беше Асеновата махала. Не измина обаче дори петдесет крачки, когато изостреният му слух долови някой да приближава срещу него. Деян не загуби време за разсъждения, а се хвърли по очи зад един близък камък.

Не се бе излъгал — само след минута двама стражи се появиха на ъгъла, огледаха се внимателно, после приближиха и спряха за кратка почивка. Бяха толкова близо до укритието на Деян, че ако протегнеше меч, той навярно би ги досегнал по краката. Момъкът спря дъха си, не смееше и да погледне — знаеше как издайнически блестят очите в мрачината.

— Все пак ще го пипнем — каза полугласно единият от двамата.
— Не е птичка, че да прехвъркне, я! Толкова засади сме заложили...

— Вярно ли, че Буджек го е познал?

— Зърнал го е, но отдалече. И му е замязал на едного, който се върти напоследък из Търнов без работа. Пройдоха някакъв...

— Абе пройдоха, ама на — видя сметката не на кого да е, а на...

— Ще си го плати, ще видиш. От устата на Семир го чух, пък той, знаеш, не е от хората, които се заканват ей така, напусто.

— Хайде да продължаваме. Ще си изпатим, ако ни видят така...

Деян ги изчака да се отдалечат и продължи нататък. Провидението в съдружие с изострените сетива му помогнаха, та избягна още две засади — толкова нагъсто бяха те през тази нощ в Трапезица. Като се движеше като призрак по сенките, младият мъж най-сетне успя да се смъкне от височината на хълма. Хвърли поглед

наоколо. Той все още не познаваше добре престолнината, но му се стори, че не го деляха повече от двеста крачки от дома на госпожа Бойка.

Зарадва се, но една нова опасност пресече радостта му още в самото ѝ зараждане. Някъде горе, по кривите улици на Трапезица, се разнесе кучешки лай, после един непознат глас се развика доволно:

— Насам!... Насам!... Ето, хванаха дирята му!... Насам! Няма да ни избяга...

Нямаше време за губене. Нямаше и място за колебание. Ако наистина обучени кучета са влезли в дирите му, на преследвачите не биха били нужни повече от три-четири минути, за да го открият, където и да се скрие.

Където и да се скрие ли? Една внезапна мисъл проблясна в съзнанието на Деян. И с онази решителност, която често върви ръка за ръка с отчаянието, момъкът изтича последните петдесетина крачки и не нагази, а направо се хвърли във водите на дълбокия Етър. Стъпи на някакъв объл камък, подхлъзна се и цамбурна отново. За втори път се опита да се задържи на крака, но един бързей го повлече и прекатури. Тогавя Деян се отпусна на повърхността и заплува, като търсеше спокойните места около брега, където течението беше по-слабо. И мисълта му отново заработи трескаво. Какво трябваше да направи? След няколко минути кучетата, следвайки дирите му, щяха да спрат до брега на голямата река. И после? Какво щеше да последва после? Деян се опита да се постави на мястото на преследвачите, да реши задачата през техния ум. И веднага стигна до отговора: те не го познаваха, за тях той беше или слаб, или добър плувец, ако е слаб — те ще търсят него или останките му някъде надолу по течението; ако е добър — ще да е подирил спасение на отсрещния бряг. И какво излизаше? Че спасението — ако изобщо имаше спасение — беше само срещу течението.

Като стигна до тази мисъл, младият човек пооправи дрехите и снаряжението си и с широки и равномерни движения заплува нагоре. Не бяха много хората, които биха могли да се справят с тази задача. Но за него, когото още като момче най-добрите руски плувци бяха учили в дълбоките води на Днипро — така по онези места казваха на реката Днепър, — задачата беше трудна, но не и извън човешките възможности. Той се придвижи петдесетина крачки срещу течението

на Етър, когато кучешкият лай му подсказа, че преследвачите са стигнали до брега на реката. Деян се улови за един прибрежен храст и навря глава под него. Заслуша се в гласовете. И се засмя — всичко нататък стана според предвижданията му. С едно изключение — че те не се разделиха, а със свирки и викове предупредиха свои другари от другата страна на реката да го търсят и всички вкупом заедно с кучетата се затичаха надолу по течението.

Деян поизчака да се увери, че няма да променят решението си, после се впусна отново да плува нагоре. Като измина още петдесетина-сто крачки, той свърна към брега и с безкрайна предпазливост излезе от водата. Сега вече нямаше нужда да гадае — наистина беше на един хвърлей разстояние от дома на госпожа Бойка. Той се примъкна дотам, намери ключа в джоба си (на своите постоянни гости госпожа Бойка бе раздавала ключове от главната порта), мушна го в ключалката и тихичко го превъртя. Влезе, заключи зад себе си и се облегна с цялото си тяло на вратата — едва сега разбра колко много умора бе натежала в ботушите му... Остана известно време така, пък сетне, насилвайки се да съчетае в походката си привидно безгрижие и котешка безшумност, се отправи по дългия ходник, който водеше към стълбите за горния кат.

И тук щастиято още веднъж му изневери. Въпреки късния час Чръноглав седеше в трапезната стая и както обикновено, без бързване, но и без прахосване на време, опразваше стаканите си; беше сам, но затова пък вратата към пруста зееше напълно отворена, та нямаше как да не забележи минаващия Деян.

— Охо! — провикна се той приятелски. — Кълна се в раклата с пари на баща си скъперника, че бих заменил всичкото крънско вино на госпожа Бойка срещу часовете, които току-що си загърбил, Деяне...

Младият човек разбра накъде биеше това незлобиво подмятане и предпочете да не го оспорва. Опря ръка на отворената врата и отговори, като се опитваше да влезе в шеговития тон на Чръноглав:

— Ще си останеш при бъчвата с крънското, приятелю. Часовете бяха само два и срещу тях е записано името на Деян, син на Вълкан. Пък още не съм чувал някой да е способен да връща времето назад...

Поразмътените от многото стакани и късогледни очи на куция мъж се хлъзнаха по него и се задържаха някъде долу. Деян ги проследи. И се смръзна — водата от дрехите му се бе стекла и вече образуваше малко езерце около нозете му. Той с всички сили се напъна

да измисли някакво правдоподобно обяснение, но за щастие не се стигна до него — безгрижният Чръноглав не само не зададе никакви неудобни въпроси, но прихна в незлобив смях и рече нещо по начин, който напълно отговаряше на нрава му:

— Дявол да го вземе, макар и да не зная много добре от коя страна се хваща мечът, щях да те призова на двубой и да те заколя като пиле, ако така безразсъдно прахосваше кръвта Христова. Но сега те поздравявам от все сърце — водата, тази блудкава жидкост, трябва да се унищожава по всички възможни начини, за да няма с какво гостилничарите да разреждат виното...^[1] Ще пийнеш ли сега с мене глътка за сгряване, приятелю?

Деян отказа с благовидни думи, после поздрави и побърза към стаята си. А там, напрегнат и тревожен, го чакаше Страхота.

— Къде се загуби, човече! — посрещна го приятелят му. — Като чувах как целият тартар се е вдигнал на крак и демоните му с трирогите си вили са плъзнали като разбунен мравуняк, щях да полудея от страх за тебе. Къде беше, проклетнико?

Деян предпочете да не отговори пряко на въпроса му:

— Наистина бяха по петите ми, Страхота. Едва се спасих. А един от онези — разправят, че е най-добрият им кръвопускач — се запозна с твоя удар, кудугерския. Но няма да може да го опише другиму...

— Тази ръка ли го направи? — попита въодушевено Страхота. И преди да дочака отговора, грабна десницата на Деян и я целуна. — Благословен да бъде часът, когато съм ти го показал!... — После попита: — А тази вода? Само, за бога, не ми казвай, че това е пот от тялото ти.

— Вода е. От Етъра. Преследвах ме с кучета. И за да ги заблудя...

Навярно щеше да разкаже тази част от преживелиците си по-подробно, но един адски шум го прекъсна — някой не чукаше, а сякаш се опитваше да строши дъбовата врата на къщата.

— Онези са — загрижено произнесе Деян. — Открили са следите ми от реката дотука. И сега няма накъде повече да се бяга...

Бърз в решенията си, както винаги, Страхота отсече:

— Поне скъпо ще продадем кожата си, братко. Имаш меч, моят също не е за подценяване. Да вървим!

— Къде? И защо ти ще рискуваш заедно с мене?

— Защото бате ти Страхота не оставя приятелите си в беда, пък също и моят меч е зажаднял да опита кръвта на тези изверги. А ще излезем на пруста — тук теснотията е против нас.

Нямаше време за дълги пазарлъци. Двамата извадиха мечовете и излязоха на пруста. Но в този момент до ушите им достигна гласът на Чръноглав, който се караше някому при входната врата:

— Я си обирайте крушите, глупаци с глупаци! — крещеше той не на шега. — Мигар ако един хром човек слезе до Етъра да си измие краката, това е грях пред бога или царя? Имало било мокри дири. И какво от туй? Да не съм изкалял килимите на царевецките палати?

Не се разбра какво му възразиха стражите, но Чръноглав продължи да ги ругае:

— Дявол да ви вземе всичките и вашия Семир заедно с останалите! Ако аз, сакатият, съм ви надбягал в гоненицата, плюя тогаз на вашите здрави нозе. Пък ако не съм бил аз, не виждам защо изобщо будите обитателите на този почтен дом. Понеже, повтарям ви, тези мокри дири са от мене. Хайде, да ви няма сега!

И долната порта хлопна шумно, прищрака и резето. Едва сега се намесиха и някакви други гласове, развъълнуван женски и по обичайному присмехулно-безгрижен на Чръноглав.

— Съжалявам, че не мога да надникна долу — прошепна Деян в ухото на приятеля си. — Обзалагам се, че това ще е единственият случай, когато нашата мила госпожа Бойка ще да е позабравила в стаята си своето достолепие!...

Те пригнаха приглушено, влязоха в стаята и въздъхнаха с облекчение.

— Славен мъж е този Чръноглав, син на съседа — изкиска се Страхота, докато прибираше меча в ножницата. — Нищо че косата му е с цвят на прясно обелен морков...

За разлика от него Деян не се разбърза да прибира оръжието си — по него още имаше петна от кръвта на Кулна, които трябваше да се почистят. Вместо това се залови да смъква още мокрите си дрехи.

Почука се и преди да кажат „да“ или „не“, вратата се отвори и се появи, ухилен от ухо до ухо, Чръноглав.

— Дойдох да ти благодаря, приятелю — каза той, като се обръщаше към Деян. — И не се удържах да дочакам до утре...

— Да благодариш? — с непресторено изумление възкликна Деян. — На мене, дето току-що спаси живота ми? Чуваш ли се какво говориш, човече?

— Благодаря ти, и то от сърце и душа — продължи по същия начин „морковоглавият“. — Има ли по-голямо щастие от това в самата престолнина на ада да можеш да наругаеш дяволите?

И с тези думи среднощният гост затвори вратата, но само подир миг я откряна отново и подаде керемиденочервената си глава:

— Вземам си думите назад, Деяне. Не ти завиждам вече за часовете, които си прекарал по потайни кътчета. Те не могат да се опрат и на малкия пръст на радостта ми, когато нахоках Семировите кръвници!...

---

[1] Игра на думи, свързана с християнската религия. При причастията на вярващите се дава късче хляб (нарича се нафора) и лъжичка вино. Символичното значение е, че хлябът (нафората) представлява тялото, а виното — кръвта Христова. ↑

Още бяха в плен на възбудата, та дори и не помисляха за сън. И докато отначало говореха главно за току-що преживяното, разговорът постепенно се отмести върху далеч по-сериозни неща.

СТРАХОТА. Забелязваш ли, нито един почтен човек не говори другояче за Търновград, освен като за земен ад...

ДЕЯН. И не грешат. След тази вечер аз ще да съм от първите, които имат право да го назовават така.

СТРАХОТА. Веселякът Чръноглав те подкачаше нещо за... Имаше ли някаква жена в дъното на тазвечерните ти преживявания, Деяне?

ДЕЯН (претегляйки думите си). Всъщност не. Наистина по едно време се появи жена — по-скоро приказно видение на жена, — но не тя стана причина за патилата ми. Още по-малко — за гибелта на този прехвален Кулна. Напротив, тя даже в един момент ме спаси...

СТРАХОТА. Слава на бога, че си се показал над тези мерзки слабости на душата и плътта. Защото всички жени са изчадия на Сатанаил.

ДЕЯН (със снизходителна усмивка). Е, чак пък всички!...

СТРАХОТА. Наистина всички до една. Това е известно. (Кратко замълчаване.) Ти сам казваш, че жената е била само случка по пътя, не и причината да се вдигнат по дирите ти всичките копои на Семир...

ДЕЯН. Не ме питаш и чест ти прави, че не ме питаш. Но аз разбирам въпроса ти. И тъй като си ми побратим, спокойно ще ти отговоря. Да, причината беше къде-къде по-голяма. Аз знаех, че залагам живота си и... (къс и нервен смях)... и почти не го изгубих.

СТРАХОТА (след продължително колебание). Между тебе и мене има нещо не в ред, Деяне. Ето, ти ме наричаш побратим. Аз пък ще ти река, че те имам направо за брат. А нека да си го кажем откровено: между нас, братята, съществува нещо недоизречено, нещо премълчано. То започна още тогава, когато в мизерната стаичка на шишкото Боголюб се върнахме от онзи свят. Но ако тогава беше

разбираемо, тъй или иначе бяхме разговаряли само с мечовете си, — сега...

Деян отиде до вратата, откряна я, огледа пруста, смотолеви някакво обяснение, че „Чръноглав ни показа как лесно се влиза тук по стаите“, после се върна и седна отново на одъра си.

— Готов съм да ти дам пример на братска откровеност — рече.

И след това разказа всичко, както го бе направил вече пред дядо Влас и Радан. Започна пак от подлото убийство на Калояна, продължи с предсмъртната заръка към Годеслав, разказа за бягството и преживените години при русите, там някъде около Днепър. И завърши с приближаващото настъпление на законния наследник на престола Йоан Асен и неговата, на Деян, тайна мисия тук, в царевград Търнов.

СТРАХОТА. Разбирам. Разбирам даже и онова, което преди е било неразбираемо за мене. Например туй хитро „Деян, син на Вълкан от Овчага... тъй да се каже...“.

ДЕЯН (със смях). Ти май също беше „син на Зергобула... тъй да се каже...“?

СТРАХОТА. Откровеност за откровеност и братство за братство, Деяне. И имай търпение — аз също трябва да започна от по-далече. Е, не чак от единадесет, но от седем години.

ДЕЯН. Какво е станало преди седем години? Не се сърди на въпроса ми — вече разбра, че бях на хиляди поприща оттука...

СТРАХОТА. Още с първите години на царуването си законопрестъпникът Борил пропиля почти всичко, което беше постигнал вуйчо му Калоян. Първородният му брат Стрез се отцепи от него и се самопрогласи за самостоятелен владетел, като заграби областта около Струмица и на запад чак до Охрид. Братовчед им Алексей Слав пък откъсна Родопите и се призна за васал на латинците. Други четирима братя, също боляри-кумани от близкото обкръжение на Борил, разбраха, че царството е като село без кучета и също отхвърлиха зависимостта си от Търновград, като се обявиха за независими господари на Бъдин. И какво последва? Вместо да се вдигне на часа и да изгори с нажежено желязо заразата, както биха постъпили Калоян или старият Асен, Борил, безпомощен за друго, освен за козни и подли убийства, не вдигна войската си срещу метежниците, а потърси помощта на маджарския крал Андрей. И после? После Андрей наистина смаза бунта в Бъдин, но за награда

получи Бялград и Браничево, тези открай време чисто български крепости, и завинаги ги откъсна от майката родина.

ДЕЯН. Това се чу и при нас там, на север.

СТРАХОТА. Стигам до онова, което засегна пряко и мене. Неспособният да защити правда и чест на бранното поле Борил потърси да укрепи заграбения престол чрез кръвта на своите еднородци. И за своя първа жертва той избра богомилите — същите онези последователи на поп Богомил, които воюваха под пряпореча на Асен и Петър, а после поднесоха на блюдо Плъвдив на Калояна. Преди седем години през февруари Борил свика голям събор, като с лъстиви думи призова на него уж на разговор за сговор и помирение най-личните старейшини на богомилите. И те му повярваха. Дойдоха и радушно поканени от него и подмамани от лукавството му, изложиха онова, в което вярват и в което не вярват. Но всичко е било най-долна клопка. Щом ги изслуша, царят хвърли от раменете си агнешката кожа и под нея се показва кръвожадният му нрав на рис. Без да спори с тях, както подобава на мъж с мъже и богослов с богослови, от устата му веднага се разхвърчаха анатемите и най-долни закани.^[1]

ДЕЯН. И после, Страхота?

СТРАХОТА. Някои се уплашиха и се отрекоха от вярата си, като се върнаха към православието. Тях мракобесникът пощади.

ДЕЯН. А другите?

СТРАХОТА. По-нисшите по сан заточи през девет планини в десета. А по-висшите... (Мрачно.) А от по-висшите, дедци и съвършени^[2], някои излетяха от Лобната скала, а други изгоряха живи на кладите.

ДЕЯН. Господи! Нима е възможно престолокрадецът да е стигнал чак толкова ниско?

СТРАХОТА. Един от изгорените се казваше Добри. И той... той беше баща ми... (Вдига предупредително ръка.) Не, не ме утешавай, братко. Сърцето ми е вкоравено и не се нуждае от утешителни слова.

ДЕЯН. Аз мислех... Не познавам добре учението ви, но... не зная как да се изразя, Страхота. За да е погинал на кладата, баща ти трябва да е бил от първосвещениците на богомилите. А те, доколкото съм чувал, отричат брака и семейството. Как може тогава да е имал син?

СТРАХОТА. Онзи, който е приел учението на правдата, след като е родил и отгледал деца, не се отказва от тях, не ги изхвърля.

ДЕЯН. Разбирам. Всъщност трябваше да се сетя: подмятанията ти срещу облечените във власт, непримиримостта ти към православните свещеници, името на тайния ти удар с меч... Да, да, трябваше да се сетя — ти си богомил от Пелагония.^[3]

СТРАХОТА. Грешещ, приятелю. Аз съм от Ниш. И баща ми Добри беше нишки деец. Но когато обрекох живота си на отмъщението, аз се постарах да се науча майсторски да си служа и с меч, и със стрелата, и с копието... Един от учителите ми беше из Пелагония. Именно той ме научи на удара с гмуркане. И тъй като беше също богомил, наричаше го кудугерски удар.

ДЕЯН. Обрекъл си се на отмъщението, казваш...?

СТРАХОТА. Няма да се примиря, докато не пролея кръвта на нечестивеца. Онзи, който изпрати баща ми на кладата.

ДЕЯН. Не изпадаш ли в противоречие с вярата си, Страхота? Нали вие не признавате светска власт, цар и болярство, но отричате също така и всяко кръвопролитие?

СТРАХОТА. Отричаме още разкоша, виното, богатствата, пък аз живея тук, в скъпия дом на милата ни госпожа Бойка, и неведнъж си правя дружина с Чръноглав на стакан вино. Това е за прикритие, братко. Цялата ни община събра пари, за да мога да си го позволя. Когато ме гледат със стакан в ръка и със злато в кесията, никой няма да се усъмни, че съм последовател на поп Богомил. А за да не бъда в раздвоение сам със себе си, аз още не съм дал обет за вярност към нашата църква, най-истинската от всичките. Едва когато изпълня клетвата си за мъст, ще приема законите на нашата вяра. И тогава край на излишествата, край на кърчазите с вино, край на всяко насилие.

ДЕЯН. Ако всемилостивата майка Богородица пожелае да те запази жив и невредим... какъвто си сприхав...

СТРАХОТА. Искаш да кажеш Христородица. Ние не вярваме, че Христос е бог, Деяне. И Мария не е родила бог, а само човека Христос.

ДЕЯН. Нека не спорим, да оставим това на богословите. Сега обаче ми минава една съвсем странна мисъл. Двамата с тебе, ти и аз, служим всъщност на една цел — да убием или сринем престолокрадеца и да възстановим властта на законния...

СТРАХОТА (прекъсва го). Не! Ние служим на една цел само дотам, докъдето ще въздадем възмездие на сатанинското изчадие Борил. Нататък не искай нищо повече от мене, братко. Ти сам каза одева: ние, богомилите, не признаваме царете — не само лошите, но и добрите. И затова аз се боря срещу Борил, но няма да си мръдна и пръста, за да се върне короната на Асеновците на законния наследник.

ДЕЯН. Излиза, че в плановите си ти стигаш само до унищожението. Докато аз отвъд унищожението мисля и за градежа на новото, справедливото, достойното...

СТРАХОТА (леко иронично). Доколкото самото съществуване на царската власт е нещо справедливо и достойно...

ДЕЯН. Но тъй като според самата природа на нещата под слънцето все още не е възможно царство без цар, по-добре той да е законният, достойният, който няма да е дошъл на трона с престъпление и затова не ще има нужда от нови престъпления, за да се задържи върху него. И ще мисли за благо на народа си, а не как по-добре да го удавя в кръв.

СТРАХОТА. Ти си ми брат — не искай от мене да отивам срещу разбиранията си.

ДЕЯН. Не се и опитвам. Но не схващаш ли погрешния друм, на който си стъпил? Водиш се от желанието за мъст, това разбирам. Но когато си сам, ти нямаш никакви изгледи за успех. Защото срещу тебе е всичко — самият цар, неговата предана охрана, болярите, войската, безбройните му слуги... Кой може да успее такова множество да срине? Докато, ако се присъединиш към нас, ти ще станеш част от една войска. Вярно, тя сега е по-слаба от Бориловата, но само за кратко. Защото под стяга ни постепенно ще се нареди целият народ. Отговори по съвест, кога ще сполучи повече отмъщението ти: ако го преследваш сам като вълк единак или с цял един народ до тебе?

СТРАХОТА (леко смутен). Един народ, казваш. Кой е този народ, на който вече можеш да разчиташ?

ДЕЯН. Искаше ми се да мога да се похваля с по-големи успехи. Но още съм в началото. Набирам хора между болярите...

СТРАХОТА (с нескрит присмех). Е, хубав народ, няма що!...

ДЕЯН. И между тях има честни люде, които не са продали душите си на дявола. От днес може би Йоан Асен има и верни хора във войската.

СТРАХОТА. Ако решиш, че трябва да се облегнеш и на простия народ, който не е нито със златотъкана дреха, нито с меч на кръста, мога да те упътя към едного. Казва се Радил и е обикновен медникар. (Момъкът описва как се стига до Радилото дюкянче.) Той е като разорана нива, която чака ти да посееш семето.

ДЕЯН. Ще го потърся. Но думите ти означават ли, Страхота, че приемаш народа да помогне на твоята справедлива мъст?

СТРАХОТА (разколебан, но все още неотстъпчив). Благодаря ти, Деяне. Вярвам на всяка твоя дума, но ще остана сам. Разчитам на себе си и не се нуждаю от помощ.

ДЕЯН. И какво излиза? Че уж този път се срещнахме истински, пък се разминахме окончателно...

СТРАХОТА. Не е истина! Донякъде ние сме и ще бъдем рамо до рамо. Дотам, докъдето ни обединява нашето общо „против“. Защото, ако аз сполуча да убия Борил, това ще е от полза и за Йоан Асен, нали?

ДЕЯН. Двама против ада?

СТРАХОТА. Двама против ада. И ти предлагам да се обвържем със свята клетва, че в борбата си против ада ще бъдем наистина като братя и повече от братя. А сполучим ли да надвием злото, тогава нека всеки да поеме своя път.

ДЕЯН. Приемам. Готов съм тозчас да се закълна в кръста...

СТРАХОТА (прекъсва го рязко). Как можеш да предлагаш да се закълнем в кръста? Ами че това е... това е най-мръсната измислица на поповете и калугерите — да се прекланяш пред кръста, на който е разпнат Христос. Ти би ли се кланял пред сопата, с която са те набили?

ДЕЯН. За втори път ще кажа: нека да не спорим. Що предлагаш?

СТРАХОТА. Да се закълнем в мечовете си... с които едва не се нарязвахме на парчета... Съгласен ли си?

Те изтеглиха мечовете си и ги кръстосаха до самите дръжки. После произнесоха в един глас:

— Двама против ада. Кълна се!

---

[1] Тук под влияние на чувствата си Страхота допуска малко отклонение от истината. Изглежда, че на събора някакъв богословски спор е имало. Така поне личи от следния пасаж из „Синодика на цар Борила“ (1211 г.): „Те (т.е. богомилските първосвещеници)... подробно изложиха цялата своя замислена ерес. Царят и намиращите се с него с

мъдри въпроси им отговаряха в много неща из божественото писание, докато изобличиха зломисленото тяхно мъдруване. А те, като стояха безгласни, подобно на риби, бяха обзети напълно от недоумение.“ ↑

[2] Йерархическият ред при богомилите не е напълно изяснен. Дедец очевидно се е наричал старейшината, а „свършени“ се предполага, че са били най-видните им духовни водачи, апостолите. ↑

[3] Пелагония — старото име на Битоля. Богомилите от Битолско са били назовавани кудугери, затова Деян по името на „кудугерския удар“ предполага, че Страхота е от Пелагония (Битоля). ↑

Константин бе най-млад от великите боляри, всичко на всичко четиридесетгодишен, но петнадесетте от тях, които бе преживял около двореца, го бяха научили нещо, останало мъгляво за другите, по-старите — че цялото му велико болярство не беше нищо повече от една измамна илюзия, а неговата лична роля в двореца и синклита — нещо като образ в криво огледало. Защото безпогрешно си даваше сметка, че Борил го държи всред великите боляри с единствената цел да покаже на света, че не е изменил из основи всичко, въведено от Калоян, и следователно беше и на дело негов приемник. А синклитът съществуваше само на думи; когато го свикваше, царят, прозявайки се, изслушваше всички, а сетне си решаваше сам или със съветите на такива като Семир или Йончо...

Знаеше всичко това Константин и вътре в себе си изпитваше даже не обида, а омерзение от тази гавра, но носеше в главата си достатъчно здрав смисъл, за да продължи да се преструва на съвестен велик болярин и протоиракарий: когато играта се води от цар като Борил, не можеш да се откажеш самоволно от нея, а откажеш ли се — тогава ти най-вероятно ще излезеш не само от нея, но и от живия живот... И както знаеше илюзорността на всичко, само в една-едничка проява на играта Константин влагаше дори не частица, а целия себе си — когато царят ги призоваваше да присъствуват на обучението на войската. Тогава Константин беше неспособен да играе. За него воинът, пряпорецът, бранното оръжие бяха свети неща, към които не можеше да се отнася по друг начин, освен с благоговение и страхопочитание. И повикваха ли го, той неизменно се явяваше в пълно бранно въоръжение, сякаш от Марно поле щеше да потегли направо нататък, където го зовеше дългът му на воин и българин. А царят, изглежда, бе доловил със сетивата си (все пак в жилите си той имаше от кръвта на Асеневиците) това негово честно отношение, защото там, на Марно поле, в учебните атаки, престолявания, преодолявания на прегради и отбрани не се допитваше до другите и

най-малкото до това вечно пияно чучело Раген, а търсеше все неговия съвет и неговата оценка.

Така беше и в този безоблачен и сух юнски ден, в който царят с цялото болярство около него щеше да провери готовността на търновградската дружина на войската. Всички боляри — и протостраторът Ратен ведно с тях — се бяха явили в леки кафтани и шапки от лен на главите, единствено само протоиракарият Константин беше с тежката си броня от преплетени железни пръстенчета, изпитала в миналите сражения не един удар върху себе си, с бойния си шлем на главата и с пълното си въоръжение — меч, секира и тежък боздуган. Не го подкачиха, както бе ставало много пъти досега, защото отнапред знаеха отговора му: в учението и в битката на война ще му бъде помалко горещо, ако вижда, че начелникът му споделя неговите изпитни и неволи.

За чест на Борил трябва да кажем, че той също бе дошъл в бранни одежди. Е, не беше чак в златолюспестата си метална броня, а с една по-лека, кожена, кожен беше и шлемът му, но тъй или иначе царят присъствуваше на ученията като воин, а не като зрител, загрижен единствено за личното си удобство.

На плоското възвишение, откъдето наблюдаваха действията на войската, се бяха образували две отделни групички. В едната бяха царят, Семир, Ратен, Константин и протоспатарят Карач и още двамина от личната охрана на Борил. В другата — останалите боляри, вестonosците и многобройната прислуга. Докато стоеше на мястото си — пет-шест крачки по-ниско от царя — и, засенчил с ръка очи, следеше начина, по който дружините се престрояваха от походен в бранен ред, Константин внезапно долови нещо, което явно не беше предназначено за неговите уши.

— Изглеждаш ми загрижен, Семире...

— Имам лоши вести, царство ти. В Търновград е дошъл опасен заговорник. Боя се от замислите му, царство ти.

— Заговорите и заговорниците са ме съпътствували от първия ден на царуването ми. С какво този е заслужил да го наричаш опасен?

— Няма ли да е достатъчно, ако ти кажа, че е убил Кулна?

— Навярно из засада? — Гласът на Борил за пръв път трепна...

— Трябва да е било в двубой. Кулна е загинал от меч и когато са го намерили, е бил с меч в ръка.

— Кулна убит в двубой? Не мога да повярвам...

Не можеше да го повярва и Константин — той също знаеше изумителното майсторство на куманина. И в такъв случай излизаше, че някой се е показал по майстор от майстора... Боляринът се поддаде на любопитството си и незабележимо приближи до разговарящите.

— Все пак е истина, господарю. Следите водят към един млад човек, дошъл преди седмици в престолнината уж да търси щастието си.

— Какво те кара да смяташ, че е заговорник?

— Кулна е бил убит, когато го е проследявал някъде из бедняшките краища на престолнината, заселени предимно с воини. Какво ще прави между простите воини онзи, който, изглежда, е от благородно коляно и поне на думи дири сполука и успех?

— Подозрението ти този път ми се вижда построено върху пясък, Семире. Какво от туй, ако един млад благородник навестява посред нощ някоя мома от простолюдието или жена на воин, докато той е на стража?

— А после, царство ти? Ако на съвестта му е тежал само някой малък хубав грях с мома или чужда жена, защо е бягал и се е крил, когато стражата е искала да го разпита?

Борил отново намери подходящ отговор:

— Сигурно се е досещал — каза шеговито — що за разпит е щял да бъде този, щом твоите хора са имали да откъсват за Кулна...

— Нека да приемем и това — не се предаваше Семир. — Но същият този младеж преди време е бил забелязан да си шушука с епикерния Властимир, царство ти. Познаваш дядо Влас, нали? И знаеш чувствата му към тебе. А също и към нас, верните ти люде. В този разговор положително не се е говорило за хубави женички, господарю...

Константин се загрижи — облаците вече се сгъстяваха не само над непознатия му момък, но и над старата и препатила глава на дядо Влас! Но в този момент царят отвърна по най-неочаквания начин — избухна в гръмогласен, необуздан смях.

— Ако постъпя на мястото на Кулна, ще ми даваш ли неговата плата? — попита глумливо, докато продължаваше да се задъхва от смях. — Обещавам ти, че няма да я получавам даром. Да започнем, а? Е, хубаво. Този младеж се нарича Деян и е син на катепана на Овчага

Вълкан. Отседнал е у някоя си госпожа Бойка и съвсем честно си предплаща наема.

— Но откъде...? Аз мислех... — Гласът на Семир издаваше пълното му объркване. — И все пак, царство ти, как си можал да узнаеш всичко това?

— По най-простия начин, приятелю, по най-простия начин. Толкова прост, колкото може да бъде само истината. През войните Вълкан от Овчага е бил стотник при епикерния. И сега, когато неговият син е пожелал да си пробие път към власт и богатство, баща му го е изпратил с препоръка до дядо Влас. А дъртакът може да е крив за хиляда криви, но не забравя онези, които са му служили вярно... И дойде нарочно да измоли покровителството ми над... — как го нарече ти? — опасния заговорник Деян. Да, да, толкова опасен, че моли да постави на мое разположение ръката, която е нанесла на Кулна смъртния удар...

Дотук чу Константин. Престана да слуша не само защото се успокои за приятеля си дядо Влас, но и понеже пред очите му ставаше нещо, което подразни душата му на воин. Там някъде, на около едно поприще от тях, имаше издигнат зид — някъде около шест човешки ръста висок. Всеки, който е служил във войската, знае за какво служи такъв зид — на него воините се учат да преодоляват крепостни стени. Това трябваше да става и сега, но пред изумения поглед на протоиракария се разиграваше непонятна сцена. Две или три чети от дружината, образували правилна костенурка, приближиха до зида и вдигнаха стълбите, но после само се престориха, че се катерят по тях, свалиха ги и мирно и кротко избиколиха стената. Такава разгащеност в ученията Константин не бе виждал през всичките двадесет години, в които бе служил под стяга на Асеневиците. Възмутен до дъното на душата си, той се извърна и направи няколко крачки към царя. Или по-точно — опита се да ги направи, защото още след първата между него и Борил се изправиха протоспатарят Карач и още един от неговите хора.

— Оставете ме! — викна им гневно боляринът. — Трябва да кажа нещо на царя...

— Кажи му го оттук! — студено нареди Карач. — Царство му не е глух, ще те чуе. И свали ръка от дръжката на меча, болярно.

Не се знае как щеше да завърши това спречкване, ако в този момент сам царят не беше отмахнал настрана двамата си телохранители.

— Сам видях това безобразие, Константине — каза, като постави длан върху рамото на протоиракария. — Не се учудвам на гнева ти...

— Умолявам те, господарю, позволи ми да отида при дружината и да покажа на тези мързеливци как постъпва истинският бранник пред препятствията.

— Не! Благодаря, приятелю, но ще им го покажа аз сам. Примерът на царя невям ще бъде по-красноречив от твоя. — Борил махна с ръка, сякаш събираше в едно групата си. — Елате с мене. А ти, Семире, още сега издири стотника на тази чета и право в тъмницата. Ще го съдим така, все едно че е проявил нехайство пред лицето на врага.

Те отидоха наблизо до зида, вестоносци и десетници се разтичаха, прогърмяха заповеди и човешки тропот. Не след дълго неблагоприятните чети бяха построени за нов напад, а на мястото на стотника им, когото вече водеха към Търнов, застава сам царят. Другите чети бяха призвани да застанат наблизо, за да присъствуват на урока, който той щеше да даде. Когато всичко беше готово, Борил изтегли меч си и извика:

— Бранен ред костенурка!...

И тръгна напред. Воините зад него се скупчиха един до друг, крайните държаха щитовете до себе си, а вътрешните — над главите, така че можеше да ги поразят само скала, запратена от тежък каменомет, или изляна върху тях вряща смола. В този строй стигнаха те до зида, изправиха стълбите и царят, с меч в едната ръка и с кръгъл щит в другата, пръв се заизкачва нагоре. След него плъзнаха и останалите — сега нито един не изхитрува да заобиколи препятствието. Горе, върху тясната площадка зад зъберите, те разиграха учебен бой с мечове, после се хвърлиха от другата страна на стената. Наблюдателите знаеха, че там има наредени един върху друг сламеници, за да не си изпочупят краката воините.

— Кълна се в свети Димитра — произнесе някой от болярите, — тези синковци, докато са живи, ще запомнят урока, който им даде царят...

Константин мислеше същото. Но като погледна към отрядите, които наблюдаваха отстрана, с изненада забеляза в тях повече безучастие, отколкото срам или желание да повторят примера на владетеля. Учуден, Константин ги приближи и почти без да избира, заговори един от воините; „почти“, защото предпочете не някой от младоците, а човек на своя възраст, ако не и по-голям.

— Хубаво е един цар да е добър воин — отговори на въпроса му запитаният, — но по-важно е да е добър вожд.

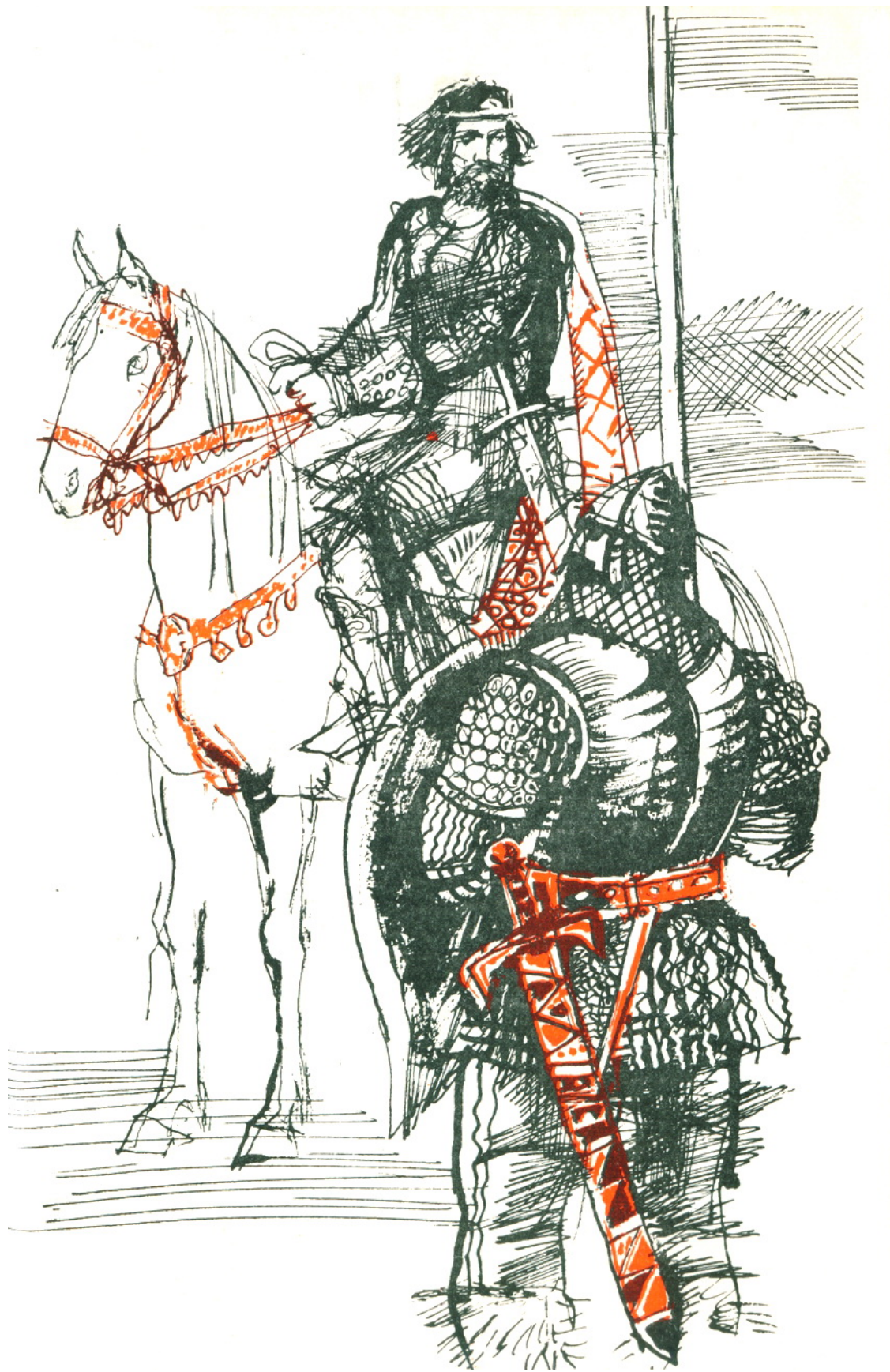
— Не е ли едно и също? — продължи да пита Константин.

— Разликата е от земята до небето, господство ти. Това, което стори царят, може да извърши всеки втори човек във войската. Особено някой от нас, по-старите. Но вождът има друга задача — да вижда цялото сражение и да направлява войската си по най-полезния начин. Ето, нека да вземем битката в блатата при Адрианопол. Там Калоян, царство му небесно, даже не изкаля ботушите си, пък ни покри със слава и заслужи да го боготворим.

Отговорът порази болярина със здравия си смисъл.

— Но сега не е сражение, приятелю. Сега може да се направлява само с личен пример...

— Личният пример за изкачване на крепостна стена е задача на десетниците и стотниците. Владетелят трябва да има друга грижа — да внуши любов към родината на този народ, който после ще мре в битките.

— Мигар сега не е така?

— О, така е, господарю. Ако любовта към родината се постига с полети от Лобната скала или с ечемичен хляб, примесен с трици, в ръцете на бащинниците и отроците, тогаз никой не може да се равнява с нас по любовта към родината.

Константин усети сърцето си да премалява — този безизвестен воин изричаше неща, които протоиракарият неведнъж бе помислял, но винаги се бе насилвал да пропъди из главата си.

— Кой си ти? — попита след едно мълчание, което сякаш продължи цяла вечност.

— Нягол, син на Тихота. От четвърта чета на първа търновградска дружина — отговори без колебание запитаният.

— Не те ли е страх, Няголе, че за тези думи може да изгниеш в тъмницата?

— Никак, господство ти. Защото зная пред кого ги изричам.

— Пред протоиракария на царство му...

— Не, господство ти. Пред българския бранник Константин, който с меч и бойна брадва в ръцете пръв скочи от дървената кула върху крепостната стена на Варна^[1] и показа на всички нас как се воюва за освобождаването на всяко свято късче от поробената снага на България. Пред такъв човек не ме е страх да говоря истината.

Константин не каза нищо повече и с провлечени стъпки се отдалечи. Чувствуваше безмерна слабост, сякаш някой бе налял олово в ботушите му. Защото поредния въпрос задаваше на себе си, а не можеше да си отговори: достоен ли беше той, днешният Константин, за величавия образ, който пазеше в сърцето си обикновеният воин Нягол, син на Тихота?

---

[1] Здраво укрепената и смятана от съвременниците за непревземаема крепост Варна е останала под властта на Византия повече от петнадесет години, след като Асен и Петър са освободили България от ромейско робство. Тя била завзета с тридневен пристъп едва през март 1201 г. от Калоян. За освобождението на Варна цар Калоян приложил един непознат за времето си прием. Той заповядал да се построи огромна обсадна кула, висока колкото градските стени и с ширина на крепостния ров. Българите изтикали тази машина до стената и като я използвали едновременно за стълба и мост, нахлули в

крепостта, сломили съпротивата на защитниците и върнали Варна към отечеството. ↑

През годините, в които само бе живял с мисълта за кървавата разплата, Страхота винаги бе мислил, че стига да порасне, да овладее добре оръжията и веднъж да се добере до престолнината, всичко останало ще бъде просто и лесно. Още първите дни в Търновград обаче му показаха, че трудното е било всъщност тука — толкова трудно, че в сравнение с него всичко предишно, цялата дългогодишна подготовка не е била повече от детска игра. Нощното премеждие на Деян от своя страна беше един красноречив урок: щом за смъртта — и то смърт в двубой — на някакъв кривоок куманин беше вдигната на крак цялата стража и само в продължение на един час двата хълма на престолния град бяха изпълнени от засади, обходни групи и хайки с кучета, какви ли грижи се полагаха за сигурността на онзи, под чийто скиптър и в чието име тази благословена от бога земя бе превърната в пъкъл!

Когато очите му се отвориха за тази истина, Страхота прекара два дни в размисъл и стигна до простия извод, че ако искаше да изпълни намеренията си, той не трябваше да започне, така да се каже, с наточването на меча, а с един много, много подробен оглед на обстановката. Имаше нужда да изучи в най-тънки подробности ежедневието на коронования убиец, да опознае привичките му, обичайните му придвижвания из града и извън него и едва после да избере мястото, където би успял да достигне до него мечът или в най-лошия случай стрелата му.

И този юнски ден момъкът посвети на първо запознанство с привичките на царя. Въръжен само с една къса мечица, добре прикрита между гънките на кафтана му, още на разсъмване Страхота беше вече край вътрешната крепост.^[1] Не беше нужно да е кой знае какъв познавач на крепостното дело, за да си даде сметка, че тук не бе спестено нищо, което да раздалечи владетеля от „любящия“ го народ — стената не беше по-ниска от тридесет стъпки^[2], снабдена със зъбери по цялото си протежение и кръгли кули на всеки ъгъл и две триъгълни

с острия си ръб навън, изправени от двете страни на портата. А самата порта пък се състоеше от две врати — една решетъчна от желязо, която се издигаше и спущаше по нарочни жлеbove в зида на триъгълните кули, и зад нея друга двукрила от дебело дъбово дърво, нагъсто обкована с метални плочки. И макар че беше най-мирна божа утрин, младият човек изброи по кулите и обходни двойки по стените поне тридесет души. Ясно — да се надява някой, че със сила или хитрост би могъл да проникне зад тези стени, беше чиста глупост. А каква ли пък ще да е охраната отвъд стената? Изводът се налагаше от само себе си: ако Страхота искаше да успее, трябваше да търси развръзка извън стените на двореца!

Като продължаваше да си придава изглед на богат безделник, момъкът продължи да се разхожда около вътрешната крепост и по Царев друм. Така той дочака Царевец да се събуди окончателно от нощния си сън и слуги, технитари и празноскитащи да изпълнят улиците му, присъствува отдалече на смяната на стражата, по-късно сутринта видя, когато група боляри, трябва да имаха повече от половин дузина, изтрополяха с конете си нагоре и двете тежки порти ги пропуснаха в двореца. След още един час, когато слънцето се бе надигнало вече високо над Света гора, вратите се отвориха отново, за да преминат този път ездаци навън. Отпред яздеше царят, плътно обграден от всички страни от въоръжени до зъби телохранители; болярите, които бяха дошли преди малко, съпровождаха владетеля, но на тридесетина крачки по-назад. Страхота ги изпрати с поглед, а после, все придържайки се към ролята си на любопитен зяпльо, попита един от воините, които затваряха дъбовата порта.

— Какво ти отправяне на далечен път, приятелю? — отговори му онзи снизходително. — Ако беше за дълъг път, първо щеше да видиш цял керван коли с покъщнина, лакомства, дрехи и други вещи. Царят и неговите знатни помощници отидоха ей там, на Марно поле, да погледат обучението на войската...

Като го упътиха един-два пъти, момъкът също приближи Марно поле. Точно така: само приближи, но не стигна до него — още отдалече го спряха стражи, разпръснати във верига, и учтиво, но твърдо му заявиха, че днес никой няма да бъде допуснат на Марно поле. И Страхота погледа ученията, но от три поприща разстояние. Тогава му хрумна нещо много хитроумно. Като наближи обед, той се

върна назад към Търновград, пътем си купи от един пекар питка, намазана с мед и посипана със счукани орехи, и докато я ръфаше ожесточено, плъзна по стръмните склонове на Царевец и набра голям букет диви цветя. Сетне остави на скришно място мечицата си, избра си една по-дебела сянка недалеч от портата на вътрешната крепост и зачака. Не мина много време, и конски тропот, който идваше някъде от долния край на Царев друм, му подсказа, че знатните ездаци пристигаха. Момъкът пооправи цветята в ръцете си и се приготви. Наистина след малко се зададоха двете групички, както бяха излезли сутринта — поотделно царят с телохранителите и доста зад тях болярите. Когато приближиха, Страхота издигна високо букета, изтича напред и се развика с цялото въодушевление, на което беше способен:

— Да живее царят!... Да живее царят!...

И с тези думи на уста се опита да се вреже между телохранителите и да приближи до царя. Не успя. Стражите от охраната очевидно добре си разбираха работата, защото го спряха на прилично разстояние от владетеля, уловиха го, изтръгнаха букета из ръцете му и докато той продължаваше да надава възгласи за живота на царя, набързо опипаха дрехите, че дори и ботушите му. И накрая просто го изтикаха настрана, докато конниците, без дори да намалят ход, отминаха нататък.

Страхота ги изгледа, докато се закриха зад стената на вътрешната крепост, изплю се в краката си и изрече най-мръсната ругатня, която му дойде на устата. Понечи да се спусне по Болярския рът, за да отиде да си прибере мечицата, но внезапно му хрумна друго, та се отклони и свърна нагоре, към храма „Свето Възнесение“, който се издигаше на най-връхната точка на Царевец^[3]. Помисли си така: щом храмът е по-високо от двореца, то от него или от близката му окрайнина ще се открива поглед зад крепостната стена на двореца; а разстоянието по права линия не беше голямо, не повече от половин поприще, та добър стрелец като него вероятно ще сполучи да пронизе със стрелата си господаря на палата и на царството, когато му се случи да прекосява двора.

Запъти се нататък Страхота, но отново не му провървя — още в подножието на храма го спряха двамина въоръжени мъже; момъкът вече имаше достатъчно опит, за да познае по облеклото им, че са от хората на Семир. Без да си дадат труд да проявят поне мнимо

уважение, те безцеремонно първо го препипаха за оръжие, пък едва след това го разпитаха накъде се е запътил. Ясно беше, че личната охрана на Борил си разбираше от занаята — онова, което бе хрумнало нему, на Страхота, отдавна преди това бе забелязано от Семир, Карач и стражите, та те се бяха погрижили нито един човек да не стъпва по-високо от двореца, ако е с оръжие в ръка.

Страхота още тук разбра, че и това му намерение бе ударило на камък, но същевременно съобрази, че ако се върне веднага назад или побегне, ще събуди съмненията на стражите. Затова измисли някакъв предлог — че ще пали свещ за годишнината на майка си или нещо подобно — и когато го пуснаха, продължи нагоре. В църквата той, разбира се, не влезе (като всеки богомил ненавиждаше храмовете), но приседна на една пейка там наблизо и се замисли. И колкото повече мислеше, толкова по-силно го обземаше отчаяние. Защото осъзнаваше, че кулата, която цели седем години бе строил и престолявал в съзнанието си, е била винаги не по-твърда от рохко яйце: за разлика от предшествениците си, които се опираха на народа и не се страхуваха от народа, Борил, макар да говореше за себе си като за „народен цар“, съзнаваше, че е мразен за престъпленията си, и затова се бе погрижил да бъде толкова далеч от поданиците си, колкото е господ на небето или дори още повече. Ето, щом дори и храмът на богочовека Христос е обкръжен от предани на царя стражи...

Тъй както премисляше всичко това, Страхота внезапно прозря, че дори ей тук, на същото това място, би могъл да се срещне очи в очи с царя. То би станало в деня на Възнесение Христово, храмовия празник, когато Борил положително ще се почувствува задължен да прояви публично ревността си към православната църква и ще дойде да се черкува в храма, обречен на този ден. Да, но празникът Възнесение бе минал преди месец. Трябваше ли да се чакат единадесет месеца, за да...? Глупости! Ами че нали има толкова други църкви, наречени на разни светии или на евангелски празници?

Като стигна до тази точка в разсъжденията си, Страхота мислено прехвърли страниците на православния календар. И се усмихна — за първи път през този ден на несполуки. Защото отново се върна вярата му, че ще изпълни клетвата си за мъст...

[1] В сам по себе си непревземаемия Царевец е имало вътрешна крепост (цитадела), укрепена не по-зле от външната, главната. В нея са се намирали царският дворец, жилищните помещения за царското семейство, тронната зала, дворцовата църква, а също складови помещения и водохранилища, стопански сгради, помещения за прислугата и дворцовата охрана и т.н. ↑

[2] Тридесет стъпки = 9 метра (една стъпка = 0,30 м). ↑

[3] Църквата по-късно, след възстановяването на патриаршията (1235 г.), е била назовавана още Патриаршеска, защото именно в нея е богослужителствувал патриархът. В последните години църквата беше възстановена въз основа на археологическите останки и на стари нейни изображения. ↑

Великият примикюр се появи от задната врата на залата и се провикна церемониално:

— Царят!...

Болярите станаха на крака. Висшите военачалници събраха пети. Архиепископ Герасим оправи сребърния кръст на гърдите си.

Борил влезе, съпроводен само от Семир. Хвърли разсеян поглед по насъбраните мъже и с бавни крачки приближи към престола. Поколеба се да поеме в ръце скиптъра с вписания в него свещен кръст, но се отказа — за събиране като днешното скиптърът беше излишен, както би била излишна и короната, достатъчно беше, че царят бе в багреница. Все пак взе акакията — чувствуваше нужда да премията нещо между пръстите си. Седна на престола, с привичен жест оправи къдравата си кестенява брада и направи знак на хората да седнат. Разположиха се на местата си; единствено Семир остана прав, на крачка от трона и с ръце, облежнати на дръжката на меча — само той имаше привилегията да се явява с оръжие в синклита.

Царят хлъзна отново измамно топлия си поглед по околните и се приготви да каже встъпителните думи, когато се разнесе шумно хълцане, последвано веднага от сподавено изкискване. Борил сбърчи вежди и присви очи — в този момент приличаше на змия, която се готви да клъвне жертвата си. Хлъзна се повторно и той веднага забеляза откъде идеше то — макар да имаше доста време до пладне, угоеният като шопар Ратен бе успял да напълни търбуха си с вино.

— Изведете този човек! — заповяда царят, без да повиши глас.

Всъщност той не се сърдеше на Ратен. Когато го въздигна в протостратор, боляринът беше вече прочут с безмерната си лакомия за вкусни гозби, вино и хубави наложници. И Борил го избра именно затова — да бъде пръв начелник на войската само по име, а на дело тя да е изцяло в ръцете на царя и на най-преданите хора около престола.

Не се стигна до извеждане — макар и несигурен върху късите си крака, протостраторът съумя как да е да излезе сам.

Царят бе имал намерение да започне с обсъждане на разни второстепенни въпроси, колкото събирането да заприлича на истински синклит, но случката с Ратен го подтикна да посъкрати церемонията. Той потърси погледа на дядо Влас и го запита през залата:

— Къде е младежът?

— Навън, царство ти. Чака благоволениято ти да се яви пред твоите очи.

— Доведи го!

Дядо Влас излезе и след малко се върна, като водеше със себе си Деян. Още докато го наблюдаваше как приближава по дължината на залата, момъкът хареса на царя. Хареса му неговата висока и права снага на воин, отривистата походка, широките плещи, които издаваха ранна привичка към бранните упражнения, мъжественото лице с красиви, но твърди черти... Да, Борил би се радвал, ако някога се срещне с друг владетел, точно такива млади мъже да го съпровождат като почетна свита. Той метна бърз поглед вляво и дясно — личеше, че момъкът се бе понравил на всички в синклита. „И как не! — помисли си с малко горчивина Борил. — Този стои на собствените си крака, а не е като изнежените болярски синчета, които бащите им ката ден врат пред очите ми. Ето, Йончовия Стефан-Драгослав например...“

Докато още си казваше тези неща, младият човек приближи до подножието на престола и приклегна на едно коляно — жест на уважение, но без раболепие.

— Господарю — произнесе тържествено с дрезгавия си глас епикерният, — позволявам си да ти представя и препоръчам Деян, син на Вълкан от Овчага. Момъкът моли за една-едничка милост — да му разрешиш да покаже с меч в ръка предаността си към царство ти. И с този меч или да заслужи благоволениято ти на самодържец, или да загине пред очите ти.

Словото на дядо Влас допадна на царя. Беше ли слушал той друг път някой да моли с меча или с кръвта си да му докаже своята преданост? Ако това изобщо се е случвало някога, то трябва да е било толкова отдавна, че Борил го е забравил.

— Стани! — каза на младежа. Деян се изправи и бадемовите му очи срещнаха погледа на царя; също и сега се държеше чинно, но без следа от нагло самочувствие или безгръбначна угодливост. — Разкажи ни за себе си, Деяне, син на Вълкан!

— Аз съм още твърде млад, за да имам с какво да се похваля на царство ти или на знатните ти сановници. Надявам се обаче след вярна служба на царство ти пак да нямам какво да разказвам — нека тогава делата ми да говорят вместо мене.

Също и тези думи допаднаха на царя. Но докато слушаше достойния начин, с който бяха изречени, той, изненадващо за самия себе си, внезапно се запита дали за първи път вижда този млад човек. Кой знае защо, но нещичко в това открито и с някаква ранна суровост лице не му беше непознато. Или може би някъде в безкрайните походи на Калоян да е срещал и запомнил бащата на младежа?

Зададе му няколко въпроса — за Овчага, за Вълкан и неговия род, за битките, в които баща му си е извоювал честта да бъде прогласен за катепан на далечната планинска крепост. Въпросите не затрудниха Деян. Още когато се готвеше за тежката си мисия в царевград Търнов, баща му и другите неколцина верни на Йоан Асеня хора се бяха погрижили да натъпчат в главата му всичко — до най-дребната подробност, — което би знаел, ако наистина беше син на Вълкан от Овчага. Дядо Влас от своя страна го бе подложил на дълъг изпит и бе допълнил с това-онова нужните му познания. Също и тези отговори се понравиха на царя. Той отново хлъзна поглед по редиците на болярите и военачалниците и видя, че и те посрещнаха с одобрение думите на младежа. И само на лицето на един прочете нещо като съдържаност или учудване — логотетът Тихомир изглеждаше така, като че ли не вярваше на ушите си. Какво ли бе толкова поразило болярина? Дали достолепното държание на момчето? Или самото това явление, че някой иска да служи нему, на Борил?

На царя хрумна да подложи момъка на една по-особена проверка.

— Вярно ли е — попита той остро, като се наведе над едното си коляно, — че докато си чакал да ми бъдеш представен, ти си убил Кулна, един от най-верните ми стражи?

— Името Кулна чувам за първи път, господарю. Вярно е, че против волята си трябваше да се бия и да убия един човек, но не знаех, че го наричат Кулна, нито че е от стражата на царство ти. Не искам да хвърля петно върху неговата памет, но... но аз го помислих за най-обикновен среднощен тат.

— Разкажи по-подробно!

— Случи се, че бях позакъснял отсреща, на хълма Света гора. Когато се прибирах, някакъв мъж ме застигна. Беше с гол меч в ръка и ме нападна без никакво предупреждение. Как би постъпил друг на мое място? Трябваше ли да се оставя да ме заколят като кокошка? Аз извадих меча и започнах да се отбранявам според силите си.

Съвсем неочаквано в разговора се намеси Семир. Впрочем в целия болярски съвет той бе единственият, който можеше да си позволи подобна волност. Куманинът изсъска зло:

— Отбранявал си се така, че целия си го накълцал...

Деян сви рамене.

— Беше двубой. А в двубоя всеки прави, каквото може.

— Победата ти тъй или иначе ме учудва — продължи царят. — Кулна имаше славата на отличен майстор на меча...

— На моя страна беше едно много силно оръжие, царство ти — скромно обясни момъкът. — Изненадата. Този Кулна трябва да се е подлъгал от младостта ми и да се е бил нехайно, без да влага цялото си майсторство. Иначе щеше ли победата да увенчае моя меч?

— Ако наистина си го помислил за разбойник — повторно се обади кастрофилакът, — защо си побягнал, когато нощната стража на няколко пъти ти е заповядвала да спреш? Защо си прескачал огради и си газил из Етъра? Така ли постъпва човек с чиста съвест?

Независимо че въпроса зададе Семир, Деян отговори пак към царя:

— Дойдох в престолнината да търся щастие и сполука, господарю. Благородният епикерний Властимир, отколешен начелник и другар на баща ми, беше обещал да ме представи на царство ти и да измоли покровителството ти над мене. Как да не бягам тогава от стражата, когато не исках да се явя пред милостивия ти поглед с името на размирник, който пролива кръв за нищо? Страх ме беше да не загубя доверието ти, преди още да съм го спечелил, това е всичко.

— Какво си правил по късна доба из Света гора, Деяне?

За пръв път в целия разговор младежът прояви смущение.

— Умолявам от сърце, царство ти, да не ме питаш това. Има обстоятелства, за които един благородник няма право да говори...

Неколцина от околните се изкискаха. Една усмивка се сгуши и в къдравата брада на царя.

— Добре, Деяне, син на Вълкан. Можеш да се оттеглиш. Няма да те забравя и ще ти дам възможност да се проявиш, да напреднеш. А ти, дядо Влас, както и досега, имай грижа за момъка.

Деян отново коленичи, после със спокойни стъпки напусна залата.

— Какво ще кажете за момчето? — попита Борил, като се обръщаше към болярите.

— Изглежда ми младеж, възпитан в честолюбие и доблест — отговори за всичките протоиракарият Константин. Едно дружно одобрително шумолене показа, че и останалите бяха на същото мнение. — Бих се радвал, ако по-често срещам такива млади българи, царство ти.

Борил прехвърли няколко пъти акакията от ръка в ръка, после се извърна и погледна през рамо.

— Дочувам те да сумтиш, Семире — каза. — Какво? Само ти ли си недоволен от сина на катепана Вълкан?

— Отговорите му течаха някак съвсем по мед и масло, господарю — свъсено рече кастрофилакът. — Животът ме е научил да бъда подозрителен към хората, които имат готов отговор на всеки въпрос.

— За тебе това се превръща в нещо като болест, приятелю. — Кестенявата брада на царя отново помръдна шеговито. — Подозрителност, ако отговарят, подозрителност, ако не отговарят... Или просто не ти е преминала болката за поражението на уж непобедимия Кулна?

— Решението принадлежи на тебе, царство ти. Но ще попречи ли нещо, ако проверя меда и маслото в отговорите на този Деян?

Борил разпери ръце. Жестът навярно би трябвало да означава: кой може да излезе на глава с хора, които са превърнали недоверието и мнителността в свой занаят?

След това царят премина към въпросите, с които се бе канил да започне обсъжданията в синклита.

Слугините раздигнаха трапезата, но боляринът Йончо остана още на масата. Не беше то, защото търсеше прохлада под лозницата в двора — доколкото можеше да се прочете по лицето му, той изобщо не забелязваше подранилата лятна горещина. Седеше неподвижно, неподвижни бяха и невиждащите му очи и само честите сенки, забързани като пролетни облаци, които се сменяха в тях, издаваха, че отвъд вцепенението някакви невесели мисли се тълпяха и изтикваха една-друга зад челото му. Стефан-Драгослав и Тамара, синът и дъщерята, които седяха от двете му страни, размениха един многозначителен поглед, после младият човек се покашля предупредително и подхвърли:

— Нещо ми се виждаш загрижен, тате...

Бащата се сепна, както се сепват хората, които в една секунда се връщат от много, много далече.

— Наистина съм загрижен, деца — каза тежко. Извади шарен месал и го прекара по лицето и плешивата си глава — едва сега усети, че бе плувнал в пот. — Загрижен или объркан, не знам коя е думата.

— Неприятности с хазната ли?

— Не, там всичко е наред... доколкото изобщо е наред хазната от десет години насам.

— Тогава?

Боляринът забави отговора си — не му бе лесно да обясни онова, което глождеше душата му.

— Вие знаете, че щото съм постигнал, постигнал съм го само с двете си ръце, деца. И с ум! От безизвестен род съм, нямал съм знатен баща, някой от видните сановници или от богатите владетели, който сам или даже само с името си да отваря вратите пред мене. Бях по-млад и от тебе, Тамаро, когато си казах: искаш ли да успееш, Йончо, трябва не да си по-як, а по-учен и по-хитър от другите. И първо се изучих. Всяка вечер от нивата отивах в един манастир край нашия Щипоне и от него се научих „аз... буки... веди...“, изобщо овладях

тайната на писаното слово. После в безкрайните войни, които водеше Калоян, случи се, че неговият сестрин син Борил имаше нужда от нотариус, който да оправя писмата му. Направих така, че да попадне на мене. Направих и повече — в година-две да вляза под кожата му, та от обикновен нотариус да ме въздигне в асикрит и да стана незаменим за него. И защо, мислите, го сторих? Защото беше от царско коляно? Или заради щедрата му плата? Аз трябваше да бъда по-умен от другите и да гледам не в днешния ден, а в утрешния. И точно така като гледах, видях, че утрешният ден ще принадлежи не на друг, а на Борил. Не сгреших. И затова вече единадесет години аз, неблагородният, съм протовестиарий. И туй не е празна дума като разните му там епикернии, протоиракарии, паракимомени и протостратори, а наистина държа в ръцете си хазната на царството. И вие двамата не сте вече безизвестни като мене, а сте син и дъщеря на протовестиария Йончо и утре ще имате онова, което някога аз няхах — открито поприще за тебе, сине, и знатен жених за тебе, Тамаро, когото ще купя със зестрата ти или с влиянието си, ако той се случи честолюбец.

— Всичко това го знаем отдавна, тате — каза Стефан-Драгослав. — И сме ти благодарни, че си го постигнал. И че винаги си с грижа за нас.

— Бедата е, че съм в тежко раздвоение, деца. Усетът ми, същият онзи усет, който някога ме накара да се наредя до Борил, сега ми вещае злина.

— Злина?

— Или промяна, знам ли как да го назова. — Бащата повторно избърса потта, която отново бе избила по челото и безкосмения му лоб. — Над Търновград е легнал черен облак, пък аз, за разлика от преди не успявам да прозра що носи той и да предваря събитията.

За пръв път в разговора се намеси и дъщерята:

— Кажни ни нещо повече за облака, татко. Ние не сме ти равни по ум, но ти сам обичаш да казваш — две глави мислят по-добре от една. Пък ние ще сме три. И ако можем да ти помогнем...

— Там е работата, че не мога да кажа нищичко за него. Чувствувам се като на един висок хълм, на който духа от всички страни, пък не мога да позная кой от ветровете ще вземе връх. Че между болярите се шири недоволство, това отдавна не е тайна за мене. Може и да не ви се вярва, но думи на недоволство се чува и в самия

дворец... е, не пред царя и неговите кумани, разбира се. Но чува се те дори и от такива коленопреклонници, като протоиракария Войсил например.

— Ако всред болярите само се чуват отделни думи на недоволство, народът направо роптае, татко — вметна Тамара. — И как няма да роптае, когато из царството ръка за ръка шествуват беднотията и най-върлото тиранство...

Стефан-Драгослав зяпна смаяно при тези думи. Бащата само я стрелна пронизващо. Но нито един от двамата не я попита откъде тя може да знае за чувствата, които владеят народа. Вместо това боляринът каза:

— Роптаенето и недоволството на простолюдието аз не ги броя. Що могат да сторят париците и отроците без вожд от знатните, който да оглави недоволството им и да ги поведе? А между знатните има само приказливци и мърморковци, не и човек, който да вижда утре на престола самия себе си. Дъртакът дядо Влас ли ще поведе една босонога войска на бран срещу облечените в желязо дружини на царя? Или умореният Константин? Или сребролюбецът Войсил? Или най-сетне угоеният Мирко, който все си трепери за своето ечемичено зърно?

— Не си ли противоречиш? — попита синът. — Хем няма изгледи недоволството да прерасне в бунт, в успешен бунт, хем се тревожиш...

— Самото това, което казваш, е вече достатъчно за тревога. Хора като дядо Влас, Войсил или Константин имат ум и премного опит, за да дават израз на недоволството си, без да виждат онова разрешение на загадката, за което моите очи са още слепи. Ще рече: вече други виждат в утрешния ден, а не старият Йончо...

— Ако се уповават не на едного измежду своите, а някому извън царството? На деспот Слав например? Или на изтърсака на Асен?

— На продажника от Мелник те няма да се уповават. А за малкия Йоан не се е чувало от години, куманите на Манастир и Семир трябва отдавна да са го спипали и удушили. — Боляринът направи знак да му донесат нещо за пиене — от дългото слово гърлото му бе пресъхнало. — Смущението ми иде и от другаде. Докато боляри и народ недоволствуват, други пък идват да търсят сполука в служба на цар Борила. Ето, да речем, тази сутрин. Чак от Овчага дошъл някой си

Деян... Абе чували сте за него, дето преди месец щял да се утрепе на двубой с някакъв глупак като него за един стол в гостилницата на Боголюб.

— Разкажи, я разкажи! — внезапно се събуди интересът на Тамара.

Бащата разказа всичко. Не пропусна също доброто впечатление, което момъкът бе оставил в него, нито всеобщата изненада, че той, един младок, е убил Кулна, най-добрия меч на Търновград.

— Нищо чудно този Деян, син Вълканов, да сполучи — завърши разказа си. — Такива хора днес са нужни на царя. Не говоря за майсторското въртене на меча. На Борил са потребни примери на вярност.

— Каквато от малцина е срещал повече, отколкото от своя протовестиарий и неговия син — напомни Стефан-Драгослав.

— Семир остана обаче нещо недоволен — продължи бащата. — Разбирате ли противоречието, което властвува над престолнината през тези дни, деца? От една страна, недоволството, което Семир задушаваша, като почти всеки ден изправя някого на Лобната скала. От насрещната страна идват верните, в които обаче Семир също се съмнява, ще ги проверява и открие ли някакво петънце в житието-битието им... Ама ти... какво?

— Нищо — сведе очи Тамара. — Мислех си за този момък, Деян.

— Какво толкова си заслужава да си мислиш за него? Един непознат?

Тя забави отговора си. Ако я познаваха малко по-добре, Йончо и Стефан-Драгослав щяха да разберат, че тя сега съчинява обяснението си.

— Земята се рони под краката на цар Борил, пък той сега решил да му се подмазва, служба и щастие да търси от него. Нелепа работа!...

— Нелепа ли? — за пръв път повиши глас брат й. — Този Деян-незнам-чий-си е хитрец и ако ние от малко-малко имаме пипе тука — той се почука по челото, което — наследствен знак — също бе започнало да се изкачва застрашително към тила, — ще го последваме и даже изпреварим. Не се чуди, тате. За мене цялото ти двоумение или както там го нарече, е напълно безсмислено. Борил държи властта и я държи с желязна ръкавица, по това не може да се спори. Недоволниците нямат никакви изгледи за сполука. Изводът е ясен: ние

трябва с удвоена ревност да служим на царя и когато той свикне да се обляга на нас, всичко, което чакаме — власт, богатство, почести, санове, — ще дойде от само себе си.

— Ами ако онези, които в самия дворец дръзнаха да изразят недоволството си, имат нещо наум, което ние не знаем? — загрижено попита бащата.

Стефан-Драгослав понечи да отговори, но едно шумно избухване на сестра му го изпревари:

— Как не те е срам да изговаряш такива неща! — Очите й в този момент мятаха светкавици. — Власт, богатство, сан... Това ли са единствените цели, които могат да поблазнят истинските мъже? Нямах ли, бате, малко чест и гордост? Или вие двамата заради пуста власт и почести сте съгласни да станете съучастници на такива сатанински изчадия като Семир и Чъсмен? Да тласкате невинни от Лобната скала и да си запушвате ушите, когато цял народ ви проклина?

Тя скочи на крака и изтича в къщата. Почти веднага се появи отново, прекоси двора и излезе навън. Йончо и Стефан-Драгослав я проследиха с неразбиращи очи.

— Какво пък й става на тази? — задоволи се да каже синът.

— Женска вятърничавост и големи думи — повдигна рамене боляринът. — Ти по-добре отговори на въпроса ми. Какво да правим, ако ония...?

— Веднъж във Варна гледах, когато лодката на един рибар потъваше. Той изгребваше водата с една ръка, теглеше веслото с другата, но като беше само на крачка от пристана, ладийката тъй или иначе потъна. И що, мислиш, стори човекът? Че се удави заедно с нея? Нищо подобно, тате. Той се мета с един скок на пристана, погледна зад себе си, където синята вода тъкмо поглъщаше лодката, рече едно „майната й“ и си тръгна.

— Разбирам — замислено кимна бащата. — Целият майсторлък е да скочиш от ладията, преди да те е повлякла в дълбините със себе си.

— За това вече трябва да имаш грижата ти, тате. Сприятелявай се, подпитвай, слухти, но гледай да научиш навреме онова, което ще ни помогне да скочим от пробитата лодка на здравата, преди да сме нагълтали вода... или водата да ни е нагълтала във въртопите си...

— Да вярваме, че ще успея — почеса се по тила Йончо. — В последните двадесет години — той намекваше за времето, откогато Борил го бе взел на служба при себе си — не съм направил нито една грешка. Дано да не се посрамя и сега.

И с тези думи бащата и синът се надигнаха от масата. Чувствуваха се доволни от себе си и от света.

* * *

От бързана под горещото слънце Тамара се беше задъхала.

— Слушай, остави глупостите настрана! — каза тя, когато слугините се оттеглиха. — Не съм препускала дотука заради сладкишите и кайсиите ти. Как се казваше онзи... твоят приятел де?

Гъста червенина се появи изпод везаната риза на Василиса, покри първо бялата ѝ като на лебед шия, после плисна върху лицето.

— Какъв приятел ми приписваш, за бога?!

— Слушай, момиче, наистина часът е съдбовен. Говоря ти за оногова, когото ти превърза в „При върбите“ и си глътна езика по него.

— Деян...

— А! Имало е, значи, защо да плувам в пот по напечените плочници на Трапезица. Кажу, той честен човек ли е?

— Без колебание отговарям с да.

— Абе „да“, „да“, ама е отишъл да моли служба от оня кръвник, дето е на престола. Дядо Влас е измолил царевата милост за него.

— Не може да бъде, Тамаро. В цялата престолнина няма по-върл противник на Борил от Деян.

— Аха, ясно!

— Какво ти е ясно?

— Че предсказанието ми се е сбъднало. Това за най-върл враг и прочие Деян не ти е казал тогава, в странноприемницата — сама разправяше, че бил в безсвйст. Значи, научила си го по-късно. А за да го научиш по-късно, трябва моето предсказание, че господ ще ви срещне отново, да се е сбъднало. Само ме смущава, че човек на честта като него, който при това е взел душата на онзи кръвопиец Кулна, е решил да продаде сила и мъжко достойнство на Борил.

Василиса зарея поглед през прозореца.

— Случва се нявга да видиш нещо с очите си и въпреки това да знаеш: то не е възможно. Дори да съм била там, когато Деян е...

— Добре, добре — прекъсна я пълничката Тамара. — Ти вярваш нему, аз вярвам на тебе, това е достатъчно. Важното е, че твоят Деян е в опасност. И дойдох да те предупредя — да го спасиш, ако още има време за спасяване...

Тя разказа всичко, както го бе научила от баща си. И натърти върху съмненията на кастофилакса Семир и намеренията му да провери истинността на Деяновия разказ.

— Разбираш ли, сестрице? — рече накрая. — Ако Деян ненавижда законопрестъпника, а се преструва на негов верен следовник, той ще да е излъгал. Ако е излъгал, Семир ще разкрие лъжата му. И тогава...

Пурпурът върху лицето на Василиса отстъпи място на вощъчна бледост. Девойката закърши ръце в отчаяние.

— Какво мога да направя аз?

— Трябва да го предупредиш за опасността.

— Но аз дори не зная къде е отседнал в Търновград...

— Сигурно ще измислиш как да постъпиш. Чувала съм да казват, че една влюбена мома е по-находчива и от самия дявол. Ех, ако аз някога срещна онзи, който ми се привижда в сънищата...

19

Както винаги, когато излизаше от къщи, жена му и четирите деца дойдоха да го изпратят до вратата на двора. Навън Радан оправи с привично движение кафтана си, изчисти с пръст няколко невидими пращинки от ръкава и със спокойни крачки тръгна към Царевец. Не измина обаче и стотина крачки, когато чу някой да го вика:

— Чичо Радане!... Чичо Радане!...

Той се огледа. В първия момент не забеляза никого. После обаче зърна една девойка, която му правеше знаци иззад дебелия ствол на един дъб.

— Нека хиляда години да съм натопен с краката надолу в катрана на пъкъла, ако това не е господарката Василиса! — възкликна той по обичайния си начин, докато с ококорени от изумление очи приближаваше към нея. — В царевград Търнов започнаха наистина да се случват невероятни неща. Кога съм очаквал да срещна тук дъщерята на логотета, великия болярин Тихомир?...

— Не си ме срещнал, чичо Радане — поправи го тя, като му направи знак да се укрие до нея зад дървото. — Цял следобед чакам тук да минеш... — И попита направо: — Ще ми помогнеш ли, чичо Радане?

— Има ли нещо, с което един обикновен десетник от войската може да помогне на момиче като тебе, господарке?

— Щом съм тука... Помниш ли двамата младежи, които в онази странноприемница ти спаси от смърт, а после двамата превързахме? — Той потвърди мълчаливо. — Единият, тъмнокосият, се казваше Деян.

При споменаването на това име десетникът се затвори в себе си като мида, която се заключва в черупките си.

— Спомням си нещо такова — задоволи се да каже неопределено.

— Искам да го намериш и да му предадеш нещо. — Василиса се поправи: — Не, не искам, моля те! От все сърце те моля!...

— Защо се обръщаш именно към мене, господарке?

— Защото в Търновград го познаваме само ти и аз. И ако ти, един мъж, го търсиш по стъгди, пивници и странноприемници, това няма да направи впечатление никому. Докато аз... мнозина навярно завиждат на нас, знатните и властващите, но не си дават сметка, че да си от властващите в Търновград, това означава да живееш в златна клетка. Златна, но клетка. Разбираш, нали?

Да, той разбираше. И в себе си напълно ѝ даваше право. Все пак Радан предпочете да остане по-предпазлив — в мъчната игра, която бяха започнали с Деян, длъжни бяха да подозират опасност дори и тогава, когато тя се явяваше под образа на една чудно красива девойка.

— Мога поне да направя опит — каза.

— Каква плата да ти предложи, за да бъде опитът ти най-упорит?

— Не ме обиждай, господарке. Ако го сторя, то ще бъде само от благодарноположението към тебе. И заради спомена от „При върбите“. Но защо искаш да го намеря на всяка цена?

— Защото е в опасност, чичо Радане. Смъртна опасност! — Тя му предаде с кратки думи онова, което бе научила от Тамара. — Семир не е за подценяване, чичо Радане — завърши девойката. — Той може да служи на злото, но си разбира от работата. А докаже ли, че Деян е лъгал...

— Все пак какво искаш да му кажа... ако го намеря, естествено.

— Да се пази, че за това го моля аз, Василиса!

— Разбрах. Ще сторя каквото мога, господарке. Остани със сбогом. Или имаше да ми кажеш и нещо друго?

— Не, това беше всичко. Но то за мене е много, чичо Радане.

Той я изгледа замислено. Изпод дебелиите вежди очите му изглеждаха топли и доброжелателни.

— Разбрах — повтори. И предложи: — В една посока сме, но нека не вървим заедно, господарке. Една дъщеря на велик болярин и един скромнен десетник ще бият много на очи...

След една дълга обиколка из Царевец, в която се увери, че не е следен, Радан се спусна долу до Етър, но не се отправи към Асеновата махала, а остана на отсамния бряг. Отмина църквата „Свети Четиридесет мъченици“ и след около двеста крачки свърна към една къщичка, твърде подобна на неговата собствена, разположена наблизко до крепостната стена, която преграждаше дефилето. Домакинът — беше старият му приятел Братой — го чакаше на портата и след само един кратък поздрав го въведе вътре. В здрачината Радан разпозна другите — Нягол, Кънчо и Огнян. Докато се здрависваше с тях, попита:

— Защо го няма Лукан? Нали уж поканихме и него?

— Не е изневерил на доверието ти, Радане — отговори за всичките Кънчо. — Застъпиха на стража на водоснабдителната стена^[1] и ще бъдат до сутринта. Но Лукан поръча да ти река: за всичко да го броиш и него, пък дори ако му се падне да подрязва копитата на Сатанаил.

— Нам наистина се налага да подрежем копитата на Сатанаил или да умрем като истински българи, братя — започна Радан, като седна в кръга на приятелите си. — Нам, които под пряпорците с трите лъва на Асен и Калоян сме разнасяли славата на българското оръжие навред между Варна и Солун, се налага да възвърнем на отечеството реда и законността, а пред лицето на враговете ѝ — единството и бранната мощ.

— Кой не го желае това, Радане? — каза Братой. Той седеше с гръб към другите до вратата, така че да наблюдава навън. — Кой от нас не се срамя от позора, лепнат върху гордото чело на България?

— Чие сърце не плаче, когато ката ден някой невинен полети от Лобната скала? — допълни Нягол.

— Но как се постига това — продължи домакинът, — когато сатаната Борил и неговите кумани държат царевград Търнов в желязна ръкавица?

— Затова рекох одева, че ще захванем с ноктите на оногова, който властвува над този земен ад. И нека да знаете, братя — с нас ще бъде целият народ, ще бъдат и онези боляри, които сме виждали рамо до рамо с нас в битките и които не са се оставили да бъдат купени с царски милости и богати пронии.

И той със стегнати думи им очерта замисления ред на заговора, който трябваше като хилядоръка сила да проникне във всяко кътче на цялата престолнина — от бедняшката колиба до царския дворец. Запозна ги и с образуването на петорките, което в случай на провал трябваше да ограничи жертвите до двама-трима души, но да не позволи разплитането на целия чорап на подготвяната буна. Мъжете, всички до един корави и изпитани в не едно сражение воители, го слушаха мълчаливо и личеше, че не изпускат нито една негова дума и веднага я поставят на везната на дългогодишния си опит.

— Ще бъдем с тебе на живот и смърт, Радане — каза за четиримата Огнян, когато десетникът млъкна. — Но за себе си ще кажа едно: искам да съм убеден, че ще получим помощ отвън, защото зная — едно въстание само тук, в Търновград, където е събрана почти цялата бранна сила на Борил, отнапред е осъдено на провал.

Неясен одобрителен шепот показва, че и останалите споделяха желанието за сигурност, изразено от Огнян. Радан се поколеба за минутка, после кимна с глава:

— Признавам, братя, че след всичко онова, което през десетилетията сме преживели заедно, и след дружбата ни, споена с общо пролята кръв, аз се надявах думата ми да е достатъчна за вас. Но може би сте прави — хора като вас невям заслужават повече доверие. Почакайте ме тук!

Радан не без основание бе вярвал в готовността на приятелите си да зложат живот и челяд в името на отечеството, но същевременно не бе изключвал и желанието им да бъдат сигурни, че не рискуват за нещо, което е подхванато несръчно и лекомислено. И затова бе предупредил Деян, че въпреки първоначалния им план може би все пак ще се наложи той лично да поговори с тях, които щяха да оглавяват недоволниците в престолнината, та го бе помолил да се потайва там наблизо, във Великата лавра^[2]. Сега отиде до Лаврата и го завари да се помайва между гробовете на знатните покойници. Обясни му накъсо нуждата от него и Деян веднага се съгласи; въпрочем той също желаше да се запознае с онези, които щяха да му бъдат най-близки помощници в деня на въстанието.

Като се увериха, че Деян не е бил проследен, двамата, вървейки на двадесетина крачки един от друг, се отправиха към къщурката на Братой. Старите воители, всеки от тях започнал службата си във

войската преди рождението на Деян, очевидно се смутиха от младостта на онзи, който щеше да ги предвожда в тежкото изпитание. Всичко обаче се промени, когато младият човек им откри чий син е и кого всъщност представлява — тогава само в една секунда сдържаността отстъпи място на бурен възторг. Дори Кънчо не се сдържа, изтегли мечицата си и я издигна над главата:

— Със сина на стария Асен — на живот или смърт за България!...

Всички последваха неговия пример и това се превърна в нещо като клетва за вяност до смърт. Все пак Огнян подхвърли:

— Сигурно ли е, че Иван Асен ще дойде, Деяне, син на Годеслав?

— Точно така, както е сигурно, че утре пак ще съмне — убедено отговори Деян. — И нямам пряка вест, братя, но смятам, че законният наследник на короната и скиптъра трябва вече да е отсам Дунава. Защото уговорката беше такава — най-късно на първия ден на лятото да премине с братските руски дружини през великата река.

— Тогава, щом приближи, можем да се прехвърлим при него — предложи Братой. — Синът на стария Асен ще има нужда от мечове като нашите!

— А, това не! — побърза да възрази Деян. — Верни и здрави мечове Иван Асен ще има достатъчно. Освен онези мъже, които той ще води от север, аз вярвам, че под негово повеление ще се наредят и всички честни българи от тази страна на Дунава, които подобно на вас никога не са се примирявали с превръщането на царството в един голям затвор. За успеха на въстанието и за да се пролее по-малко братска кръв, ние трябва да останем тук, приятели. И да служим на законния цар вътре в крепостта. По възможност да разполагаме с верни люде дори и в самия дворец.

— Това ще върши Лукан — каза Кънчо. — Двама негови братя работят като водари в двореца. Толкова стигат, за да проникнат пипалата ни и там.

— Ще възникне потреба и от оръжие — рече Радан. — Ударим ли се с хората на престолокрадеца, всеки от нас ще бъде с оръжието си. Но с що ще въоръжим народа, разните технитари, слуги и отроци?

— Туй пък нека бъде моя грижа — предложи се Нягол. — Зная един склад до Малката порта. Тъпкан е с оръжие, пък охраната му —

никаква. Щом съберем двайсетина, но опитни, от нашите, наемам се с тях да изнеса всичко, до последната стрела. Само че трябва да има къде още същата нощ да го укрием.

— Ще имаме — кимна самоуверено Деян. В този момент той мислеше за медникаря Радил, с когото сутринта се бяха споразумели за много неща. — Когато един цял народ се вдига за правда, винаги се намира място като за един склад оръжие.

Те уговориха всички подробности. И по тъмно един по един се разпръснаха: Нягол и Огнян заявиха, че още нощес ще подирят верните си люде и ще започнат да създават бранните петорки. Само преди да тръгне Деян, Радан накара стопанина на дома да отиде до Лаврата и да се увери, че пътят е чист. Всъщност това беше само предлог да остане насаме с младия човек.

— Явяването ти при царя е успяло само наполовина, Деяне, син на Годеслав — каза му той загрижено. — Царя сте заблудили, но не и Семир.

И той му разправи за срещата си с Василиса и за тревожните новини, донесени от нея. Деян го изслуша внимателно, поразмисли, после вдигна рамене:

— Не можем нищо да променим — произнесе тежко. — Нека се надяваме, че Йоан Асен ще изпревари разследвачите на Семир.

— Не си прав — възрази бурно Радан. — Укрий се! Ние вече имаме достатъчно хора, предани на България и посветени в делото, които да не позволят копоите на кастрофилакса да влязат в дирите ти.

— Ще бъда на още по-сигурно, ако побягна от Търновград и някъде към Стохълмието се влея във войската на Йоан Асеня.

— Не мога да разбера подмятането ти — призна десетникът.

— Проводен съм от законния наш цар да върша работа, Радане, не да треперя над сигурността си. Пък работата си аз ще върша, ако сплета мрежата на бунта навред в Търновград — в колибата на божека и в замъка на болярина. Укрия ли се, връзката ни с болярите ще пресекне, дори с дядо Влас не ще имам средство да се свържа. А болярите са ни нужни, това ти знаеш не по-зле от мене.

Поспориха още малко, но Деян остана непреклонен. И завърши:

— Вие знайте едно: разкрият ли ме, дори къс по къс да ме режат, устата ми ще остане заключена за съзаклятието. А на тебе от името на Йоан Асен повелявам да ме заместиш във всичко.

Радан престана да възразява, само дебелиите му вежди сплетоха тежък възел. Той помълча малко, после неочаквано каза:

— Тя те люби, Деяне.

— Коя? — трепна младият човек. Отвъд изненадата му се чувствуваше и мъничко лошо сподадено ликуване.

— Василиса.

— Откъде знаеш?

— Има една приказка, че любов и кашлица не могат да се скрият — повдигна рамене старият воин. — И дано провидението да е благосклонно над вас, за да оцелеете в изпитанията и да се свържете завинаги. Защото тя е славна девойка, Деяне. И сте си лика-прилика...

В този момент се върна Братой и разговорът спря от само себе си.

---

[1] Във фортификационната система на Търново е имало и една стена, която сега не съществува. Намирала се е северно от т.нар. Балдуинова кула и е пресичала напреки брега, като крайт ѝ е навлизал в реката. Служела е едновременно като преградна стена, но и за водоснабдяване — в случай на обсада по нея жителите на столицата са стигали до реката, за да черпят вода. ↑

[2] Велика лавра — манастирски комплекс около църквата „Свети Четиридесет мъченици“ на левия бряг на Янтра, между двата хълма Царевец и Трапезица. Именно тук, в гробището на Лаврата, преди няколко години бе разкрит гробът на Калоян и в него — получилият значителна известност златен Калоянов пръстен. ↑

Едва тръгна по пруста, за да отиде да обядва, когато върху него връхлетя Страхота. Всичко в побратима му изразяваше задоволство — безмерно, както подобаваше на човек на крайностите като него.

— Бъди приятел и се върни да ми полееш — наполовина помоли и наполовина насили другаря си той. — Дявол да го вземе, знаеш ли как ме мъчи сам да си поливам, когато се мия!...

Влязоха в стаята. И докато му поливаше, Деян подхвърли:

— Не зная какво ти се е случило, но сияеш като месечина...

— Сиянието е с утрешна дата — между две плизвания на лицето каза Страхота. После превари въпроса, който беше на устните на Деян: — Не ме разпитвай повече. Биват неща, които човек не споделя и с брат си. — И накрая, докато се бършеше, добави: — Имам една молба, Деяне.

— Ако е в силите ми да я изпълня...

— Нямаше да я искам, ако не беше според силите ти. Стори така, че утре да не бъдеш в Търновград. Не, не, не е достатъчно да отидеш примерно отсреща на хълма или някъде по течението на Етър и там, припичайки се на слънце, да изкараш до вечерта. Иди някъде заедно с човек до тебе и гледай там да те забележат.

Деян го погледна подозрително.

— Какво си намислил да правиш, Страхота?

— Вече те помолих да не ме разпитваш. Но разбери: не стига да си въвн от престолнината, а да можеш да докажеш, че си бил въвн от нея.

Както обикновено, в трапезната стая завариха Чръноглав. И пак както обикновено, той почти не докосваше гозбите, но затова пък не щадеше стаканите с крънското вино на госпожа Бойка. Двамата младежи даже не дочакаха да ги покани, а направо седнаха при него.

— Какво ще кажеш за една разходка утре? — попита го Деян, докато чакаха да им поднесат блюдата с обета. Чръноглав вдигна учудено вежди:

— Разходка? Какво значи това за човек като мене? — Той показва многозначително вдървения си крак.

— Бях забравил, но и то не е пречка. Вместо на коне, ще наемем кочия. Да се возиш на кочия можеш, нали?

— Къде си наумил да ме водиш?

— Утре е денят на светите равноапостоли Петър и Павел — напомни Деян. — Когато нявга е служил тук, преди да го проведат катепан в Овчага, на този ден баща ми не се е черкувал в тукашната църква „Свети апостоли Петър и Павел“, а винаги отивал в Петропавловския манастир. И такива хвалби е лял за него...

Чръноглав размисли върху думите му, пък кимна утвърдително главата си с цвят на морков.

— Бива — рече. — Само че...

Госпожа Бойка, която, величествена и нагласена както винаги, обядваше сама на съседната масичка, изпусна лъжицата си. И направи нещо, което в нейния почтен дом не се помнеше — намеси се в чужд разговор.

— Чръноглав ще ходи на църква!?! — възкликна тя непресторено. — Боже, бъди милостив и не отвърщай на това предизвикателство с Апокалипсиса!...

— Е, чак пък Апокалипсис! — засмя се насреща ѝ Страхота.

— Не си ли помисляте какво ще последва, ако утре заведете негова милост на черква, момчета? — продължи госпожа Бойка по същия начин. — Светите равноапостоли или ще изскочат от иконите и ще се възнесат като учителя си на небето, или, обратното, ако прекарат само един час в обществото на Чръноглав, вместо „мир вам“ ще захванат да казват „наздраве“...

Избухна луд смях, като най-високо кънтеше гласът на червенокосия.

— Вижда се — рече задъхано, — нашата хазяйка няма особено ласкаво мнение за мене. Чудя се с какво ли съм го заслужил.

Тя обаче не отговори — пак бе потънала в достолепното си мълчание.

— Все пак утре сме на манастира, нали? — напомни Деян.

— Стига да изпълниш две условия, драги. Кочията ще платиш ти. И знай отнапред, че ще струва колкото едното ти око — ще те оскубят, че си жертвуват празника, че там ще почиваме, че пътят е

неравен и какво ли още не. Другото — да си взема един по-обемист кърчаг от ей това винце. Петропавловският манастир е женски, знаеш, та игуменията и да се е запасила с вино за гости, нямам доверие във вкуса й...

Деян се погрижи за кочия (наистина го оскубаха, но не чак колкото едното му око) и тя се появи още на разсъмване, както я беше поръчал — искаше да бъде в манастира навреме за утринната литургия. По-големи затруднения му създаде Чръноглав. Той бе напъдил вратаря Радко, който бе отишъл да го събуди, замервайки го с бастуна си, с обущата и изобщо с всичко, което му попадна подръка. По-късно Деян и Радко с обединени усилия успяха да го измъкнат от одъра — не толкова със сила, колкото с обещанието за един стакан вино „за проясняване на снощното“, както молеше Чръноглав. И криво-ляво двамата успяха да тръгнат достатъчно навреме...

Пътуването можеше да се нарече направо прекрасно. Наоколо ухаеше на свежа зеленина и на напирас в дърветата сок. Сапфиреното бездънно небе, по което не се забелязваше нито едно облаче, постепенно просветляваше от изток и синевата му малко по малко отстъпваше място на светлик с цвят на разтопено сребро. Събудени от веселия звън на кочията, птички огласяха простора, поздравявайки новия ден с радостната си песен.

За чудесното пътуване безспорно голям дял имаше и Чръноглав. Чаровен и духовит събеседник, какъвто си беше, той, разбрал, че спътникът му не познава тези места, с охота разказваше за местности, села и манастири, като изпъстряше разказа си с безброй бивалици и главно небивалици, рожба на неизтощимото му остроумие, които начесто не разсмиваха Деян, а просто го караха да се превива надве...

В манастира стигнаха навреме за службата, но там неочаквано Чръноглав пожела да се разделят:

— Аз съм в превъзходни отношения с дядо господ и с всичките му светии — каза. — Нямам какво да моля от тях, пък те отдавна са вдигнали ръце от мене. Тъй че аз ще те почакам ей там, под сянката. — Той вдигна предупредително ръце. — Не, не, не се страхувай. В името на равноапостолите ти обещавам поне половината кърчаг да изпием заедно...

Храмът беше препълнен с богомолци — по дрехите личеше, че са от Търновград, но и мнозина от околните села. Деян не разбра как

стана така, че на излизане след тържествената литургия една монахиня се озова до него. Той ѝ помогна в блъсканицата при изхода, а тя му отговори с един поглед, в който сякаш имаше нещо повече от обикновена благодарност. Беше около четиридесетгодишна, но със свежо и младеешко лице, леко удължените очи на което придаваха някакво особено очарование.

— Не съм те виждала друг път, млади благороднико — заприказва го тя със свобода, която изглеждаше странна за една монахиня. — Като че не си от честите богомолци в нашия манастир?

— От далечна Овчага съм, Деян, син на Вълкан. Съвсем отскоро съм в престолнината и...

— Ах, чувала съм за тебе. — Тя го стрелна изпод дългите си мигли. — Ти ще да си този изумителен майстор на меча, който като на шега накълцал не кого да е, а прочутия Кулна.

Деян беше смаян и не го скри от нея:

— Удивен съм, сестро...

— Евсевия — подсказа тя.

— Удивен съм, сестро Евсевия, че през стените на светата обител достигат и вести за най-обикновени мъжки разпри...

— Вестите за разприте долитат колкото да обрисуват техните герои.

— Признавам, не разбирам добре...

Заедно с другите богомолци сестра Евсевия приклепна пред една икона на апостолите Петър и Павел и се прекръсти. Външно тя изпълни всичко според повеленията на канона, но Деян можеше да се закълне, че в действията си тя не вложи нито богобоязън, нито монашеска смиреност.

— До манастира дойде странна мътва — каза тя, като продължиха отново един до друг през двора. — Във време, когато престолът на цар Борил скърца и се люлее и по-умните царедворци вече бягат настрана, за да не ги смаже той, когато се срине, намерил се е един млад, красив и чутовно силен благородник, комуто скимнало точно обратното — да търси сполука в служба на обречения. Жалко!

— Жалко за какво?

— Загдето този младеж няма да е първият под слънцето, който се е опитал да спаси един удавник, пък удавникът го е стиснал в мъртвешката си прегръдка и го е повлякъл със себе си в бездната.

Преди да отговори, Деян претегли внимателно думите си.

— Личи си, че не си била отдавна в Търновград, сестро Евсевия. Последното нещо, което може да се чуе там, е някакво скърцане на престола или тропот на разбягващи се боляри. Напротив престолът изглежда гранитен, а сановниците — пълни с вярност към владетеля.

— Измамно е всичко това, Деяне, син на Вълкан. Борил е само един надут мях — голям, но кух. Властта си над престола и царството той дължи само на онези неколцина мъже около себе си, които стъпкват с железни ботуши всяко недоволство още в часа на зараждането му.

— Куманите?

Тя отново му хвърли един кратък, но огнен поглед изпод миглите, които му напомняха на стрехи.

— И за това си лошо осведомен. Куманите, казваш. Някои от тях наистина са кумани по род, но те са българи по сан и по стремления, по грижи за царството.

— Говориш ми с явното желание да ми помогнеш, сестро. Но аз съм наистина нов за тези места, не владеея иносказателното слово на дворците и манастирите. Щом си научила за Кулна, трябва да се досещаш, че аз съм човек на меча. А един човек на меча трудно ще те разбере...

— То не е сложно, Деяне, син на Вълкан. Тази земя се пресити на злодействата и некадърността на Борил и приближава да го измете от себе си. Вярно, той може да бъде свален само със сила. Силата е в ръцете на онези, които ти назова „кумани“. Да продължавам ли? Толкова ли е трудно да се сетиш кому трябва да предложиш меча си, за да достигнеш славата и богатството, които са те довели в Търнов?

Наблизо до онова крило на манастира, където бяха килиите на монахините, те спряха един срещу друг, за да се сбогуват.

— Познавам се — ще мисля дълго над думите ти — каза Деян.

— В такъв случай неизбежно ще стигнеш до истините, които сега чу от устата ми. Ако още изпитваш колебание, може пак да дойдеш да побъбриш с мен.

— Прости ме за онова, което ще изрека още, сестро. За Търновград и за делата на царството ти знаеш повече, отколкото мнозина от най-личните боляри. Каква си била, преди да се зачерниш под монашеската власеница?

За първи път тя го изглежда дълго и настойчиво.

— Царица на България — каза и с леко кимване се отдалечи.

Когато се съвзе от смайването си, Деян се отправи към горичката, под сенките на която бе оставил спътника си.

— Изглеждаш ми така — посрещна го със смях Чръноглав, — като че светите равноапостоли са скокнали внезапно от иконата и като знак на небесна милост са ти лепнали по една здрава плесница...

— Дай ми да пийна нещо — отпусна се на земята до него момъкът. Преживях такова чудо, пред което и скокването на Петър и Павел е бледо калугерско измамничество, като разните му там костички на светци и икони, от които капят кога сълзи, кога кръв...

Той наистина почти не се докосна до храната, а пи много. Поне много повече, отколкото главата му бе способна да понесе.

— Можеш ли да си представиш — рече, като леко плетеше език. — Току-що говорих с бившата царица. Жената, която е била под венчило и с Калоян, и с Борил. Аз изобщо не допусках, че тя е в манастира...

— А, защо? — ухили се насреща му Чръноглав. — Подстригването в монашество е осветен от вековете най-безболезнен начин царете да се избавят от жените си. Едно подстригване, една власеница и... готово!

— Жената под власеницата говори все още като царица на България. И то царица, която продължава явно или скрито да направлява съдбините на царството.

— Виж ти, това е интересно — без особено любопитство произнесе Чръноглав. И с ленив жест напълни отново стаканите.

Деян жадно пресуши своя. После набързо предаде разговора, който нито беше желал, нито беше предизвикал. Но странно — докато той беше поразен главно от това, че бе разговарял с една бивша българска царица, Чръноглав посвети повече внимание на казаното от сегашната сестра Евсевия.

— Изразила е странни мисли — рече той, леко фъфлейки. — Трябва да размисля върху тях, ако някой път мозъкът ми се случи да не е размътен от крънското на госпожа Бойка...

— Повече глупави, отколкото странни — не се съгласи Деян. — Кой здравомислещ българин ще се съгласи да предаде царството на куманите? И да види на престола кървавия Семир? Затова ли

Асеновците ни освободиха от византийско иго, за да приемем сами и доброволно куманското?

— Но сестра Евсевия е казала една истина, която не е за пренебрегване. Силата тъй или иначе е в ръцете на Семир и неговите хора.

— Не е вярно. Силата е в ръцете на племето българско. Стига да скочи на нозе, то и с голи ръце ще смачка и Борил, и куманите. И ще прати вдън земя този „ред“, който царува над хубавата наша земя.

— Народът е нищо — поклати керемидената си глава Чръноглав. — Той е стадо от безсловесни твари, загрижени само да имат покрив и комат хляб за децата си.

— Ако недоволството, което се шири из цяло Българско — продължи да се пали Деян, — се обхване и насочи, тогава можем да поръчаме заупокойна молитва за престолокрадеца и за всичките му там семировци, чъсменовци и карачовци.

— Там е работата, я! Кой ще го обхване и насочи? Кому ще стигне сила и дръзновение за това?

— Аз. Ти...

— Остави ме ти мене — засмя се Чръноглав. — Вярваш ли — как го рече? — племето българско да тръгне подир едного, който знае само да се налива с вино?

— Не всеки се налива с вино — махна с ръка Деян. — Още има достойни българи, които тук или прокудени в изгнание не само милеят за погубената чест на България, но и са способни да я възвърнат, заставайки начело на народа. Например...

Момъкът млъкна изведнъж и оброни глава. Виното и преживените през този ден вълнения го бяха надвили. Накуцвайки, Чръноглав го понагласи върху постелката и метна една тънка завивка върху него.

21

Междувременно в Търновград бяха станали важни събития...

* * *

Страхота се чувствуваше безкрайно сигурен в себе си. След като го бе озарила онази щастлива идея, нататък той вече лесно се досети, че на приближаващия Петровден царят положително ще почете с присъствието си църквата в подножието на Царевец, която носеше името на апостолите Петър и Павел. Оттук нататък той изобщо не прояви повече интерес към двореца — цялото му внимание се съсредоточи в храма и още по-точно — в неговата близка и не съвсем близка околност.

Започна с това, че проследи какъв е естественият път от Царевец през Малката порта към църквата. Когато го очерта в ума си, включително и възможните малки отклонения, младият човек се посвети на околността. И още до вечерта си намери чудесно място, от което да посрещне царя и процесията. То беше достатъчно близко, за да има право един сигурен стрелец да разчита на сполучлива стрелба, и в същото време естествено прикътано в гъсти и добре разделенени шубраци, където, стига човек да се настани преди събуждането на града, можеше целият Търнов да се извърви покрай него и пак никой да не го забележи.

Независимо от сполуката при търсенето на укритие за засада Страхота не оставяше нищо на случайността. Денем той ходеше в околните дъбрави да се упражнява в стрелба с лък, голяма част от нощите прекарваше в „своето“ място. Отначало поработи върху донагласяването му: свали от склона още малко храсти и попълни порехавите страни, отвори си удобен процеп към желаната посока, създаде си известни удобства като за престой от няколко часа, дори си занесе кратунка с вода, предвиди и „врата“, през която само с

преместването на няколко клончета да изскочи от укритието и според случая да се смеси с богомолците или да търси спасение в бягство.

Веднъж подготвил всичко, последните нощи преди празника на светите равноапостоли Страхота отреди за упражнения с лъка на самото място, където Борил трябваше да получи възмездие си. Той си приспособи нещо като чучело и в късна доба, когато не само стражите, но и кучетата на престолнината спяха, го поставяше тук или там по пътя към църквата и в оскъдната светлина на месечината го замерваше през „прозорчето“ на засадата. Момъкът още в Ниш бе овладял своя наставен костен лък, стрелбата из горите му бе възвърнала сигурността на ръката и точността на окоето, но и тази подготовка не се оказа излишна — той стигна дотам, че от каквото и да е разстояние и на различни височини (не знаеше дали Борил ще дойде пеш или на кон) нанизваше в чучелото четири от всеки пет стрели. А не се съмняваше, че когато щеше да стреля по видело, нямаше да пропусне и петата...

Когато цялата тази подготовка беше вече зад гърба му, последното денонощие преди развързката Страхота посвети на пълна почивка — не искаше в решителния миг ръката му да трепне от умора или безсъние. Наспа се през деня и още в часа преди първи петли срещу Петровден се настани в укритието. Оттам той можа да проследи как започваше един празничен ден за царевград Търнов. В най-ранното начало бяха мученето на добитъка и лаят на кучетата. После се размърдаха слугите на богатите къщи и стопанките на бедните. Нервна шетня на дякони и клисари изпълни двора на църквата, малко по-късно послушници от околните манастири запретнаха ръкави, уловиха метлите и захванаха сред облаци прах да почистват пътя към храма. Когато удариха първите камбани, наизлязоха и богомолците, пременени в празничните си одежди. Отделно от тях попове събираха цели рояци дечурлига с китки цветя и здравец в ръце; Страхота се досети, че тях щяха да ги подредят от двете страни на улицата, за да поздравят с нагласеното си ликуване владетеля при преминаването му.

След вторите камбани през цялото множество, струпано около църквата, премина нервна тръпка — височайшите гости пристигаха! Без да бърза и като не преставаше да се усмихва, Страхота също се приготви. Провери за последен път лъка и тетивата, избра най-добрата си стрела и зае мястото си до „прозорчето“.

— Ще ми бъдат благодарни — прошепна под носа си. — С една шетня ще изкарат и празник, и погребение...

Не мина много и откъм подножието на Малката порта се зададе знатната процесия. Начело, както и трябваше да се очаква, беше той, коронованият престъпник. Крачеше пеша и раздаваше щедри усмивки на децата, които го приветствуваха с китките и звънливия хор на гласчетата си. Страхота отново се подсмихна, още едно от предвижданията му се бе сбъднало: поради горещината на деня царят не носеше броня или ризница, единствено пурпурното му наметало го отличаваше от останалите. А тези, „останалите“, както изобщо биваше при него, бяха в две отделни групи. Непосредствено около него крачеха неколцина от най-верните му телохранители, докато болярите, също в тържествени одежди до земята, ги следваха на подобаващо разстояние по-назад.

Страхота изчака процесията да приближи до онова място, което той многократно бе прострелвал в среднощните си упражнения. Тогава вдигна лъка, опъна тетивата и се прицели.

— За баца ми! — промълвиха устните му.

И пусна стрелата...

* * *

Деца размахваха здравец и невени, някъде отсреща се развяваха хоругви и многогласен хор на монаси изпълваше въздуха със сладка черковна песен, истински или престорени приветствия разточително разливаха пожелания за здраве на самодържеца, но Карац оставаше сляп и глух за тях. Такава беше природата му — дали ще прекосява райска градина, или ще плува в море от човешка радост, за Карац съществуваше само едно: възможната опасност. И залепил на лицето си една гримаса, която имаше предназначението да наподобява сърадване, той крачеше от дясната страна на царя, а всичко в него, слух и зрение, беше изпънато като струна на цимбал.

Хиляди и хиляди пъти Карац бе вършил все същото, нито веднъж подозрителността му не се бе оказала оправдана, но това не бе притъпило осторожността му, не я бе заменило с безгрижие или отпуснатост. И когато отнякъде се разнесе познатият му писък на

летяща стрела, куманинът нито се огледа, нито разсъждава. За време, колкото отнема едно мигване на окото, той се хвърли пред царя и го закри с тялото си. След още едно мигване той вече тежко се отпусна в покритите му със злато и драгоценни камъни ръце, а от гърба му стърчеше и още потръпваше краят на една стрела.

За секунда множеството онемя и се вцепени, после всичко зажука като разбунен кошер, тържествената процесия се превърна в огромно гъмжило. Разнесоха се крясъци и вайкане, майки викаха децата си, тълпи се люшкаха в различни посоки, побягнаха даже свещениците от многогласния хор и носачите на хоругви. Охкаха хора, попаднали под краката на бягащите, ехтяха противоречиви заповеди, безчислена гмеж се разлетя кой накъдето види... и никой не обърна внимание как един прилично облечен младеж излезе от шубраците и се смеси с народа. Не загубиха самообладание само телохранителите на царя, те извадиха мечове и с гърдите си склучиха плътен пръстен около него.

— Изтеглете се към Царевец! — заповяда им Семир, който, също с обнажен меч, вече бе овладял и себе си, и своите хора.

— Не! Погрижете се първо за Карач! — поправи го царят. (После щеше да се говори много за тези негови думи. И щяха да се сочат като пример за личната му храброст и за грижата му към верните му люде.)

Подчиниха му се, разбира се. Но на Карач нямаше как да се помогне — стрелата, изхвърлена от мощен лък, се бе забила надълбоко точно под лявата му плешка.

Надойдоха още стражи, към тях се присъединиха и неколцина от болярите. И всички вкупом се върнаха по стъпките си и след някакъв си четвърт час бяха в безопасност зад стените на вътрешната крепост — невиджано бързана по нанагорницето, което после някак си нямаше да съвпада с приказките за царевата смелост пред лицето на опасността.

— Господарю! — задъхано рече Семир, докато царят още бършеше потта по лицето и врата си. — Ти винаги си ме упреждал за бдителността ми, шегувал си се с нея. Но тази стрела... Разбираш, царство ти. Тази стрела нито беше шега, нито беше предназначена за горкия Карач. Тя беше насочена към твоето сърце.

Борил кимна утвърдително. Когато отговори, околните видяха, че устните му бяха побелели и леко потрепераха.

— Наистина е бивало да се шегувам с грижите ти за мене, кастрофилаксе. Не мислех, че някой в престолнината желае гибелта ми... — И внезапно попита: — Дали не е бил някой луд?

— Ако е бил някой луд, ще го уловим и случката скоро ще се забрави — каза многозначително Семир. — Ами ако покушението е било плод на добре замислен заговор?

— Заговор? — нелепо повтори Борил. — Срещу мене?

Думите му изненадаха мнозина. Искрен ли беше Борил, или само объркан от уплахата? Наистина ли не знаеше, че народната омраза като във фуния се събираше в него? Никой не си стори труда да му отговори, дори Семир, към когото бе отправен въпросът.

— Искам разрешение да действавам, господарю — каза кастрофилаксът. — Да действавам незабавно и с пълна строгост.

— Да? Искаш да действуваш? — Царят още не се бе съвзел. — Какво значи „да действавам незабавно“?

— Първо да въздигна друг от най-преданите ти хора на мястото на Карач. Видя се, че нуждата от протоспатар не е празна дума, господарю.

— Да, да, разбира се... Кого да назначим?

— Предлагам Чъсмен.

За пръв път в разговора им се намеси друго лице. Беше логотетът Тихомир. Той произнесе недоумяващо:

— Чъсмен? Един волнонаемен палач да стане протоспатар на царя?

— Толкова по-добре, че е познат като палач — сухо му възрази Семир. — Така самото му име ще плаши и сковава недоволниците.

— Добре — кимна Борил. — Нека бъде Чъсмен. Друго?

— Ако в Търновград има гноящи рани, искам разрешението ти да ги изцерея с нажежено желязо, царство ти. Независимо кого е засегнала гнилостта...

— Правилно! — реши, без да се замисля много-много, царят. — Оставям всичко в ръцете ти, катастрофилаксе.

И се оттегли към покоите си.

Дори свикналият на ужасии Търновград не помнеше нещо, което да прилича на този злощастен Петровден. Още от сутринта хората на Семир плъзнаха из всички краища на престолнината и сякаш задържаха напосоки, когато им падне — не можеше да се разбере какъв ред и смисъл влагаха в избора на жертвите си. Дори самите жертви често пъти не го разбираха: хвърляха ги в тъмницата, подлагаха ги на чудовищни мъчения и мнозина си отиваха от света върху уредите за изтезания, без изобщо някой да им каже каква е била вината им. Тъй или иначе още до обед затворът на Търново се оказа тесен за многобройните задържани, набързо опразниха долния кат на кулата, в която преди години бе срещнал смъртта император Балдуин, а привечер се наложи да приспособят за тъмница едно стражно помещение наблизко до водоснабдителната стена. Броят на задържаните може да бе достигнал двеста, а колко бяха бити и ритани ей така, покрай другото, изобщо не подлежеше на изброяване.

Уж празничният град замря. Случаен пътник би помислил, че мор някакъв е минал през него и е погубил всякакъв живот — така пустееха улиците и изглеждаха мъртви къщите със спуснатите капаци на прозорците. А всъщност зад тези капаци жените се молеха пред иконостасчетата на стените, децата плачеха приглушено, мъжете кършеха безпомощно ръце... и се заслушваха дали кръволиците на Семир не ще потропат и на тяхната порта.

Но ако все пак имаше нещо, което истински потресе престолния град, то беше вестта, провряла се някак си през оградите и стените, че е задържан и дядо Влас. Дядо Влас! Ами че това не беше кой да е, а може би най-заслужилият от мъжете на Търновград! Помощник на Асен Белгун във въстанието, начелник на засадата срещу Исак Ангел в паметната битка в прохода на Веригава, хилядник на Калоян, велик болярин от тридесет години и човек, който никога не е отказвал подслон на беден странник или паница гозба на нуждаещ се — как да

повярваш, че този именно дядо Влас е захвърлен върху вонящата слама на някоя килия?

А истината беше, че дядо Влас не само бе измежду първите задържани, но именно с него започнаха и разпитите в мъчилищата на затвора. Грешката на търновградци беше само тази, че той не лежеше върху гниеца слама, а се намираше в една сравнително чиста стаичка и седеше прехвърлил крак върху крак до проста дървена масичка.

— Не разчитай, че нявгашните ти заслуги ще те извадят оттук — студено го предупреди Семир, сядайки срещу него. — Когато е извършено покушение срещу царя, няма големи имена, няма предишни заслуги.

Дядо Влас му отговори дрезгаво — такъв си беше гласът му, — но без следа от загриженост или уплаха:

— Вижда ми се доста чудно да ме подозираш в едно покушение, катастрофилаксе, което аз не само не съм могъл да извърша, а дори и да видя. Сигур ще се променя времето, защото още от сутринта ключицата...

— Знам, знам я твоята ключица — прекъсна го нетърпеливо другият. — Тя ти върши много добра работа винаги, когато някое задължение не е по вкуса ти и гледаш да си останеш вкъщи.

— Щом го знаеш, не виждам защо съм тука. — Старият човек оправи белите къдели, спуснати от двете страни на устата му. — Мислех, че търсиш покушителя, Семире.

— Търся колкото покушителя, толкова и онзи, който е направлявал ръката му в грозното посегателство срещу владетеля.

— И изведнъж си решил, че ръката съм направлявал аз? — Изпод снежните възглавници на веждите му очите на дядо Влас се смееха неудържимо. — Поздравявам те за въображението ти, катастрофилаксе.

— Човек, който дръзва да настройва най-висшите царски сановници срещу самодържеца — кипеше Семир, — навярно без угризение може да плати на един по-опитен стрелец да...

— Настройвал съм някого срещу самодържеца? — прихна в смях боляринът. — Чуваш ли се, човече? Ако този цар не ми харесва, нали за мен, чашникът, не е никаква мъчнотия да пусна един прашец във виното му?

Куманинът просто беснееше — разговора трябваше да води той, всесилният господар на тъмницата, пък всъщност ролите не само се бяха разменили, но и този проклет старец дръзваше да му се подиграва. Понеже и двамата великолепно знаеха, че царски чашник — или епикерний, както най-често се казваше — беше длъжност само по име и че дядо Влас бе последният човек, комуто на дело биха поверили чашата на царя.

— Излиза, че отричаш не само участието си в покушението, но и другото — че си настройвал против царя най-личните негови люде?

— Ако си решил да ме убиеш — изкиска се в лицето му дядо Влас, — направи го по някакъв по-умен начин, човече, не ме уморявай от смях!

Семир плесна с ръце и прошушна нещо в ухото на влезлия страж. Човекът излезе, но само подир минута се върна, като водеше едного със себе си. Беше боляринът Ботул, който нервно мачкаше шапката си.

— Седни, Ботул — каза му катастрофилакът. — Имам нужда от тебе.

— Не си измъчвай шапката — добави насмешливо дядо Влас. — Тя, горката, нищичко не ти е сторила...

— Не се поддавай на глумливостта му, болярино — предупреди го Семир. — Призвал съм те за друго — да разкажеш пред очите на тогава как той е насъсквал членовете на синклита срещу самодържеца.

Ботул заби поглед в разкривената масичка между тях, но произнесе достатъчно отчетливо:

— Не ме кори, че ще кажа истината, дядо Влас. Защо си кривиш душата? Нали именно ти поведе онзи разговор, в който ни насъскваше срещу цар Борила?

— Продължавай, продължавай! — окуражи го дядо Влас.

— Да, продължавай! — заповяда и катастрофилакът. — Разкажи всичко тъй, както тогава го разказа на мене!

— Така беше. — Ботул продължаваше да гледа в масата. — Епикерният обвиняваше светлия наш владетел, че е позволил да се откъснат живи части от царството, че крепи властта си със смъртни наказания, по-чести и от пролетните дъждове, че над Българско се ширят гладът и немотията. Не можеш да отречеш, дядо Влас, наистина го казваше.

Старият болярин отново оправи повесмата на мустаците си. Нищо в него не издаваше да се е разтревожил.

— Цар Борил наистина ще се провали — рече той неочаквано.

— Що рече? Що рече? — не повярва на ушите си катастрофилакът.

— Рекох, щото рекох. И като рекох, че ще се провали, мога и да обясня защо. — И без да дочака следващия въпрос, дядо Влас продължи: — Цар Борил ще се провали, защото се обляга на глупаци като този Ботул. — После заповяда строго: — Гледай ме в очите, Ботуле! За немотията и другите злощастия обвиних царя или просто рекох, че се тревожа?

— Е, не каза за царя, ама то се разбираше...

— Разбирало се било! — Старият човек удари тежък пестник о масичката. — А защо да не се е разбирало, че обвинявам дядо господата? — Той се извърна към куманина: — Одеве ме обвиняваше, че съм настройвал някого си срещу царя. Сега излиза, че царевото име изобщо не съм споменавал. Нещо да кажеш за това, катастрофилаксе? Или още ще даваш вяра на този неподобен глупак?

Семир присви клепки и тесните му очи образуваха права линия.

— Не, ще дам вяра на тебе самия — изрече ледено. — Но първо ще се погрижа да развържа езика ти, проклет съзаклятнико. Ела!

Дядо Влас дори не помисли да се съпротивява. Знаеше, че по един знак на катастрофилакса ще дотичат предостатъчно стражи, за да го отведат. Но докато се надигаше от мястото си, попита с искрено любопитство:

— Наистина ли мислиш, Семире, че от мене може да се изтръгне със сила онова, което устата ми не изрича доброволно?

— Поне ще опитам. И ако не успея, ще те провъзглася за единствения, който е устоял на търновградските изтезания. Жалко само за едно — че ти няма да можеш да се похвалиш никому с това...

— Защото може да се хвали само жив човек, нали?

— Виждаш ли как започна да се досещаш! Обещавам ти, че след малко ще освежа също и паметта ти.

По една тясна стълба слязоха само двама — Ботул предпочете да не ги съпроводи, той не можеше да понася кърви и мъчения.

Влязоха в една просторна стая, цялата иззидана от лошо одялани камъни и осветена от набучени в поставки по стените факли. В нея

имаше само един човек и дядо Влас го позна — беше Чъсмен. Той стоеше прав до един пън, отдавна загубил цвета си на дърво от многото пролята върху него кръв, и с търпеливо очакване се облягаше върху него на чифт грамадни клещи. Дядо Влас се досети, че с тези клещи късат месата на разпитваните. Погледна наоколо. В стаята имаше какви ли не други страшни уреди — чукове за трошене на кости, барабани за разтягане на тела, малки и големи секири, наточени като бръснарски ножове, железни скоби за стягане на черепи...

— А, благодаря за честта! — намери сили да се засмее старият болярин. — Ще ме поверят не на кой да е джелатин, а на самия новопроизведен протоспатар. Как си, Чъсмен? Не те ли е страх, че службата при царя ще те лиши от удоволствията тука и на Лобната скала?

— Питам те още веднъж — изсъска в лицето му Семир. — Ще признаеш ли сам за заговора, или предпочиташ да опиташ сръчностите на Чъсмен?

Вместо да отговори, дядо Влас отиде със спокойни крачки до пъна, изтласка настрана объркания Чъсмен, пък откачи една секира от стойката ѝ до стената, разпери педята си върху дървото и каза просто:

— Гледай, кастрофилаксе!

Тряс! Един удар на секирата и показалецът на ръката му отхвъркна настрана. Лицето на стария човек дори не трепна. „С какви хора са се ограждали нявга Асеновците!“ — възкликна в себе си Семир. А в същото време дядо Влас го запита:

— Е, приятелю? Още ли вярваш, че от мене можеш да измъкнеш нещо с насилие? Мълчиш? Какво пък, тогава да продължим...

Той с известно усилие изтръгна секирата от дървения пън и замахна повторно. Тряс! Сега отлетя и средният му пръст, търкулна се и спря в нозете на вцепенения Чъсмен.

— Вземи му секирата и го превържете! — заповяда Семир и не позна собствения си глас. — Този човек ще ни е полезен със своя живот, а не със смъртта си. Спрете тази кръв! И после ми го доведете пак горе!

Половин час по-късно те седяха отново от двете страни на масичката. Лявата китка на стареца бе плътно обвита в ивица конопено платно.

— Сега вече мога да ти кажа истината, Семире — неочаквано рече боляринът. — В Търновград действително има съзаклатие срещу Борил.

Куманинът се ококори така, че иначе тесните му очи станаха кръгли и големи като палачинки.

— Говори! — каза умолително. — Говори и аз ти се заклевам да запазя живота ти.

— Поръчай да донесат по стакан вино — нареди с дрезгавия си глас старецът. — Ама от дворцовото, не някакъв киселяк, достоен само за твоите джелати.

Изпълниха желанието му. Дядо Влас полека отпи от виното и, кой знае защо, отсипа няколко капки и върху превръзката на ръката си.

— Ще ти кажа при две условия. — Той избърса с длан мустаците си. — Искам свещеник, за да ме освободи от клетвата за мълчание, която съм дал с ръка върху Четвероевангелието.

— Ще го имаш — обеща нетърпеливо Семир. — Второто условие?

— Да ми върнеш свободата още в същия час, когато научиш правата истина. И да ме чака оседлан кон... Разбираш, нали? Издам ли ти заговора, за мене място в Търновград няма да има повече.

— Обещавам и това.

— А, не, бързаш, приятелю. Къде ще отида аз с празни дисаги? Преди да ме видиш да отварям уста, искам да ме оставиш съвсем за мъничко у дома. Хайде, хайде, не мисли, че хитрувам. Много добре знам, че ще наредиш около къщата ми човек до човек... Съгласен? Тогава пращай да повикат свещеник и ме остави насаме с него.

За Семир беше достатъчно да изпрати кого да е; предпочете обаче да излезе, за да се разпорежи — страхуваше се да не проличи по лицето му как ликуваше вътрешно. Защото да изтръгнеш признания от железен човек като дядо Влас, то е повече, отколкото ако всичките други двеста човека, запрени в тъмницата, ги запокитиш от Лобната скала...

Не се разбра как бяха предали заповедта му, но поп Панчо, същият, който обикновено изповядваше осъдените преди смъртната казън, дотича разгърден до пъпа и с несресана брада. Кастрофилакът на бърза ръка му обясни, че очаква едно спешно и без протакане освобождаване от клетва, и поп Панчо, послушен на волята му,

каквото си беше, влезе при болярина. Но едва Семир бе започнал да потрива доволно ръце, вратата се отвори отново и свещеникът не излезе, а излетя от нея — дядо Влас чисто и просто го бе изхвърлил, прибавяйки и един здрав ритник.

— Нали изпълних обещанието си според уговорката? — закърши пръсти пред него Семир, като отиде да разбере причината.

— Ти подиграваш ли се с мене? — кресна му в отговор дядо Влас. — Аз съм въздигнат във велик болярин още от цар Петра, човече. И когато разговарям с бога, посредник трябва да ми бъде свещенослужител, равен на мен по сан и длъжност.

— Да не искаш да ти доведе патриарха от Цариград? — продължи да се гърчи кастрофилакът, но старецът, изглежда, не схвана иронията:

— Пфу! — отговори. — Един грък!... Ще ми доведеш българин, но най-личния.

— Да проводя тогава за архиепископа?

— Абе и той е една лига, ама хайде — него ще приема.

Наложи се да пратят кочия на Света гора — архиереят на българската църква бе избрал за свое седалище тамошния манастир. Тъй или иначе някъде към среднощ епископ Герасим беше вече в тъмницата на Царевец. Семир се опита да обработи и него, но богослужителят го спря с решително вдигане на ръка:

— Ако смяташ, че службата на кастрофилакс ти позволява да ми повеляваш как да изпълнявам моите черковни обязанности, моля — иди и свърши всичко по твоему! Няма да ти се бъркам в работата...

— Върви! — предаде се куманинът. — Само гледай да е по-кратко...

Отец Герасим влезе при затворника и грижливо затвори вратата зад гърба си.

— Искал си да говориш с мене, чадю... — поде с привична кротост, но другият го сръза още с първата си дума:

— Какво чадю съм ти аз? Или си забравил, че бях вече ходил на бран, когато ти и брат ти, още сополиви хлапета, играехте на кокалчета?

Свещенослужителят се сбърка от това посрещане:

— Но аз разбрах... Ти си искал...

— Каквото си разбрал, то е било извън тази врата. Тук си отваряй ушите и ме слушай. — Дядо Влас за пръв път се надигна от мястото си, с крадливи стъпки приближи портата и долепи ухо до нея. Като се увери, че не ги подслушват, върна се до масичката и посочи другия стол на архиепископа. — Нямаме много време за дърдорене — каза. — Слушаш ли ме внимателно? — Другият потвърди. — Като те питат навън, ще речеш, че съм поискал да ме освободиш от дадена клетва и ти си извършил съответните... е, там, както си е по вашему. Разбра ли, Герасиме?

— Няма ли да извърша „е, там, както си е по нашему“? — попита архиепископът, който бе започнал да се съвзема от смайването си.

— Предупредих те, че нямаме време за празни приказки. Сега си отвори ушите за три светски дела, човече, и гледай да не ги забравиш. Утре ще умра, Герасиме. И цялото това позорище го устройх само и само да мога да говоря с тебе. И чрез тебе да пратя вест на брат ти.

— Защо говориш за смърт, дядо Влас. Аз разбрах, че...

— Не се хващай на онова, с което съм подлъгал куманското куче. Чрез тебе ще предам Константин у онова, което засега зная само аз. Сетне ще запаля къщата си от четирите страни — няма да имам мир на небето, ако зная, че в нея се е настанил някакъв гад като Чъсмен например.

— И смяташ да останеш там, сред пламъците?

— Глупости! Ако остана, аз ще бъда само един слаб човек, който се е самоубил. И смъртта ми няма да принесе никаква полза. Напротив — аз ще оставам да бъда погубен и пред колкото повече свят, толкова по-добре. Тогава смъртта ми ще стане причина за ново недоволство и призив за борба. Българинът трябва да е полезен и със смъртта си, Герасиме.

Свещенослужителят го гледаше с ужас в очите и само се прекръсти.

— На брат си искам да предадеш следното: Йоан, синът на стария Асен, е жив и до месец-два ще дойде, за да изрита законопрестъпника и да заеме престола, който му принадлежи по право. Нека Константин събере около себе си болярите, които са верни на Асеновците и не са се примирили с тази куманска паплач в Търновград. И когато видят пред стените пряпорците на младия Асен, нека напрегнат сили, за да му помогнат отвътре.

— Това втората поръчка ли беше?

— Не, всичко туй беше все първата. Втората е, че Йоан Асен има свой доверен човек тук, проведен нарочно, за да подготви ритването на престонокрадеца с проливане на по-малко братска кръв. Млад е, но от здраво българско коляно и в главата го бива като за трима. Казва се Деян и се представя за син на катепана на Овчага. Отседнал е у госпожа Бойка в Асеновата махала. Нека Константин да го издири от мое име. Защото само младият Деян има връзка с Йоан Асеня. Запомни ли? — Отец Герасим потвърди. — И последното — нека да се пазят от Ботул. Той е ухо на...

— Не може да бъде! — възкликна архиепископът.

— Тъй мислех и аз и затова утре ще ми вземат главата. Още след онзи разговор в двореца Ботул е изтичал да предаде всичко на Семир. А тази вечер дойде да ми го повтори в очите.

— Кълна се, ще си плати за това! — прецеди през зъби другият.

— Е, така ми харесваш — дрезгаво изхихика насреща му дядо Влас. — За пръв път ми приличаш на истински българин, а не на хитър поп, който залъгва бабичките. — Той се отпусна на колене пред свещенослужителя. — Сега вече мога да поискам твоя благослов.

— Защо ти е моят благослов? — стресна се отец Герасим.

— Не ме ли чу одева? Утре аз ще се разделя с живота. Християнин съм и ще си отида като християнин. Но последната, опростителната молитва искам да чуя от човек, когото уважавам, а не от продажен папищак като тоя поп Панчо... Хайде де, казах ти, че нямам време за губене.

Архиероят се изправи. В едната си ръка отвори Евангелието, другата положи върху главата на коленичилиия беловлас мъж. И точно зачете подходящата молитва, когато вратата се отвори и се появи Семир. Гледката зарадва куманина — в неговите очи епископ Герасим освобождаваше стареца от клетвата му, — та остана мълком настрана.

... Всичко останало се разви точно така, както го бе предвидил дядо Влас. Заведен до къщата си, той първо напъди всички слуги, отдели една дълга минута да погледа с тъжни очи този дом, в който бе преживял толкова радости, накрая с нетрепваща ръка предаде всичко на огъня. А на Семир, който се суетеше около лумналия пожар, каза със смях:

— Развалям снощния договор, катастрофикасе. Разбрах, че не мога да надмогна клетвата, дадена пред бога...

На бърза ръка му отредиха казън: хвърляне от Лобната скала. И на другия ден събраха цял Търновград да гледа как ще накажат „главата на съзаклятието срещу самодържеца.“

Когато дойде часът на наказанието, наистина долу гъмжеше от народ — смълчан, настръхнал, изумен. Дядо Влас не чака да го избутват към ръба на скалата, а сам, със спокойни стъпки прекрачи до него. Огледа събрания народ, помахна му с ръка и бялата му усмивка се разтегли от ухо до ухо.

— Братя! — извика. Гласът му, иначе природно дрезгав, сега звънтеше като камбаните на църквата „Свети Димитър“, най-сладкогласите в Търнов. — Скъпи братя! Запомнете ме като паднал на бранното поле. Защото загивам в битка срещу най-големия враг на отечеството — кървавия престолокрадец и куманската шайка около него. Не се предавайте, братя! В името на милата ни татковина — не се предавайте! Кълна ви се, победата е близо... Сбогом, братя!

И с тези думи сам скочи в бездната.

Облечени и с ботуши на краката, бяха се проснали всеки на своя одър. Лежаха по гръб, с мушнати под главите ръце и с погледи, зареяни в тавана. И мълчаха, мълчаха, мълчаха...

— Сигурно си много доволен — обади се най-сетне Деян. — Не повишаваше глас, пък се усещаше, че гневът просто преливаше в него. — Изпълни си мечтата, нали? Ето, Борил е убит, куманите, подплашени, са побягнали презглава към север, царството е устроено според вашите закони, богомилските... Не ми остава, освен да ти река едно „Честито!“.

— Лесно ти е да се подиграваш — с привидно спокойствие прие нападката Страхота. — Най-лесно се забива нож в издъхналия вълк...

— Поне честен ли си пред себе си да признаеш какво зло стори? — настъпи го отново Деян. — Отмъщаваш за баща си, погиналия невинно. Но как? Като предизвика да се напълнят тъмниците на Търновград и ще изпратиш още десет, двайсет или сто невинни горе, при баща си. Началото го видя. Дядо Влас. Най-почтеният от болярите на царството. Чух един от глашатаите — дядо Влас бил главният заговорник против Борил, той бил насочил ръката на покушителя. Ще рече — твоята.

Всяка дума шибаше като камшик душата на Страхота. Но опърничав и твърдоглав, какъвто беше, той по-лесно би последвал беловласия болярин от височината на Лобната скала, отколкото да признае, че не е бил прав, че е сгрешил.

— Щеше да говориш другояче — каза, — ако бях успял. Падналият е винаги виновен, нали? Но кой да допуша, че този проклет куманин ще закрие тартора със собственото си тяло?

— Ако беше успял, различното щеше да бъде само за тебе самия. Посветил си се на сляпата мъст. И после? Щеше да погубиш Борил и да заживееш с мисълта, че си получил кръвнина за смъртта на баща си. А за народа щеше да бъде все същото. Даже комай още по-лошо. Защото куманите, уплашени някой от болярите да не вземе властта,

нямаше да се задоволят с дядо Влас, а навярно щяха да изколят всичките наред. И за по-сигурно щяха да им пратят за придружници към преизподнята още стотина-двеста от тия, дето сега гният върху камъните на затвора.

— Няма да събудиш жалостта ми — засумтя Страхота, но гласът му не прозвуча особено убедително. — Болярите, народа, заперните в тъмницата... Защо да ги жаля? Нали всички те са били на онази стъгда, когато баща ми е горял жив на кладата? Пожалиха ли го? Понечиха ли да загасят огъня под нозете му?

— Тичаха ли да подклаждат огъня? Може всичките до един да са скърцали зъби от безсилие и немощ, докато ти сега направо ги превърна в жертви, подобни на баща ти Добри. Даже в още по-злощастни. Понеже твоят баща сам и със съзнание за опасността е приел и е проповядвал едно забранено учение, докато тези ще гният или ще погинат върху уредите за мъчение, без дори да разберат причината.

— И дядо Влас ли?

— Той не. Дядо Влас загина като баща ти — със съзнание за вината си, с нежелание да се отрече от убеждението си и в края на краищата със същата или с подобна доблест. А знаеш ли ти какво зло стори с гибелта на дядо Влас? Когато утре се появят под стените на Търнов стяговете на Йоан Асен, именно дядо Влас щеше да поведе знатните и пълководците срещу омразния ни Борил. Ние се клехме да се борим против ада, пък с неразумното си дело ти стори едно — притъпи острието на оръжието ми.

Страхота не намери какво да възрази и само повтори опърничаво:

— Приказвай си, няма да събудиш жалостта ми.

— Мъча се да събудя не жалостта, а съвестта ти — каза Деян.

* * *

За последиците от несполучилото покушение се говореше по същото време и в Царевец, на две крачки от царския дворец. Протоикарият Константин бе поканил неколцина на разговор и макар в тези метежни дни това да носеше смъртна опасност, пак се бяха

отзовали трима — брат му архиепископ Герасим, логотетът Тихомир и Мирко Ечемиченото зърно. Седяха те уж на чаша вино, но никой не посягаше към стаканите — те, стаканите, трябваше да послужат за оправдание, ако някой ги изненадаше посред разговора им.

ТИХОМИР. Ако ни гледа и слуша от небето, нека ме прощава сянката на дядо Влас за онова, което ще призная. Аз винаги гледах на него някак си... някак си... Е, разбирате. Имах го за човек, който живее със спомени, а в настоящето — за свадливец и волнодумец.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. То беше защитата му. Както счупената ключица...

ТИХОМИР. Какъв урок ни даде само! Мнозина от младите ще се червят, когато ще се сравняват с него, стареца.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. И аз съм свидетел — прие кръста си с най-трезвото съзнание и с ясен поглед за онова, което ще последва.

МИРКО ЕЧЕМИЧЕНОТО ЗЪРНО. Сега си припомням странните думи, дето ни изговори веднъж в двореца. Тогаз те намирисваха на старческо празнословие, пък виж какъв дълбок смисъл се криел зад тях!

КОНСТАНТИН. Празнословие или здрав смисъл — туй може да се разбере само по едно: дали е вярно, че Йоан, синът на стария Асен, се готви да потърси правата си или с добро, или със сила.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. Защо се съмняваш, бате? Дядо Влас ми го каза пред смъртта си, а пред лицето на смъртта никой не плещи празни глупости.

МИРКО. И е посочил човек, който може да го потвърди...

КОНСТАНТИН. Ако този човек изобщо съществува, нали?

ТИХОМИР. Съществува, Константине. И със срам ще споделя, че този млад човек призова и мен да стана воин на правдата, пък аз му наговорих разни нелепости за дадена дума и какво ли не още. Просто ми иде да потъна в земята, когато си спомням...

МИРКО. Абе слушайте, не е ли онова момче, което дядо Влас заведе при царя? Тъй май се казваше, Деян.

ТИХОМИР. Той е. Ще да са го направили за укритие.

КОНСТАНТИН. Щом посоченият от дядо Влас Деян те познава, то ще е достатъчно да му се обадиш някак си у госпожа Бойка...

ОТЕЦ ГЕРАСИМ (вметва). ... и да имаш смелостта да изближеш, щото си плюл...

КОНСТАНТИН. ... за да добием връзка със законния владетел и ние. Тогава ще се осмисли всичко... включително, ако потрѣбва да последваме дядо Влас от Лобната скала.

ТИХОМИР (към архиепископа). Ще го направя! На Тихомир никога не му е липсвала доблестта да изближе онова, което е плюл.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. И все пак ще те посъветвам да не бързаш. В града сега шпионите на Семир са повече, отколкото хлебарките в моя манастир. Представяш ли си какво ще си помислят те, когато видят един велик болярин да търси някакъв младеж, и то приятел на дядо Влас в дома на госпожа Бойка?

МИРКО. Негова светост е прав. Като мирясат семировци, ще потърсим по-хитри пътища, за да стигнем до младежа. Например може да настаним временно наш верен човек при Бойка. Аз например имам един подходящ човек от Копсис. Хем ще прегърне на живот и смърт делото ни, хем никому няма да направи впечатление, ако отседне в скъпите стаи на госпожа Бойка.

ТИХОМИР. Спомена „делото ни“. Пък аз досега не съм чувал да сме подхванали някакво дело.

КОНСТАНТИН. Ех, Тихомире, Тихомире, чуден човек си ти, Тихомире. Ами че със самото ни събиране тука и с нашите думи ние вече сме в делото. И даже сме си заложили главите в него!

ТИХОМИР. Може би да си прав. Но за да не се окажем утре в разноезичие, нека сега да се уточним какво е делото ни и що имаме да вършим.

КОНСТАНТИН. Аз пък мислех, че то се разбира от само себе си. Нашето дело е да изпълним завета на дядо Влас: да съберем около нас болярите, които не са се продали на Борил и куманите, и когато Йоан Асен развее стяг пред крепостта, ние да ударим отвътре. Заедно с онези люде естествено, които още са готови да ни следват дори и в този ад.

ТИХОМИР. Една войска, дори и когато е тайна и подмолна, не може без пълководец...

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. По моему пълководецът вече е назначен от законния цар. Този Деян може да е млад, но длъжни сме да го признаем над нас. (Кратко замълчаване, в което никой не възрази на думите му.) Но не стига това, което ти изясни, бате. Аз се наемам чрез изпитани хора между свещениците и монасите да подготвя народа на

Търновград и околността за часа на разплата. И тъй като е в служба на правдата, ще я проглася разплата в божието име.

ТИХОМИР. Не се сърди, но едва успявам да те позная, отче. В днешния Герасим няма и следа от онзи, който преди три седмици мънкаше против насието, „отдай кесаревото кесарю“ и прочие.

МИРКО. Кой от нас може да се познае в сравнение с тогава? Гибелта на този нов великомъченик дядо Влас преобрази всинца ни...

КОНСТАНТИН. Според мен на Войсил можем да разчитаме. Той още в онзи разговор показва, че не трябва да му се пояснява що е мъжка чест и доблест.

МИРКО. Аз ще река, че можем да спечелим на своя страна и Белота... стига да има какво да полепне по дланите му от цялата работа.

ТИХОМИР. Цялото си състояние поставям на разположение на делото.

МИРКО. А Ратен? Той даже ще ни струва по-евтино и от Белота — няколко бъчви станимашко вино и една хубава наложница могат да го направят наш.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. Решително възразявам! Делото е толкова свято, че не можем да допускаме в него хора, които ще воюват за род и родина с цената на вино и наложници.

МИРКО. Йончо?

ТИХОМИР. За него пък не съм съгласен аз. Страх ме е от хора с прекалено гъвкави гръбнаци.

КОНСТАНТИН. Значи, споразумяхме се. Засега ще разчитаме на нас четиримата и вероятно на Войсил, ще гледаме да привлечем и Белота. И всеки ще си плюе на ръцете да събира повече мъже под заповедите си. В твоя отделна длъжност се пада, Тихомире, да се свържеш с младия човек по име Деян. И да му кажеш, че ние признаваме първенстващото му се място.

МИРКО. Той пък да ни свърже с другите си люде, колкото ги има.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. А Ботул?

ТИХОМИР. Да, какво ще правим с Ботул? Мигар ще оставим да не получи възмездие за престъплението си?

КОНСТАНТИН. Нека пък Ботул да бъде моя отделна длъжност, братя.

ОТЕЦ ГЕРАСИМ. Поне ни кажи какво си намислил да направиш...

КОНСТАНТИН. Да убием предателя ние можем всявга. Но това не е достатъчно. Тихомир правилно рече — нему не стига смърт, трябва му възмездие. И ще го получи, повярвайте ми. Ботул аз познавам отдавна. Той е подлец, но повече от подлец е страхливец. Ще направя така, че неговата казън да дойде чрез страха му.

Не го разпитваха повече.

Колкото е по-тежка болестта, толкова е по-горчиво лекарството — тъй знаеше Борил. И именно за горчивото лекарство отиваше в Петропавловския манастир. Защото повече от неделя бе минала, откакто злодейска ръка бе стреляла по него, а болката, душевната болка не стихваше. Не че се бе уплашил от смъртта, това не. За онзи, който се е сражавал навсякъде между Варна и Солун, смъртта съвсем не е нещо неவிждано и нечувано. Болката идеше от самата мисъл, че на един или на стотина той, народният цар, бе така опротивял, така дотегнал, та търсеха отървяване чрез стрелата на потаен убиец. А царът пък нямаше да са молитвите и тамяните на манастира — Борил отиваше, за да поговори със сестра Евсевия. Годиците в манастира я бяха изпълнили със злъч, със змийска отрова и когато я плиснеше върху него, Борил щеше да намери и отговор на въпросите си и — може би — успокоение. Горчив лек за горчива болка...

С тези мисли в главата царят пристигна в манастира. Нататък всичко беше, както го очакваше: литургия, благодарствен молебен за щастливото му избавление от смъртната опасност, разговор с игуменията и набързо дадени обещания за нови дарове... А после среща с онази, през леглото на която бе преминал, за да стигне до престола. За разговора си с нея Борил избра една пейка в средата на манастирския двор — там щеше да бъде сигурен, че никой не ги подслушва.

— Чу се, че си имал голямо премеждие — започна тя. Произнесе го така, че не се разбра радва ли се, или съжалява за избавлението му.

— Вярно е — отговори с привидно спокойствие царят. — Стрелата беше предназначена за моите гърди.

— И те е спасил един от моите кумани, нали?

— Куманин, но защо от твоите? Хляба и виното си той получаваше от моята ръка.

— Но го доведох аз и пак аз му заповядах да пази твоя живот с цената дори на своя. И той, както виждаш, изпълни тази моя повеля.

— Нека да е така — миролюбиво се съгласи Борил. — Има ли някакво значение това?

— Мигар няма? — Тя не промени изражението си, но иронията ѝ прозвуча убийствено. — Един български цар, по когото стреля българин, а го спасява куманин. Нищо ли не значи това?

Той преглътна шумно, но не се предаде:

— Понякога се питам дали и ако нямаше кумани около мене, пак щеше да се намери българин да желае смъртта ми.

— Странни въпроси занимават ума ти. Странни и наивни. Защото мен пък ми се струва, че ако нямаше кумани да свършат черната работа, ти изобщо нямаше да опиташ твърд или мек е престолът на Асеновците. Ей там виждам Чъсмен и още неколцина от неговите. Ти и сега преживяваш пак чрез куманите, оставяйки им мръсната работа.

— Мръсна работа ти наричаш задължението да пазят живота ми?

— Съдбата на Карач показва, че не е била от най-привлекателните... И доколкото стигат дотука вести от Търнов, очертава се всеки нов ден службата на такива като Чъсмен да става все по-малко съблазнителна...

Те срещнаха погледи. Борил бе учуден — очаквал бе нападка от нея (всъщност донякъде именно за тази нападка бе изминал пътя до Петропавловския манастир), но тя дойде по-бърза и по-ядовита, отколкото бе предполагал.

— Да не са ти сменили името? — попита. — Например вместо Евсевия да си станала Асевия?^[1]

Тя не му остана длъжна:

— Ако се съди от някои последни постъпки на верноподаниците ти — каза, — те като че също се съмняват в твоето благочестие...

— Затова исках да поприказвам с тебе — рече Борил обезоръжаващо. — Прости, не мога да се начудя на онова, което се случи. Знаеш ме, не съм от страхливите, затова приказката ми не е за покушението като разминаване със смъртта. То ме учудва като израз на недоволство. Онзи, който е опънал тетивата, трябва да е изпитвал безмерна омраза към мене. И оттогава все се питам защо и не намирам отговор.

Тя отново се извърна към него и за първи път през този ден под дългите ѝ мигли нямаше злорадство и ненавист.

— Наистина ли, Бориле?

— Защо да те лъжа? — Той сви рамене. — За този народ аз сторих много. Прочистих вратата му. Дадох му мир. Няма ги вече къщите и колибите с жалейки, където баща или син не се е върнал от бран. Какво искат повече? Не съм ли за тях един народен цар? Кое е породило и подхранило омразата им?

Тя продължаваше да го гледа, дори се постара да вложи в погледа си топлота и малко сладост. Това не беше позволено за монахинята Евсевия, но то бе нужно на жената Евсевия.

— Този народ е хитър и прозорлив, Бориле, дяволски хитър, и дяволски прозорлив. Допущаш ли той наистина да е повярвал, че свети Димитър е пробол с копието си Калояна?

— Повярвал или не, той трябва да ми е благодарен за промяната.

Сестра Евсевия проследи една пчела, която с лениво жужене обиколи веднъж-дваж около тях. После произнесе тихо:

— Един народ рядко е благодарен, ако се чувствува измамен...

— Измамен? — възкликна той непресторено. — От мен? И за какво?

— Например за това, че аз, която ти дадох короната на Асеновци, сега съм под власеницата на монахиня, запокитена някъде във Веригава. Това беше грешна стъпка, Бориле. Без съюзници, ти го стори, за да спечелиш поне латинците, нали? Видя ти се недостатъчно, че преди четири години^[2] даде дъщеря ми, МОЯТА дъщеря за жена на император Хенрих, но реши да скрепиш приятелството, като се ожениш за една от неговите племенници. Не сполучи^[3]. И с това не само се изложи, но и както казва народът, от два стола се озова на земята. Защото не спечели латинците, а с низвергването ми от престола настрои срещу себе си и своя собствен народ. Не само простолюдията, но и болярите. Искаш ли по-голямо доказателство от гибелта на дядо Влас?

— Не биваше да споменаващ дядо Влас — каза Борил. — Да свързваш смъртта му с твоето отстраняване от престола е смешно — знаеш, че старецът никога не те е обичал.

Тя щеше да избухне, но си наложи да овладее чувствата си. Вярно, беше се увлякла в красноречието си и бе сторила грешка. И се постара да я поправи.

— Не говоря за отношението на свадливия старец към мене — каза. — Какво значение имаше то, когато двамата с тебе заедно владеехме престола? Едно обикновено ръмжене и нищо повече. Като напомних за него, исках да кажа друго — докато ръмженето на простолюдието няма по-голямо значение от шумоленето на листата на ей това дърво, не е същото, когато недоволството е проникнало в синклита. Великите боляри може да са велики само на думи, но силата в ръцете им е велика не на шега...

— Признавам. Но как мога да върна привързаността им?

— Защо ти е нужно да си връщаш привързаността им? Достатъчно е да ги върнеш във времето, когато и те дори не можеха да си представят, че е възможно да мислят различно от тебе.

— Възможно ли е това? Способен ли е някой да принуди Етър да потече обратно към изворите си?

— Човешките души не са като Етъра, Бориле. Те се люшкат навсякъде — наляво и надясно, напред и назад. Зависи накъде ги тласкаш.

— И кое може да ги върне към онова, предишното?

Сестра Евсевия избиколи прекия му въпрос:

— Ще ти припомня кога недоволството беше непозната дума в Търновград, скъпи приятелю. Когато аз бях до рамото ти...

Изненадан, той я погледна втренчено. Луда ли беше тази жена? Или сляпа? Не виждаше ли тя, че поне половината от недоволството се явяваше като наследство от нейното царуване? Идеше му да се изсмее в лицето ѝ, но се въздържа — каза си, че сега имаше прекалено много врагове, за да нареди между тях и бившата си жена. И се задоволи да каже:

— Ще помисля. Може пък и да си права... А сега да се сбогуваме.

— Тръгваш ли?

— След малко. Искане ми се да поостана сам в църквата, да събера мислите си. — И се сети да попита: — Имаш ли нужда от нещо?

— Не, благодаря. Тук съм само сестра Евсевия, но всички се съобразяват с това, че довчера съм била царица. Пък кой знае, може да ме виждат царица и утре...

И с това добре пресметнато подмятане си тръгна. Царят я проследи донякъде, после свърна към църквата.

Може да изглежда невероятно, но Борил се имаше за набожен. Дори в моменти на разчувствуване си казваше, че — кой знае? — може заради събора против богомилите един ден да намери място и в календара... Е, наистина, от другата страна на везната тегнеха множкото смъртни наказания, но съвестта му беше твърде гъвкава, та общо взето, намираще начини да докара работите до „вълка сит и агнето цяло“. Като в случая вълкът беше царят, принуден от обстоятелствата да показва строгост, а агнето — богосмиреният Борил, дълбоко вярващият и покровителя на църквите и манастирите.

Сега той влезе в храма на манастира, с края на пръстите си отпрати една калугерка, показвайки ѝ, че иска да остане сам, и се отпусна на колене пред иконния образ на сина божи. Искаше му се да каже една молитва с цялата проникновеност, на която беше способен, но нещо не потръгна — мисълта му, прекалено разбунена, не се подчиняваше на богоспасните му намерения, а свърваше, не, търчеше по свои пътища. И тези пътища не минаваха през днешния ден или през утрешния, а настойчиво се връщаха все към миналото.

Детинството си Борил бе запомнил с лютата си завист към своите вуйчовци. Завиждаше на славата, на успехите им, на короните, на признанието на знатни и безизвестни, на всичко. Защо именно те, дявол да го вземе, освободиха България? Защо на прочутия със своето „дребнаво скъперничество“^[4] Исак II Ангел именно тогава хрумна да доограбва поробените българи? Плесницата, ударена на Асен Белгун в Кипсела, с която започна въстанието, не можеше ли да почака двадесетина години, докато поотраснеше Борил, та да опали неговата буза? Нима в жилите му не течеше същата кръв на непримирими първобългари, каквато изпълваше сърцата на Петър, Асен и Калоян?^[5]

Също и след годините на детството Борил не престана да се смята равен или дори по-достоеен от своите вуйчовци. Не им отстъпваше по храброст в битките, но не споделяше и онази кръвожадност на Калоян, с която той според собствените му думи мъстеше за позорното дело на Василий Българоубиеца при Беласица. А когато дочуваше словата на умора от войните в устата на простите селяци, той дори се поставяше по-горе от тях по ум и далновидност, защото съзнаваше мимолетната слава на бранните победи и непреходността на благомето чрез мир. И като се реши да постигне с всички средства короната и скиптъра им, той се кълнеше в себе си да

извърши такива дела, които за всички векове да засенчат извършеното от тримата братя.

Но после? Какво стана после, боже мой? Как се получи така, че всичко по-нататък се превърна в едно исполинско разминаване между поставената цел и действително осъщественото? По какви неведоми закони всичко се обърна срещу него? И защо срещна непризнателност дори от онези, които по-рано пъшкаха и недоволствуваха от жертвите на войните? Какво от туй, че бил загубил тази или онази област, щом над останалото цареше благодатен мир? Защо непризнателните православни не одобриха неговата твърда разправа с еретиците? Нали кладите и заточенията бяха все в името на Христа и на правата вяра? А защо дългият мир не донесе чаканото благоденствие? Защо траpezата на селяка и технитаря си остана оскъдна, а ризата му се ошари с нови кръпки?

— Станалото — станало! — чу се да произнася гласно Борил. — Важното е друго: дали е късно да се оправи стореното?

Веднага обаче го смъдна съмнение: да се оправи кое? Как се печели народна любов, ако вече е безвъзвратно загубена? Може ли едно ширнало се недоволство като по магия да се превърне във всеотдайна преданост? За чест на Борил трябва да се каже, че като премисляше всичко това, той нито за миг не се поддаваше на внушенията на бившата си жена; навярно не им вярваше и тя самата (защото никой не би могъл да я обвини, че е глупава), но сляпото ѝ властолюбие ги довеждаше на езика ѝ. Ами че да я върне на престола, не означаваше ли в един миг да превърне рова между себе си и болярите и простолудието в истинска пропаст? Ясно — това не. Но тогава какво? Къде е разковничето, Исусе?

В този момент едно потупване по рамото прекъсна мислите му. Борил трепна и се извърна. С виновна полуусмивка над него стоеше Чъсмен.

— Вестоносец от престолнината, господарю. Семир моли тозчас да се върнеш в Търнов...

— Този Семир се самозабравя! — кипна царят. — Той ли ще ми нарежда...

— За да си го позволи, сигурно има важна причина, господарю.

Борил помисли, после кимна глава — не беше сега времето да показва нетърпимост на самодържец. Пък беше вярно и онова, което каза новият протоспатар: Семир понякога се налагаше в големите неща, но внимателно следеше да не го уязвява в дребните, като часовете в един манастир например... И даде заповед за тръгване.

Точно така: не се подчини, а даде заповед...

---

[1] Игра на думи: името Евсевия означава „благочестива“, Асевия — „неблагочестива“ (гр.) ↑

[2] Дъщерята на Калоян, чието име не е известно (в художествената литература и в някои историографски съчинения произволно е наречена Мария) се е омъжила за император Хенрих през 1214 година. ↑

[3] Напоследък Г. Цанкова-Петкова (България при Асеновци, Народна просвета. С., 1978, с. 99–100) въз основа на три старофренски хроники изказа становището, че Борил се е оженил за една от племенниците на Хенрих, втора дъщеря на Йоланта и Пиер Куртене. Тук възприемаме традиционното схващане, застъпено в нашата научноизследователска литература, че този брак не е бил осъществен. ↑

[4] Изразът е на византийския летописец Никита Хониат, както и думата „доограбил“, употребена малко по-нататък. ↑

[5] Историографската традиция без всякакво документално основание приемаше доскоро, че тримата братя са били от кумански произход. Те може би наистина да са имали малко кумански примес, но както установи това Г. Цанкова-Петкова (цит. съч., с. 23), те са били българи, а името Асен ги отнася даже към прабългарите на Аспарух. ↑

— Прости на верния си Семир, царство ти, загдето е принуден да те посрещне с лоши новини.

— Какво да ти прощавам, Семире? Кога си идвал да ми съобщаваш нещо друго, освен лоши новини?... Що има сега?

— Нивга не е бивало да застана пред тебе с по-тревожни вести, господарю. Спомни си, преди три недели проводих верен човек на разузнаване към Овчага и по-нагоре, към Карвунската хора. Тази сутрин се завърна. Ще благоволиш да го изслушаш?

— Нещо за онзи Деян ли?

— То е по-малката от двете новини. Деян е измамник, господарю. Катепанът Вълкан наистина е имал син Деян, но той починал тази зима от ушебол. Нашия нито са го чували, нито са го виждали. Разбираш ли, царство ти, използвал е чуждо име, за да проникне тук и да съзаклятничи, да плете нишките на заговор против тебе.

— От името на кого? В чия полза, искам да кажа?

— Досещам се нещичко, ще се досетиш и ти, когато изслушаш пратеника. Но се надявам да го научим и от самия Деян.

— Задържан ли е?

Семир потвърди:

— Страхувах се птичката да не избяга, та го сторих преди твоето завръщане от манастира, царство ти. Държа го в отделна килия, за да няма връзка с другите задържани, да им предаде нещо.

В разговора им за пръв път се намеси и Чъсмен. Той потри многозначително ръце, когато се закани:

— Аз се наемам да развържа езика на Деян, царство ти.

Борил го стрелна със студен поглед.

— Един протоспатар има по-важни задачи от изтезаването на затворниците, Чъсмен. — После заповяда на кастрофилакса: — Нека доведат твоя разузнавач, Семир.

Доведоха го. Беше някой си Богдан, син на Яков; нищожество някакво, издигнало се, слухтейки и подпитвайки по пивници и стъгди. Поласкан, че е застанал лично пред царя, той не скриваше ликуването си и глуповатото му кръгло лице сияеше като тиган на слънце. Семир не го остави да се опива дълго в радостта си, а със стегнати въпроси го предизвика да заразказва. Да, Богдан бил в Овчага и там научил за кончината на истинския Деян. После подочул тревожни слухове и продължил на север да ги провери. Всичко се оказало вярно — цялата Карвунска хора, че и част от Стохълмието и Преславската били вече под властта на Йоан Асен...

— Какво, какво? — трепна Борил и не седна, а падна върху стола. — Чие име произнесе, човече?

— На Йоан Асен, царство ти, сина на стария Асен. Една седмица преди деня на Петър и Павел е прегазил Дунава начело на руски дружини и досега е завладял, кажи го, една четвърт от царството.

Борил избърса студената пот, избила по челото му, после прекара пръсти и през хубавата си кестенява коса.

— Значи е жив! — промълвиха устните му. — Жив!... Онова, от което винаги се страхувах, излезе истина... Куманите, ах, проклетите кумани, уж преданите съюзници, не са изпълнили дълга си...

Макар да приказваше на себе си, Семир му отговори; може би си го позволи, защото се бе засегнал от нападката срещу куманите:

— Той изобщо не е бил при моето племе, царство ти. Била е хитра измама — пуснали са слух, че е побягнал при куманите, пък той отишъл в Русия... Изчакал е там да възмъжее и ето го сега с руски дружини отсам Дунава.

Царят разтърси глава и отчасти възвърна самообладанието си.

— Има нещо, което не разбирам. Моят мил братовчед е стигнал до Дръстър...

— До Проват, царство ти — самоволно го поправи Богдан.

— До Проват!? Че това е по-близо до Гърнов, отколкото до Вичина!? — Борил повторно направи усилие да надмогне тревогата си. — Чудя се друго, Семире. Ако вестите на твоя разузнавач са истинни...

— За това отговарям с главата си, царство ти — вметна кастрофилакът.

— ... как е възможно нашественикът да стигне на две крачки от престолния ми град и ние да научаваме едва сега?

— Това е най-тревожното от всичко, господарю. — В този момент Семир изглеждаше направо жалък — смален, пепеляв на цвят и с клюмнали уши. — Всички българи по пътя на младия Асен се отвръщали от тебе и преминавали на страната на нашественика. Разбираш ли, царство ти, ВСИЧКИ! Не се е намерил НИТО ЕДИН знатен или безизвестен, ял досега от ръката ти, който поне да притича дотук и да те извести за настъпващата злина. Неблагодарници! Имали наглостта да прогласяват Йоан Асен за освободител — пфу, освободител! — и се нареждали под пряпореча му с всичките си бранници и с цялото си оръжие.

— Деян, мнимият син на Вълкан от Овчага?

— Вълкан от Овчага също преминал към нашественика, царство ти — повторно дръзна да се обади, без да е бил попитан, Богдан.

— Предполагам, че Деян е проведен от Йоан Асен като шпионин и смутител в престолнината. Нямам сведения да е разпространявал името на господаря си, но затуй пък със сигурност зная, че е настроивал народа да се вдигне срещу тебе. И те е наричал престолокрадец, господарю.

— Ще си плати за това — закани се Борил, — ще си плати с горницата. Но сега имаме по-важна работа да спрем пътя на приближаващата чума. — Той кимна към Богдан, но без да благоволи да го погледне — тази човешка отрепка му беше неприятна. — Уреди платата на този човек и го освободи. Нека да следи какво е настроението в Търнов. Излез и ти, Чъсмен.

Тази последна заповед беше необичайна, но Чъсмен прояви достатъчно здрав разум, за да не я оспори. Когато остана сам с катастрофалакса, Борил стана и дълго се разхожда из стаята. Крачките, нервни и възбудени, издаваха състоянието на духа му. А хлътналата между раменете глава сякаш беше олицетворение на безнадеждността.

— Какво ще кажеш, Семире? — тежко попита царят, когато отново зае стола си. — Преди мене знаеш новината, трябва да си я премислил.

— Почти не мога да кажа повече от очевидното, господарю. Онова, което не ни оставя място за избор. Нашата цел е да запазим

престола ти. Но дори и да не мислехме за престола, пак сме длъжни да се сразим с нашественика. Заради живота си, господарю...

— И заради живота, и заради престола — не допусна уговорки Борил. — Въпросът е как разбираш това „да се сразим с нашественика“. Ако освен руските дружини Йоан Асен има и българската войска от Карвунската и Преславската хора, ние не ще можем да му противопоставим равностойна бранна сила. — И изпъшка горестно: — Ах, проклети да са тези предатели!...

— Чия е вината, загдето научихме за нашественика едва когато е, речи го, под стените на царевград Търнов?

— Знам ли? Навярно на логотета. Но не се хващай за това, Семире. Глупаво е да виним и наказваме Тихомир за някакво бездействие, след като самите ние превърнахме длъжността му в празна дума.

— Ако знаехме навреме, щяхме да призовем войските от запад и юг...

— „Ако“, „ако“!... — избухна царят; като всеки слаб характер той лесно стоварваше лошото си настроение върху другите. — Ако преди единадесет години бяхме яздили достатъчно бързо от Солун до Търновград, сега нямаше да има никакъв Йоан Асен, който да си иска престола. Нито той, нито брат му... Впрочем какво е станало с Александър?

— Жив и здрав. И приближава с бате си.

— Един ли е, или са двама, за нас вече е без значение. — Те помълчаха; тишината беше така тягостна, че от нея се чувствуваше болка в ушите. — Щеше да ми кажеш как си представяш сразяването на нашественика — напомним царят.

— Не можем да излезем в открито сражение. По-слаби сме, пък и...

— Пък и...?

— Войската е несигурна, царство ти. На Петровден Карач те запази от стрелата. Но в едно сражение стрелите могат да долитат не само отпред, откъм врага, но и отзад...

— И какво предлагаш?

— Да се затворим в Търнов, царство ти. Под слънцето няма пълководец или войска, способни да превземат тази крепост.

— Стената е сигурна. Но сигурно ли е и отсам нея?

— Зная хиляда начини, за да въведа сигурност и вътре в крепостта. Страхът понякога е по-добър съюзник от обичта, царство ти.

Борил кимна утвърдително:

— От тебе сигурността, от мене отбраната. Да, аз сам ще поема ръководството на отбраната.

— Ратен? Все пак той е протостратор...

— Ратен? Не ме карай да се смея, Семире. Какво можем да очакваме от един мех, пълен с вино, като Ратен? Но синклита няма да пренебрегнем... поне за очи. Ще се допитам до него... и ще правя всичко, както ми подсказват умът и волята.

— Правилно — съгласи се Семир. — Нямаме полза да настройваме великите боляри против нас. Другите грижи са ни достатъчни.

— Разбрахме се — стана на крака царят. — Свикай синклита още днес следобед.

— Ще бъде! А вечерта аз имам друга работа. Деян.

— Ще дойда и аз, за да го чуя, когато ще запее нова песен. — И с тези думи се разделиха. Царят се отправи към покоите си, а катастрофилакът отиде да разпрати вестители до великите боляри и архиепископа.

Още като получи първата тайнствена бележка, Ботул изгуби съня си. Първата! А оттогава последваха толкова много — той ги намираше мушнати под вратата си, върху възглавницата, в отходното място, между страниците на Евангелието до леглото си, между два резена хляб, навсякъде. И всичките си приличаха така, че можеш да сбъркаш коя къде попадна в ръцете му — жълтеникав бомбицин, а върху него със съвършен краснопис все едни и същи изречения:

ДУШАТА НА ДЯДО ВЛАС ЗОВЕ. И СКОРО ЩЕ
ИМА ТВОЯТА. ВЪЗМЕЗДИЕТО ИДЕ!

Трета нощ без сън! Трета нощ, прекарана стгушен в ъгъла, заслушан дали вече не приближават тежките стъпки на възмездието. Постепенно загуби представа за дните — четвъртък ли беше, или вече петък? Щеше да загуби представа и за часовете, ако Хлав, главният му прислужник, три пъти на ден не му носеше поднос с ястие. Можеше ли да му вярва Ботул? Ами ако онези, които мъстяха за стария болярин, бяха купили верността му? Но ако не се довери и на Хлав, какъв живот ще бъде занапред?

А това сега живот ли беше изобщо? Три денонощия без сън, три денонощия на безумен страх в ъгъла на стаята...

Почука се. „Е, това е...“ — каза си Ботул. Чукането се повтори.

— Кой е? — попита хрипкаво.

— Пратеник на двореца, господарю — позна той гласа на Хлав.

Дали беше вярно? Или само хитър начин да освободи дебелията греда, препречена на вратата? Ами ако Хлав не лъжеше и наистина бе дошъл пратеник от двореца? Дълго се колеба Ботул, пък накрая се престраши и отвори. Слугата мълчаливо показа надолу — пратеникът чакаше в двора. Боляринът предпазливо погледна от пруста. Да, беше един от хората на Семир, неведнъж го бе виждал в двореца. Смъкна се

как да е по стълбите. От начина, по който пратеникът го изгледа, можа да си състави представа как ли изглежда след тези три денонощия без сън, почти без храна, неизмит, несресан, с подпухнали очи и изпомачкани дрехи...

Съобщението беше кратко: царят свикваше синклита веднага след пладне. Да — отговори Ботул — ще бъде точен.

Не посмя да извика бръснар (как ще допусне някой да върти бръснач около гръкляна му?), но поне се изми и прекара няколко пъти гребена през прошарените си коси. После заповяда на Хлав да го облече в тежкото му рухо от кафяво сукно, подшито по ръбовете с лисичи кожички — щеше да предизвика почуда, ако се яви на съвета не в подходящо облекло. Върна се в спалнята, за да провери външността си в сребърното огледало. Вдигна го. И изпищя неистово — под огледалото бе една от жълтите хартийки с грижливо изписаните заплашителни думи.

— Вън! — извика той на притичалите слуги. После отправи очи към небето и се обърна към онзи, чиято гибел изплащаше с тези несвършващи страдания: — Ако съм осъден, не ме мъчи повече. Душата ми е твоя, дядо Влас. Вземи я!...

Почака примирен минута или две, но нищо не се случи. Разбра — осъден е, но на дълъг гнет и бавно изтляване от душевни мъки, не на бърза и целебна смърт, както погина старият Властимир. Въздъхна дълбоко и бавно повлече крака към двореца.

Не беше пръв — други, по-нетърпеливи, го бяха изпреварили. Никой не го заприказва, само смаяните погледи го караха да се чувства притеснено — така щяха да го гледат и ако беше безплътна сянка.

После дойде царят, заговори се за някакви нашествия и обсади, гласовете звучаха тревожно, но не достигнаха до уморения му ум и затъпял от безсъние разум. Напрягна се да разбере за какво разговаряха царят и съветниците му, но не успя. Мисълта му се въртеше все около недвусмислената заплаха: възмездието приближаваше, скоро дядо Влас ще разполага с душата му... Изведнъж не чу, а просто с плътта си усети странно шумолене. Бръкна в джоба на рухото и измъкна едно от познатите му късчета бомбицин.

— Не! — изкрещя с всичките сили на дробовете си. — Не!

И обзет от свещения ужас пред тъмните сили на небитието, той дори не поиска разрешение, а скочи на крака и препъвайки се в дългите поли на дрехата си, се затича с всички сили към дома.

Разблъска настрана слугите, които искаха да му помогнат, затвори се в спалнята си и с треперещи пръсти изтегли гредата на вратата. Постоя така с гръб до стената и със затворени очи. После извади листчето от джоба си, разгъна го, приближи до прозореца и го прочете буква по буква, сякаш това злокобно послание за пръв път се появяваше пред очите му. Прочете го втори път, трети... А то си гласеше все същото: „Душата на дядо Влас зове. И скоро ще има твоята. Възмездието иде!“

— Нека така да е, старче — произнесе с внезапно успокоен глас. — Аз, презреният, погубих душата ти. И сега ще имаш моята.

Отиде до раклата в ъгъла, порови се в нея и извади гранка въже от пресукана коприна. Направи клуп от единия край, другия праметна през горната рамка на прозореца.

И се обеси...

* * *

— Какво беше това? — почудено попита царят. — Що му стана на този?

— Не можах да разбера — отговори за всичките Семир. — За пръв път го виждам така не на себе си.

— Но поне какво искаше да каже със своето „не“? „Не“ за опасността от север, „не“ за битка на открито, „не“ за приемане обсада — що?

— По моему неговото „не“ нямаше връзка с никоя от тежките задачи, които обсъждаме — каза Войсил. — Иначе защо ще побегне така?

— Виждам съм хора в такъв безпамятен страх — тихо произнесе отец Герасим. — То е бивало винаги, когато са търсели спасение от собствената си съвест...

— Добре, нека не се занимаваме повече с него — махна с ръка царят. — Имаме по-големи грижи от страховете или съвестта на Ботул.

И така, велики боляри и твоя светост, да смятаме ли, че всичко е решено?

За Борил наистина всичко беше решено. Решили го бяха със Семир, а всичко останало — събирането, привидното съвещание, обличането на волята на двамата в одежда на всеобщо съгласие — не беше повече от празна церемония. За негова изненада обаче този път се случи нещо различно. Тихомир, който досега бе гладил с показалец челото си, неочаквано се изправи, поокашля се, да прочисти гърлото си, и заговори:

— Опасността е много голяма, за да си позволим прибързани решения, царство ти. Никой не оспорва, че правото на решение принадлежи на тебе, но може би си заслужава да изслушаш и нас, помощниците си.

Леко уязвен — тъй или иначе владетелят бе повторил само неговите внушения, — Семир се обади раздражено:

— Може би имаш да поправиш нещо в решението на царя?

— Да поправя не, но да допълня — спокойно отби нападката логотетът. И се извърна към владетеля: — Допуснали сме да бъдем изненадани, господарю, и това е лошо. Но още по-лошо е, ако се опитаме да оправим една грешка с друга грешка.

— Какво имаш предвид, Тихомире?

— Прибързаността. Кой разумен пълководец ще приеме една тежка обсада без никаква подготовка? С колко войска разполагаме? И с храна за колко дни? Имаме ли всичко за отбиване на пристъп? Ако Йоан Асен дойде за няколко дни, пошета наоколо и си тръгне, тогава нищо. Но ако обсадата се затегне? Ако при него непрекъснато продължават да се стичат войски на недоволници и владалци от четирите краища на България не спрат да му пращат керван след керван с храна, с какво и за колко време ще можем да му се противопоставим ние?

Борил хвърли бърз поглед към кастрофилакса. Както и сутринта, той пак с готовност прехвърляше върху него справедливите упреци на логотета, сякаш решенията му бяха наложени, а не само подсказани.

— Това приемам — рече. — Какво по-добро ще предложиш, Тихомире?

— Да спечелим време, господарю. Погрешно е да се смята, че в една война всяко сражение е окончателно, „или — или“. Има сражения

за забавяне на противника, за отвличане на вниманието, за заблуда, за подвеждане, за въвлечане в капан и така нататък. Съгласен съм, че — стига сведенията да са верни — ние нямаме сили за една битка „или или“. Но ние се нуждаем от битка за забавяне. Ще я загубим, това разбирам, но загубвайки я, ще спечелим време. Онова време, което за нас сега има цената на въздуха или водата.

Разнесе се одобрително шумолене. Царят също се бе заслушал с растящо внимание.

— Изясни се, логотете — каза.

— Да съберем войската на най-близките владалци и заедно с част от търновградската да я изпратим срещу братовчед ти. И колкото по-далече от престолнината се срещнат, толкова по-добре. Както и да завърши битката — със сполука или с провал, за един час или за една неделя, — Йоан Асен ще има нужда от време, за да преустрои войската си. Именно това време ще използваме и ние, за да привлечем войски и храна от Ловеч и Бъдин на запад, от Крън и Копсис на юг, от Твърдица, Сливен и Дъбилин на изток. Съберем ли полковете и напълним ли зърнохранилищата, тогава Йоан Асен нека заповяда. Можем дори и зимата да изкараме на топло в крепостта, а той да мръзне в шатрата си долу, край окования в лед Етър.

— Да пукна, ако предложението не е разумно! — рече някой. Борил не се извърна, но като че позна гласа на Марко Ечемиченото зърно.

Щеше да продължи обсъждането на Тихомировото предложение, но се случи нещо, което го прекъсна. На вратата се появи протокелиотът и повика със знаци кастрофилакса. Семир отиде до него, изслуша го и лицето му видимо помръкна.

— Какво, Семире? — попита царят. И сметна за тактично да добави: — Тук сме люде, впрегнати да влачим един товар. Ние не можем да имаме тайни помежду си.

— Неприятна вест, царство ти. Пристигнал е бърз гончия от Хръсград. Конницата на Йоан Асен, водена от някой си Годеслав, пристигнала до крепостта. И сигурно скоро ще я завземе, защото мнозина минавали на тяхна страна...

Годеслав. Кой беше този Годеслав? Борил не чуваше за пръв път това име. Годеслав, Годеслав, човек, който води конница... Да, спомни си, Годеслав, разбира се. Онзи, който минаваше за най-добър ездач в

конницата на Калоян... Изведнъж сякаш някаква завеса се раздра пред очите на царя. Само в един миг той прозря на кого му бе заприличал онзи момък, който така сладко бе молил за покровителството му, а сега чакаше орисията си долу, в тъмницата: Деян бе син на Годеслав!

Царят се насили да отхвърли сега тези мисли, към тях щеше да се върне довечера. И се постара да каже с привидно спокойствие:

— Дали метежниците са в Проват или в Хръсград, разликата не е голяма. И поне не променя задачата ни. Чухме една интересна мисъл на логотета Тихомир. Как ще я оцениш ти, Семире?

Кастрофилакът се върна на мястото си до престола, прехвърли се няколко пъти от крак на крак и призна неохотно:

— Невям предложението наистина не е лишено от здрав смисъл, господарю...

Разбира се, че не беше лишено от здрав смисъл и пълководчески усет. Но Борил остана недоволен — защо тази по-добра идея да дойде в главата на един болярин, а не в неговата, която той поставяше по-високо например от пълководческите глави на стария Асен или на Калоян?

— И така, поправяме решението си — каза той. — Ще пратим една немногочислена войска към Хръсград, за да спре, доколкото може, нашественика, а в същото време най-бързите ни гончии още днес трябва да полетят във всички посоки и да свикат помощ в хора и храни.

— Кому ще поверим тази войска, царство ти? — попита Семир.

— Как кому? — изпревари отговора протоиракарият Константин. — Царството си има протостратор!... Платата си един пълководец оправдава именно в битките.

Погледите се насочиха към Ратен. Не беше съвсем сигурно дали той е разбрал за какво точно говореха — откъм него миришеше на вино, а очите му някак много лесно се затваряха и много трудно отваряха.

— Не е време за хлевоустия — избърза да каже царят, защото предложението на Константин уязвяваше колкото дебелия Ратен, толкова и него, който го бе произвел протостратор. — За начелник на войската определям Белота.

Белота някак си мудро, без бързане се извърна към него.

— Защо именно на мен сторваш тази чест, царство ти?

— Защото ще бъде сражение не на сила срещу сила, а на хитрост и лукавство срещу сила. За такова сражение като че няма по-добър от тебе, драги Белота.

— Съмнителна похвала е тази, но я приемам — съгласи се боляринът. — Обещавам да призова цялата си хитрост и лукавство и да сторя, щото е по силите ми.

Царят се изправи. Болярският съвет беше приключил.

— За решение и за действие имаме само тази нощ — каза угнетено Йончо и побутна настрана недокоснатото си блюдо. — Работата се затяга — и в царството, и в престолнината. Тъй, както се говореше в синклита, може още преди съмване да обявят обсадата. И тогава трябва да ни поникнат криле, за да се спасим.

— Къде виждаш спасението, тате? — попита Стефан-Драгослав.

— Тук е сигурна гибел. Следователно, където и да е навън, все можем да разчитаме на спасение... особено докато още имаме ум в главите си.

— Довчера ти не гледаше на Борил като обречен на гибел...

— Но вчера аз не знаех, че Йоан Асен вече чука на портата на Търновград.

— Аз май ти го казвах — със зла нотка напомни синът. — Казвах, че на него ще да се надява недоволството на болярите. А ти? Не се било чувало от години за сина на стария Асен...

Протовестиарият го изгледа тъжно:

— Ти невям казваше също, че за нас има само един изход — да следваме сляпо Борила... Е, случи се твоето. Следвахме го. Сляпо. И благодарение на това сега имаме само няколко часа, за да помислим за спасението си.

— Спорът ви е недостоен — произнесе неочаквано Тамара. — Вие взаимно се замервате с обвинения защо не сте изменили по-рано на царя си. А нито една дума не се чува за другото: къде е истината, къде е справедливостта и как да им се помогне дори ако трябва да се заложат искрицата живот в гърдите.

Бащата и синът я погледнаха смаяно.

— Да ме вземат всички дяволи, ако разбрах дори една думица от прочувственото ти слово — надсмия й се Стефан-Драгослав.

— Не е толкова загадъчно, бате. Има ли недоволство в Търновград? Има, и то колкото искаш. Има ли недоволници между болярите? Също не липсват, дядо Влас, вечна му памет, го показва съвсем ясно. Готвят ли се те да избягат като протовестиария Йончо? Не, струва ми се, че никой няма да побегне. Те са тук като воители в битка и дори още по-трудно, защото са в самата среда на враговете, но въпреки това не хвърлят от раменете си своя кръст, а ще го носят, пък независимо дали той ще ги отведе на Голгота. — Девойката пое въздух — дългото слово я беше задъхало. — Докато вие мислите само за едно: как да се измъкнете като смокове между камъните, та утре, когато се разбере накъде ще надделе сполуката, изведнъж да се окажете на същата страна. Да ме прощавате, но това е... това е... Е, няма защо да ви щадя: това е низко!...

Посрамени, двамата мъже не намериха веднага какво да отговорят.

— Абе кой успя да напълни главата на тази с бръмбари? — проточи по едно време Стефан-Драгослав, но бащата каза сериозно:

— Права си, Тамаро. От първата до последната дума си права. Ала аз нямам друг избор, момичето ми. Искам ли да се задържа на гребена на вълната, искам ли да осигуря щастие вам, на децата си, аз трябва да избикалям стените, не да ги пробивам. Това е било моето оръжие през целия ми живот, само него имам и днеска.

— Пък на когото не му отърва, прав му път! — отсече братът.

— Ще се възползувам от съвета ти, бате — някак си нехайно рече Тамара. По-късно обаче двамата щяха да си спомнят тези нейни думи.

— Губим време в безполезно наддумване — завърши Йончо. — Ще наредя да впрегнат кочията и само след един час трябва да тръгнем. Не вземайте никакви дрънкулки, скъпи одежди и прочее — един кат дрехи и драгоценностите, нищо повече. Докато онова обковано ковчеже е в ръцете ми, няма да познаем нищетата... където и да ни отвее вятърът.

Но след един час, когато Йончо и Стефан-Драгослав бяха вече готови за тръгване, внезапно се оказа, че Тамара я няма. Стаята ѝ изглеждаше непокътната — не бе взела нито дрехи, нито което и да е от любимите си украшения. Търсиха я из цялата къща, но напразно — девойката сякаш бе пропаднала вдън земя... Тогава вардянинът на

дворната порта им каза, че веднага след вечеря била излязла, някъде тук наблизо отивала, такива били думите ѝ.

— Какво ще правим сега? — попита Йончо, като избърса студената пот от плешивия си череп. И си спомни последните думи между брата и сестрата: — Ти я напъди, глупако! — кресна. — Върви сега я доведи!

— Знам ли къде я е отвел щурият ѝ ум... — Стефан-Драгослав изведнъж побледня, устните му посиняха. — Ами ако е отишла да ни издаде?

— Не вярвам — каза бащата, но гласът му не звучеше особено сигурно. — Не е такова момичето... По-вероятно да се е укрило някъде, пък като научи, че сме заминали, да се прибере вкъщи.

— Ние тъй или иначе трябва да си обираме крушите, тате. Даже и да разпрегнем, утре все ще се намери някой от слугите да се разприказва. И тогава ще настигнем дядо Влас нейде по бързеите на Етъра.

— Не мога да тръгна без Тамара. Едничко женско чадло ми е и горката ѝ майчица си отиде, когато на нея живот даваше...

— Тогава по-добре да си прережем жилите — не отстъпваше синът. — По-малко страшно е, отколкото да те изправят на Лобната скала, нали?

— Тогава ще ѝ оставя торбичка номизми, нека се оправя сама, докато се уталожат водите и ние се върнем. На една беззащитна девойка никой няма да потърси сметка за бягството ни.

Така и направиха. Много добре знаеха, че лъжеха себе си, но на драго сърце се оставиха да се излъжат.

И още преди да се вдигне мостът над Сечената скала, кочията им изтрополя навън от Царевец...

... А Тамара наистина не беше далече — тъй както беше само по домашни пантофи, тя изтича до дома на Тихомир и обляна в сълзи, се хвърли в прегръдките на приятелката си. Когато изслуша скръбния ѝ разказ, Василиса я покри с милувки, докато я успокои, а после ѝ каза:

— Мога да те приютя днес и до края на живота си, без да давам обяснения никому. Но мисля, че и двете ще спечелим, ако разкажем всичко от игла до конец на татко.

— Това не! — сепна се Тамара. — Аз не се съгласих да придружа нашите, но не искам и да им причиня зло. Ако баща ти, какъвто е

прямолинеен, отиде да съобщи за бягството им, бързата конница на Семир още тази нощ ще ги настигне и ще се върне с главите им.

— Не, татко не е предател. Дори когато не е съгласен с някого, той пак не приема върху себе си позора на предателството. — Василиса помълча малко. — А знаеш ли, той сякаш изживя някакво прераждане напоследък и не е вече онзи Тихомир, който беше допреди месец. Послушай ме, Тамаро, ела да му се довериш.

Василиса се оказа права. Баща ѝ не само не изтича да издаде за бягството на протовестиария и сина му, но също предложи на Тамара гостоприемството си, „докогато ѝ омръзне под този покрив“. А накрая каза нещо, което нито едно от двете момичета не можа да разбере:

— Вижда се, корабът на Борил наистина потъва...

Като го въведоха, сърцето му премалая при вида на уредите за мъчение. Стисна пестници, та чак ставите му изпукаха. „Ще умра... — простена нещо в него. — И още толкова млад...“ А кой знае защо, устните му изговориха съвсем друго:

— Василиса!...

Да, идваше часът на смъртта! За този час Деян се бе готвил още там, на север, край мътния Днипро, но винаги бе хранил дълбоко в себе си тайната мъничка надеждица, че все пак горчивият жребий ще го отмине. Сега обаче не можеше да се съмнява повече — кафявата кръв, засъхнала по тези каменни стени, показваше, че тук не е друго, освен преддверие към отвъдното. „Дано поне намеря сили да погина достойно, като дядо Влас — каза си. — И както отговаря на честното име на тате...“

— Седни! — чу до себе си глас, сух като пергамент. Беше Семир, неусетно влязъл заедно с него. — Недей толкова да зяпаш уредите, ще дойде време и за тях. Но първо ще поприказваме.

Деян се подчини и седна на столчето, което му посочиха.

— Да започнем отначало рече куманинът. — Кой си ти?

Деян си наложи да изглежда спокоен и убедителен, когато повтори житието, както го бяха съчинили в Галицкото княжество.

— Чудесно! — кимна кастрофилакът. — За пръв път срещам някого, който да ми разкаже как е там, в небесните поселения.

— Не разбирам...

— Няма нищо сложно за разбиране. — Семир повдигна рамене. — Щом си Деян, син на Вълкан от Овчага, ти си умрял преди половин година и предаден с почести на земята. Или може би свети Петър, небесният ключар, ви пуца от време на време да се връщате на земята? Ако е така, точно ще можеш да ми поразкажеш как е горе...

Деян разбра, че по някакъв начин е разобличен. Но реши да настоява на своето:

— Щом съм умрял — каза, — не виждам как зная всичко за Овчага и за Вълкан. Чак за белега на гърдите му.

— Ще стане ясно и как знаеш подробностите. — Куманинът кимна по посока на страшните уреди. — Тук хората си спомнят дори онова, което нивга не са знаели, камо ли...

— Защо толкова се церемониш с него, кастрофилаксе? — разнесе се друг глас зад гърба на момъка. — Дай ми един час, и аз ти обещавам този наш гост да разкаже дори и за майчиното си мляко.

Думите бяха произнесени от Чъсмен. Деян се досети, че някъде в стената трябваше да има скрит отвор, през който се появяваха господарите на тази земна преизподня. Само с едно помръдване на пръста си Семир даде знак на новия протоспатар да не се намесва самоволно в разпита. И продължи, без да прояви каквато и да е припряност:

— Ще ти докажа, че е безсмислено да упорствуваш. Ако не разбереш урока ми, после се сърди на себе си. Ти може наистина да се зовеш Деян, но не си стъпвал в Овчага, а си толкова син на катепана, колкото съм и аз. Дори още по-малко, защото аз поне го познавам. Ти си човек на Йоан Асен и неговия брат Александър. И си проведен тук да изпълниш ролята на дървояд. Знаеш ли какво е дървояд? Един наглед нищо и никакъв червей, който прояжда дъното на корабите и подготвя последното им плаване към дъното.

Момъкът се насили да се разсмее.

— Имената на тия братя чувам за първи път — каза. — А щом така сигурно приказваш, навярно ще можеш да ми покажеш поне една дупка, която съм прегризал аз в снагата на царството.

— Това ще сторя аз! — обади се един нов глас някъде отзад.

Деян трепна и се извърна. Този глас не беше чужд за него — в последните седмици го бе чувал, кажи-речи, всеки ден. Не се бе излъгал: зад гърба му се бе появил Чръноглав. Беше уж същият, но и не беше същият — същи бяха лицето му и морковеният цвят на косата, но ходеше спокойно, без следа от каквото и да е накуцване, имаше къс меч на кръста и разкошно наметало на раменете, а от цялата му фигура лъхаха самоувереност и съзнание за собствената му висока стойност.

— Защо си прехапа езика, приятелю? — надсмя му се Чръноглав. — При други случаи съм те виждал тъй словоохотлив...

— Словоохотлив пред тебе? Един пияница? — смогна да рече Деян.

— Прикритие, драги, само прикритие, колкото да приспя предпазливостта ти. — Чръноглав притегли с уж сакатия си крак един стол и седна при двамата. — Както вдървеният крак. Или както напъждането на онези стражи, които бяха дошли по дирите ти. Или още „невинните“ ми думи, че винцето е разрешено за онези, които се пържат в ада.

— Ясно, бил си безчестник през цялото време — сви рамене затворникът. — Но ще станеш първенец на всички безчестници, ако тук заявиш пред твоите побратими, че дори само един-единствен път си чул моята уста да произнася името на Йоан Асен... Нали това обеща да сториш?

— Грещиш. Вие говорехте за две неща. За службата ти при Йоан Асен и ролята ти на дървояд. Аз ще свидетелствувам за второто. Забрави ли онази хубава утрин в Петропавловския манастир? И сладкия ни разговор под сянката на дървото? Там ти не говореше така кротичко. Тогава Семир за тебе беше „кървавият“, недоволството се ширеше из цяло Българско, подхвърляше и за достойни българи тук или в чужбина, които могат да обхванат недоволството и да го насочат против царя.

— Да не би да съм преувеличил, като съм говорил за недоволство? — продължи да се защитава Деян. — Ако нямаше недоволство, щяха ли тъмниците да се окажат тесни за задържаните недоволници?

— А достойните българи в чужбина? — не му остана дължен другият. — Надявам се, драги, че не си мислил нито за латинеца Хенрих, нито за маджарина Андрей, нали? Или достоен българин за тебе е Михаил Епирски? Не си ли...

Чръноглав прекъсна словото си по средата. Двамата със Семир се изправиха на крака и застанаха чинно, както бе сторил това вече и Чъсмен. Деян се досети, че тайният проход зад гърба му още веднъж — за трети път тази вечер — бе пропуснал един човек, и то толкова важен, че дори всесилният Семир трябваше да му стане на крака. Младият човек погледна през рамо. Този път го бе „почел“ лично царят. Деян се поколеба, но не се изправи, ВЕЧЕ го сметна за излишно, беше се разбрало, че оттук нататък на всичките му захаросани

приказки за желаната служба при Борил никой нямаше да дава вяра. Царят не показа да се е засегнал. Той взе стола, освободен от Чръноглав и се взря с нещо като любопитство в лицето на момъка:

— Хубаво сте подготвили всичко, освен едно — каза. — Можехте да поизмените малко този Годеславов образ. Какво е това, Деяне? Небрежност или подценяване на паметта ми?

„Вече е краят! — помисли Деян. — Прощавай, тате! Прощавай ти, истински царю български! Прощавай и ти, Василиса!... Няма да ви посрамя, скъпи мои, а вие ме спомняйте с добро...“ Каза си това, а после реши да бъде дързък, така краят можеше да дойде бърз и лек, без да премине през всички тези чудовищни изобретения наоколо.

— Няма да крия, престолокрадецо — произнесе отчетливо. — Аз съм Деян, син на Годеслав. И служа на онзи, чиято корона ти присвои с най-гнусно престъпление.

— Нека да ти е утеха, че и ще умреш за него.

— Утехата ми е друга: като умра, за мен ще бъде отмъстено.

— Във всеки случай ти няма да имаш удоволствието да присъствуваш на това отмъщение — подхвърли му Чръноглав със зъл поглед: очите му бяха всичко друго, но не и късогледи.

Борил се показва глух и за обидите, и за последните разменени остроти. Задоволи се да погледне въпросително своя катастрофилакс:

— Има ли друго, което очакваш да научиш от тогова?

— Не, господарю. И можем веднага да се освободим от отровния му език, като за по-лесно го резнем още през врата.

— В ръцете ни е — каза Чъсмен. — Защо да бързаме?

Всички го изгледаха удивено — жадният за кръв Чъсмен, същият, който по своя воля и без плата участвуваше в изтезанията и изпълняваше смъртните казъни, сега препоръчваше да не бързат.

Щяха може би да го подкачат нещо по този повод, но точно в този момент скръцна вратата и се появи Турай, един от най-верните хора на Семир:

— Важно известие, господарю — обърна се той към царя.

— Отведете затворника! — заповяда Борил. — Съдбата му ще решим после. — И когато изпълниха заповедта му, попита: — Какво пак?

Той не съобрази колко много издаваше с това откъснало се от устните му „пак“... А вестта, донесена от Турай, наистина беше „пак“

— привечер преден конен отряд на нашественика се появил пред Раховец!

— Раховец! — ахна царят. — Че то е на два хвърлея от Търновград!

Как да отговориш на този възклик? С какви думи да разрееш прозвучалата уплаха? Единствен Чръноглав намери какво да каже:

— Един преден отряд не е още бранна сила, царство ти. Просто опипват почвата...

— Така е! — побърза да го подкрепи Семир.

— Трябва час по-скоро да приготвим войската за Белота — отпаднало каза Борил, като прекара нервни пръсти през косата си. — Час по-скоро! — повтори. Изправи се и тръгна към изхода, но си спомни нещо и се завъртя на пета: — Каква беше тази твоя внезапна милозливост, Чъсмен?

— Не е милозливост, а най-проста сметка, царство ти — отговори куманинът. — Да отрежем главата на Деян или да го бутнем от Лобната скала ние можем по всяко време на деня и нощта. Но какво ще спечелим? Само ще покажем на народа, че между нас е имало още един враг.

— А какво ще спечелим — заядливо попита Семир, — ако го пощадим?

— Ние се готвим да изтърпим дълга обсада — бавно произнесе Чъсмен. — При една обсада винаги е добре да имаш в ръка човек от обсадителите. И колкото по-важен е той, толкова по-добре. Наложил се, можеш да го размениш я срещу друг човек, я срещу храна...

Борил повторно се слиса. Толкова тънък разум в Чъсмен беше нещо съвсем ново за него...

Наблюдавайки го отдалече, Страхота проследи целия път на царя до западната кула, където беше тъмницата на Търновград. Помая се там наблизко и когато се стъмни добре, ловко се шмугна в гъстите клони на едно дърво, закри се хубавичко от всички страни и търпеливо зачака. Дълго не се случи съвършено нищо. После откъм двореца дотича задъхан страж (облеклото му го издаваше, че е от хората на Семир) и също изчезна вътре. След около половин час от кулата се показва групичка хора; беше вече доста тъмно, но Страхота сякаш различи снажната снага на Борил, до него новата му сянка Чъсмен, а около тях плътен обръч от стражи. Всички те свърнаха надясно и бързо-бързо се насочиха към двореца.

Русолявият момък вече се канеше да се спусне от укритието си, когато от горната площадка на кулата се отделиха още две човешки фигури и се насочиха към него. В едната припозна походката на Семир. А другата... От изненада Страхота едва не се изпусна от клоната: другата беше Чръноглав, но различен от онзи Чръноглав, който живееше с тях у госпожа Бойка — този беше със скъпо наметало и не само че не накуцваше, а стъпваше по-гъвкаво и от куманина. Свети боже, възможно ли беше това? Дали тъмнината не си устройваше нелепа шега?

Младият човек още си задаваше тези въпроси, когато двамата спряха точно под него: бяха толкова близо, че ако се отпуснеше на ръце, щеше да ги докосне с върховете на краката си.

— Не ме изпращай по-нататък — каза Чръноглав. — Пусто е, но за беля някой може да ни срещне.

Той махна наметалото си, откачи от пояса един къс меч и чевръсто направи от това едно скромно вързопче.

— Загрижен съм — каза Семир. — Ако всичките ни врагове са като дядо Влас и този Деян, ще има да патим.

Като чу името на Деян, Страхота за втори път едва се удържа на клоната. После се усъмни: дали все пак бе чул добре? А да не би ако са

казали Деян, да се е отнасяло за някой друг?

Следващите думи на Чръноглав разсеяха всичките му съмнения:

— Ама и царя си го бива! Откъде е успял да научи, че Деян е син на Годеслав? И като го шибна с това име в лицето, оня клекна. — Другият не отговори. — Да се разделим тука, а?

— Аз ще се върна още малко в кулата — каза Семир. — Ти накъде?

— Ще се отбия първо в „Кривият фенер“. Ако се прибера без дъх на вино в устата, къщата на госпожа Бойка ще се преобърне с основите нагоре. И както днес е бил прибран любезният ѝ наемател...

— Ако окъснееш, пропускът за днес е „Чума в Стохълмието“.

Страхота едва дочака да се закрият всеки в своята посока, скочи от дървото и като внимаваше да не налети на някоя стражева двойка, с всички сили забърза към дома. Отключи тихичко, но предпазливостта му се оказа напразна — в трапезната стая светеше и вратата към ходника зееше отворена. Момъкът надникна там. Въпреки късния час до една маса седеше госпожа Бойка. Разтечените мазилки по лицето ѝ издаваха, че беше плакала.

— Тебе чаках — каза му. — Върху Деян върхлетя беда — неколцина от кривооките на Семир го задържаха още преди обед...

— Ще направя каквото мога — опита се да я успокои момъкът; не беше подозирал, че величествената им хазайка храни някакви дружески чувства към тях. — Но може би, за да му бъда полезен, ще трябва и аз да изчезна. Сигур ще се досетят, че сме приятели.

— Какво мога да направя аз?

— Първо да уредим сметките си. Моята и на Деян. После...

— Остави! В ден като днешния е грехота да се говори за пари.

— Благодаря — каза той просто. Наистина не беше време за многословие. — Сега си легни. И който и да ме търси, включително Чръноглав, нито си ме виждала, нито си ме чувала. Това е най-доброто.

Страхота отиде първо до тяхната стая. Не беше само претършувана, а изглеждаше обърната като джоб. Надникна в раклата, където държеше парите си. Не липсваше нито една аспра — онези, които бяха преровили стаята, не се бяха интересували от парите.

Той се върна до трапезната стая, взе във всяка ръка по две лоени лампи и се отправи към стаята на Чръноглав. Ключалката не беше сложна, успя да я отвори с ножа си. Започна да търси... а сам не знаеше какво. Нямаше и кой знае колко вещи за проверяване в дома на госпожа Бойка. Чръноглав държеше да минава за човек, който не е беден, но трудно свързва двата края. Поопипа вътрешността на зиданата печка, разрови в и под тюфлека, прегледа съдържанието на раклата в ъгъла, накрая съсредоточи вниманието си на двата кафтана, от добър плат, но излъскани от употреба, които висяха в дрешника. И когато вече се чувствуваше отчаян, между пръстите му прошумя късче пергамент. Потърси го. То не беше в джоб, а зашито в ръкава на едната дреха. Внимателно разпра няколко бода и с ноктите на двата си пръста измъкна листчето. Приблужи до една от лампите и го разгъна. Върху добре обработен пергамент беше написано:

„Носителят на това писмо действа от мое име и по моя заповед.

Семир кастрофилак.“

И до името стоеше ясен печат на катастрофалакса. Страхота поразмисли малко, пък мушна бележката в джоба си, постара се да върне предишния порядък в стаята, занесе лампите в трапезарията и безшумно напусна дома.

Смъкна се до едно затулено местенце при самата река, седна и се размисли. Ядосваше се — колко глупаво бяха постъпвали двамата с Деян, като не си споделяха кой къде ходи и с кого се среща! И това май важеше повече за Деян — нали той плетеше толкова голяма мрежа на заговор, че да обхване в нея целия царевград Търнов, докато Страхота в края на краищата беше като вълк — единак... И все пак дали нямаха нито един общ познат, който да го отведе до единомишлениците на приятеля му? Дълго се напруга момъкът и от мъка и яд чак заскуба пепеляворусата си брадичка.

Изведнъж сякаш светкавица проряза съзнанието му. Радил! Ами да — Радил и никой друг! Стига Деян да го е послушал и да се е свързал с него...

Като използва пропуска, дочут от Семир, младият човек мина през Малката порта и скоро беше пред дома на медникаря. Извика го навън. Последва бурна сцена — технитарят си спомни за него, но отначало отричаше всякаква връзка с когото и да било, не призна дори когато Страхота притисна върха на мечицата си в шията му. И едва като разбра, че се касаеше за личния пратеник на Йоан Асен, склони да свърже нечакания гост с втория човек след Деян.

— Не си сгрешил! — успокои го Радан, след като ги изслуша. — А сега се прибери и се прави на ни лук ял, ни лук мирисал. Останалото нека бъде наша грижа.

— Ами ако Деян проговори? — попита, заеквайки, Радил.

— Не, Деян няма да проговори! — твърдо отсече Страхота.

— Зная за тебе — каза Радан, когато останаха сами. — Не само когато те превързвах в „При върбите“, също и Деян ми е говорил за тебе.

— Ако ти е говорил, невям няма да си във възхита от мене...

— Остави разкаянията, млади човече, за тях винаги ще има време. Пък и след това, което стори тази нощ... Разкажи сега всичко поред!

Страхота разказа. Него не го биваше много по описанията, ала се постара да не пропусне нищо съществено. Показа и пергамента с

неограничените пълномощия, дадени от Семир.

— Да се опитаме да сложим ред — рече Радан, след като го изслуша. — Три неща са сигурни. — Той заизрежда на пръсти: — Първо, неизвестно как Деян е разобличен и задържан. Второ, измъчвали ли са го или не, но той не е издал нищо. И...

— Откъде си сигурен? — прекъсна го Страхота.

— От самия тебе. Ако беше издавал, Семир и Чръноглав нямаше да го поставят наравно с дядо Влас. И, трето, ти не бива да оставаш повече у госпожа Бойка. Трябва да ти намерим сигурно убежище.

— Лесно е да се каже... — угрижено поклати глава момъкът.

— Струва ми се, че имам нещичко наум — каза Радан, след като дълго сумтя и дъвка мустаците си. — Само ако знаех как да влезем в Царевец...

— Но нали имам пропускател! За да не бие на очи, ще минем през Трапезица, а оттам... Впрочем къде смяташ да ме скриеш?

— При Василиса.

— Що рече? — сепна се русолявият младеж. — При жена?

— При това дъщеря на самия логотет — потвърди старият воин. А като размисли малко, вдигна предупредително пръст: — Само нека да сме наясно по един въпрос, драги. Дори само да погледнеш на Василиса като на жена, нека хиляда години да съм натопен с главата надолу в катрана на пъкъла, ако аз с тази ръка не ти отрежа главата като на пиле!...

За Страхота Радан намери една твърде прилична монашеска власеница с качулка, случи се, че и при портата на Трапезица имаше негов познат воин, но въпреки това нощното им бродене из престолнината не мина без премеждия. Тъй или иначе някъде след полунощ двамата бяха при дома на Тихомир. На стария воин много му се искаше някак си да направи така, че да събуди и да се свърже само с Василиса, но и тук не сполучиха — попаднаха на вратаря, той пък вдигна на крак слугите. И за да избегне олелията, която навярно щеше да привлече стражите на Семир, десетникът измени първоначалния си план и кротичко помоли да събудят логотета, за да разговарят с него. Срегнаха се, но не бяха само тримата. Двете девойки, Василиса и Тамара, също се събудиха от необичайните шумове и наметнали по една роба върху нощните си ризи, влязоха в посрещника едновременно със стопанина на дома; тъй като познаваше отдавна Радан и имаше доверие в него, Тихомир не възрази на непривичната им намеса в мъжкия разговор.

— Няма защо да крия — започна боляринът след едно сдържано кимване за поздрав, — това посещение, хм, ме изненадва, Радане...

— Зная, господство ти — спокойно прие нападката воинът. — Бивало ли е безизвестен да влезе в дома на велик болярин ей така, самоволно и без никакво предизвестие? А такова нахлуване по първи петли?

— Щом разбираш чудноватото и необичайното, сигурно ще имаш добрината да обясниш причините.

— Но, татко — намеси се Василиса, — така на крак ли ще разговаряш с чичо Радан и с негова светост? Кога е бивало гост да влезе у дома и да не срещне радушието ти?

— Права си — не се засегна от забележката ѝ бащата. — Заповядай, Радане. Седни, седни! Тук не сме десетник и логотет, а само гост и домакин. Седни и ти, отче. Разположете се.

Петимата насядаха. Един слуга вдигна и пооправи фитилчетата на лампите и безшумно напусна стаята.

— За да не започна разговора с лъжа — подхвана десетникът, — трябва най-напред да кажа, че придружникът ми не е никакъв монах, никакъв „негова светост“. Премених го така, за да стигнем по-лесно до вашия дом. Хайде, приятелю! Можеш да махнеш това расо. То и без това никак не прилича на снагата ти...

Страхота свали качулката и махна власеницата. На Тихомир не се случваха често такива изненади, но той се постара да запази самообладание и поне външно да покаже такова държание, сякаш за него няма нищо по-обикновено от това един десетник от войската да нахлуе безцеремонно по първи петли в дома му и на всичко отгоре да се окаже, че води със себе си някакъв човек, който навярно има много сериозни основания да се прикрива, щом е сметнал за необходимо да се представя като божи служител... Боляринът хвърли кратък поглед и към двете момичета. Дъщеря му въсеше чело и напрягаше очи, сякаш се опитваше да си припомни непознатия. По-различно беше поведението на Тамара. Тя гледаше русолявия момък с толкова захлас, като че цял живот бе търсила именно него и сега удивителният случай бе пожелал да кръстоса пътищата им. Тихомир потърка показалец по челото си, после си наложи да се откъсне от обзелите го мисли.

— Сега вече можем да започнем, Радане — предложи.

— Ще започна не поред, а от най-важното, господство ти — почтително, но без угодливост заговори старият воин. — С въпрос към тебе. Дошло е време да направиш избор: с нас ли си, или против нас, среден път няма.

Този път Тихомир не можа да се престори на спокоен и самоуверен — атаката беше прекалено неочаквана и прекалено пряма.

— Налага се първо да се изясниш — каза. — Нека не ти припомням, че за мен ти си само един опитен и улегнал с годините воин на служба във войската. Как да разбирам това „с нас или против нас“? Кой сте тези „нас“! Столичната войска? Десетниците?

— „Нас“ е народът български, господарю. А това значи още — България. Същата онази България, която преди тридесет години Асеневиците възкресиха из пепелищата.

— Странен въпрос — проточи боляринът и показалецът му пак се хлъзна по челото. — Имах суетното самочувствие, че с живота си до

днес хилядократно съм отговорил на този въпрос...

— „До днес“ да. Но днешният ден е различен от утрешния. Утрешният ден ще постави всекиго българина на проверка: на България ли служи той, или на престолокрадеца Борил!

Боляринът помръкна, твърдите му устни станаха още по-твърди.

— Дръзки и прекалено смели са думите ти, човече. Не те ли е страх, че след тях по едно мое кимване слугите ми могат да те вържат и да те предадат като агне за жертвоприношение на Семир?

— Това ще бъде всъщност отговор на въпроса ми. — По обруленото от походите и изпитанията лице на Радан се хлъзна едва забележима усмивка. — Но ти няма да изпълниш заплахата си, господство ти. Одеве каза, че ме познаваш. Познавам те и аз. И щом съм дошъл да ти се доверя и да те призова в името на отечеството, значи, че зная кой е боляринът Тихомир и на какъв човек говоря.

— И аз те познах! — не каза, а извика Василиса. Изненадани, всички се извърнаха към нея. А тя сочеше към мнимия монах с пепеляворусите коси и брада. — Ти си Страхота, който за един стол в странноприемницата „При върбите“ предизвика глупав двубой и едва не погина в него.

— Страх-хо-та!... — тихо разчлени Тамара. — Само истински мъж може да носи такова име...

— Вярно — каза Тихомир. — Наистина е същият лудетина. — Сетне се обърна пак към десетника. — Да продължим, Радане. Ще ми обясниш ли кое ти дава право да ми задаваш въпрос от името на народа и на България?

Само за една-единствена секунда — но тя не избегна от опитното око на болярина — Радан се поколеба. Той си даваше сметка, че със следващите си думи щеше да направи една крачка, която би могла да го увенчае с голям успех, но също така можеше да го отведе на ешафода.

— Ще бъда откровен, господство ти. Правдата на България иде въплътена в лицето на онзи, който по закон и обичай е истински наследник на престола — Йоан Асен, синът на стария Асен. Аз, простият десетник от войската, дръзвам да питам тебе, великия болярин, на коя страна ще бъдеш, защото през моята уста говори утрешният цар на България.

— Не си ли присвояваш чужди права, Радане? Законният представител на Йоан Асен в Търновград се казва Деян, син на Годеслав.

— Ти познаваш Деян! — почти извика старият десетник.

Една усмивка или по-скоро полъх от усмивка се хлъзна по устните на болярина и се загуби в гъстата му брада — за пръв път днес той не бе подложен, а подлагаше другия на изненада.

— Представи си — да. Познавам го и лично, но, хм, не се гордея с моето участие в това запознанство. Няма да се правя на тайнствен, Радане. За истинската роля на Деян зная от дядо Влас, мир на праха му. Преди славната си гибел той намери начин да съобщи нам, на неколцината доверени му боляри, кой е Деян и каква е задачата му тука. И когато разпределяхме ролите си, в моя длъжност остана да се свържа с Деян и да му известя, че се поставяме под негово повеление.

— Няма да успееш — мрачно произнесе Радан. — От вчера Деян е в подземията на западната кула. Задържан е от Семир...

— Не! — изкрещя Василиса. После, обляна в сълзи, се хвърли в нозете на стария воин: — Чичо Радане, бъди милостив и кажи, че това не е вярно!...

Умилен и трогнат, старият воин напълно забрави коя беше тази девойка и бащински я погали по косите:

— Бих дал едната си ръка, за да имам основание да ти го кажа, господарке. Но истината... — Той се обърна пак към болярина. — Никой не знае как Семир е разобличил Деян. Може и младият човек да се е издал пред Чръноглав, един шпионин на Семир, който се е представял за пияница и несретник. Но жестоката истина е, че Деян е разкрит и задържан. Тази вечер дори сам Борил е ходил да го разпитва. Ала момъкът е умен и не изключваше да го сполети такава беда, господство ти. И ми възложи аз да го замествам... — И добави: — Мислех, че зная всичко, което той е уредил и приготвил за бунта досега, но явно съм се лъгал — ето, едва сега научавам, че дядо Влас е успял да привлече честните боляри на наша страна...

— Това не го знаеше и самият Деян...

Тихомир щеше да продължи, но дъщеря му отново го прекъсна:

— Чичо Радане — хлипаше тя, като прегръщаше коленете на воина, — спаси го!... В името на бога те моля — спаси го!...

— Не мога да ти обеща, моето момиче — тихо ѝ отговори той.
— Само ти давам дума да сторя всичко, което е в човешките възможности... и дори повече от човешките възможности...

— Същата дума имаш и от мене! — мрачно и с тържественост на заклинание се обади Страхота. Тези бяха първите думи, които той произнесе в дома на логотета.

— Иди в стаята си и се наплачи — посъветва я Тихомир. — Ще ти олекне...

Тя го послуша и изтича навън. Чуха я как горко ридаше, докато се отдалечаваше по пруста. Баща ѝ загрижено поклати глава.

— Като че ли се разбрахме по основното, Радане. Аз съм с народа и с Йоан Асен. Същото мога да потвърдя за протоиракария Константин, за Белота, който след няколко часа ще поведе част от търновградската войска срещу законния цар... Какво, не беше ли чувал? На наша страна са още паракимоменът Войсил, Мирко Ечемиченото зърно и, нещо много важно, архиепископ Герасим...

— Никак не е малко! — вметна воинът.

— Искам да си спокоен и за другото. Щом Йоан Асен чрез своя пратеник е оставил тебе за глава на заговора, ние всички ще се подчиним. Много стари сме вече, за да сме суетни за мястото, което ще заемем във войската на правдата.

— Благодаря от сърце, господарю — искрено въздъхна Радан.

— Май вече не подхожда да ме наричаш „господарю“ — засмя се Тихомир. — Дали по-скоро аз не ти дължа тази дума на уважение? — Радан беше много загрижен, за да отдаде внимание на шегата. — Какви са заповедите ти?

— Ще започна не със заповед, а с една молба. Този момък трябва да бъде укрит. Почти сигурно е, че още утре хората на Семир ще се втурнат като вълци по дирята му.

— Ще го приютя аз — реши веднага боляринът. — Засега не съм усетил да имат съмнение към мене, в дома ми ще бъде на сигурно. Мога ли поне да зная кой е и защо го търсят?

Страхота разказа за себе си. Разказа честно, без да скрие или измени нещо като започна от баща си и своята детинска клетва за мъст и стигна до неуспялото покушение срещу царя на Петровден.

— Невям се разминаваме в делото, на което сме се посветили — каза Тихомир, след като го изслуша, — но не се отказвам от думата си

и ще го подслоня тук.

Разнесе се радостно възклицание — Тамара бе дала израз на радостта си. Страхота я погледна. И в този поглед сякаш имаше нещо повече от благодарност.

— Имаш ли други разпореждания за мене, Радане?

— По-скоро пожелание или съвет, господство ти. Външно да показваш примерна преданост към царя. България ще спечели повече, ако ти си в близкото обкръжение на Борила, отколкото ако излетиш през Лобната скала като дядо Влас...

— Разбирам. И си давам сметка, че с времето задачата ми ще става все по-трудна и по-трудна.

— Един въпрос имам и аз — намеси се в разговора им Страхота. — Какво ще стане, ако отвлечем лукавеца Чръноглав и го скрием някъде? Дали Семир няма да се съгласи да смени Деян срещу него?

— Изключено — каза Радан. — Започнем ли да уговаряме смяната, Семир ще се досети, че сме разкрили истинския образ на Чръноглав. И няма да приеме условията: разкритият шпионин не струва за господаря си и една аспра...

— Мигар ще оставим предателя ненаказан?

— А, не! Но това ще бъде наша грижа — моя и на приятелите ми. Дай ми онова листче, Страхота. Ще ти го върна още утре.

Той взе пергамента с печата на Семир и грижливо го прибра.

— Ти можеш да се настаниш в стаята си, млади човече — каза боляринът. — Искам да се споразумеем само за едно: докато си под моя покрив да не предприемаш никакви лекомислия! Разбираш ли, никакви! Ще напускаш къщата ми само ако имаш разрешение от мене или от Радан. Съгласен? Тогава иди и нека ти покажат синята стая... Утре ще се погрижим да ти набавим най-необходимото.

— Нека аз да го заведа, чичо Тихомире! — скокна на крака Тамара.

Боляринът се съгласи мълчаливо. Страхота взе расото си — това беше единствената му вещ — и двамата млади, след като се поклониха за сбогом, излязоха. Тихомир остана дълго загледан във вратата зад тях, после произнесе замислено:

— Най-странното нещо на света е човешкото сърце... За него няма закони, няма здрав разум, няма подходящо и неподходящо време.

Никой не може нито да предвиди, нито да заповяда кога да трепне в него свещеното пламъче на любовта...

... Настъпи новият ден. Борил и Семир не подозираха, че когато отминеше, щяха да си спомнят за него като за най-кошмарния в живота си.

А началото му беше толкова обнадеждаващо, съвсем според предварителните решения: опитният във военните дела Белота още по тъмно изведе поверената му войска и се отправи с нея на север, докато в същото време хората, живеещи извън крепостта, събираха челядта и имуществото си и се прибираха на сигурно зад стените на Търновград. (Тъй като Братой попадна в отряда на Белота, Радан със семейството си се премести в неговата къщичка до Великата лавра.) Очакваха до залез да се появят и първите кервани с войска и храна...

После обаче всичко изведнъж потръгна така лошо, сякаш събитията бяха откъснала се скала, която лети надолу по склона и увлича всичко със себе си.

Започна се с една вест: протовестиарият Йончо още вечерта след синклита натоварил на една кочия децата си и ковчежетата с парите и скъпоценностите си и офейкал от престолнината. „Ах, това мекотело! — изруга царят, когато му донесоха за бягството на уж лично предания му болярин. — Гнуснав плужек! Значи верността му е била само до първото изпитание!...“

Втората изненада преживя Семир лично. Когато рано сутринта излезе от дома си, на дървото срещу входната порта видя да виси труп. Не можеше да има грешка — такава коса с цвят на керемидата притежаваше само един човек в Търновград! А почернелият език показваше, че е обесен още в часовете преди разсъмване...

Като взе със себе си няколко стражи, Семир лично изтича до Асеновата махала. На чукането им се отзова госпожа Бойка — очевидно я бяха вдигнали от леглото, понеже беше само загърнатата в една роба, а лицето ѝ не беше още „направено“.

Да, тя знаеше, че Чръноглав не е вкъщи. Някъде след полунощ дошли трима стражи, показали на госпожа Бойка пергамент с личния

печат на кастрофилакса и отвели със себе си Чръноглав, „този весел чудак“. Да, Чръноглав се съпротивлявал и на висок глас крещял, че ще да е станала грешка. Те обаче показали и на него пергамента, после лесно се справили със съпротивата му, вързали му ръцете на гърба и му натикали един парцал в устата. Госпожа Бойка не сметнала за нужно да предупреди стражата в Царевец — защо ще съобщава на кастрофилакса нещо, което той лично е заповядал?

Семир не я упрекна за нищо. После разрови скромното имущество на Чръноглав, но не намери важното разрешително, което преди година сам му бе дал. Накрая пожела да надникне и в стаята на Деян. От приятеля на Иван-Асеновия разузнавач нямаше и следа.

— Дали не сме хванали врабчето, а да сме изпуснали ястреба? — рече гласно куманинът и никой от околните не разбра думите му.

Почти по времето, когато влизаше в двореца, дойде другата вест. Боляринът Ботул — също верен доносник на Семир — се затворил вчера в стаята си. И тази сутрин, като не отговорил на дългото чукане, слугите се решили и разбили вратата. И го заварили обесен на горната греда на прозореца. Не можело да има съмнение, че е самоубийство — вратата била залостена със здрава греда... Семир съжали, но все пак не така, както за Чръноглав — такива като Ботул се купуват лесно...

Тежкият удар дойде точно по пладне. Донесе го бърз гончия, конник от Раховец. С усилен ход Белота за няколко часа завел войската си до тази малка крепост и там наистина изненадал в сън конния отряд на Годеслав. Но какво последвало? Вместо да го унищожи със стремителен удар, Белота разбудил стария Годеслав и веднага му се предал заедно с цялата си бранна сила... Двете войски се побратимили и заедно се насочили към престолнината. При тази новина Борил и Семир само се погледнаха и не изрекоха нито една дума — бяха загубили дарбата си да говорят.

Привечер, изпреварвайки с много очакваните кервани, нашествениците ведно с изменниците на Белота наистина се появиха пред стените на крепостта. Портите с трясък се затвориха, заскърцаха веригите на подвижния мост над Сечената скала.

Животът изведнъж замря.

Обсадата на Търновград беше започнала!

31

Измина един месец от обсадата... После още един... Изтичаше вече и третият...^[1]

Борил беше готов за заседанието на синклита, но преди да влезе в престолната зала, на него му хрумна нещо, та свърна към покойнината на бившата си жена. Не от любопитство, нито от тъга по куманката — не беше идвал тук, откакто по негова заповед царицата се превърна в сестра Евсевия. Колкото и да изглежда невероятно, в покойнината той отиваше заради голямото венецианско огледало, в което човек можеше да се огледа в цял ръст. По-рано, когато се чувствуваше силен и самоуверен, Борил не обръщаше особено внимание на външността си, дори допускаше малко по-голяма небрежност, отколкото се полага на един самодържец: правеше го непринудено, просто беше безгрижен към дрехите, но влагаше и известен хитър смисъл — искаше под царската одежда хората да виждат бившия войник. Сега обаче беше друго. В тези дни и месеци, в които цялата му власт и самодържавие се заключваха между четирите стени на Търновград, той си казваше, че всяка немара в облеклото може да се изтълкува като слабост на човек, който вътре в себе си вече се е разделил с короната на Асеновци...

Застанал пред огледалото на жена си, той посвети много внимание на своята външност. Не откри никакъв пропуск. Пурпурната туника, извезана със злато, стоеше добре на още правата му снага. Тежкият златен пояс, широк цяла педя, по негова заповед бе постеснен малко — трябваше да поприкрива ранното позатлъстяване на корема, плод на принудително обездвижване и на прекалено богати трапези. Червените ботуши на краката, златният скиптър и червената кожена торбичка с пръст в ръцете завършваха внушителността на фигурата му; отначало царят имаше намерение да сложи и обсипаната с бисери и драгоценни камъни корона, но се отказа — щеше да бъде прекалено като за едно обикновено заседание на болярския съвет. Борил остана доволен от онова, което му показва огледалото. Е, лицето

му изглеждаше малко посърнало и имаше издайнически тъмни кръгове около очите, но той се надяваше, че никой няма да го наблюдава чак в такива подробности.

Като завърши огледа, царят с бързи крачки се отправи към престолната зала. Седна и даде знак да сторят същото и болярите.

— Апокриспарият? — попита.

— Ето ме, царство ти — надигна се от мястото си архиепископ Герасим.

Преди да го подкани да говори, царят сметна за необходимо да обясни на онези, които може би не знаеха:

— Проводих светиия му в стана на нашественика — каза кратко.

— За какво? — попита, без да става на крака, логотетът Тихомир.

— За различни неща, ще ги чуете. Но най-важното беше да подкани моя мил братовчед да си отиде по живо, по здраво отгатак Дунава. И без това тук лентяйствува в пълно бездействие. Слушаме те, твое светейшество.

— Страх ме е, че не можем да очакваме скорошно оттегляне на Йоан Асен, царство ти — започна богослужителят. — На подканата ми той направо се изсмя. А после ме изпрати с брат си Александър да видя всичко сам. При него непрекъснато се стичат войски от четирите краища на Българско; не се е признал за негов подвластен само братовчед ти от Мелник Алексей Слав, латинският слуга. Нямам опитно око на воин, но бих рекъл, че сега руските дружини не са повече от една четвъртина от цялата му войска. А храна, храна — колкото щеш! Манастирът „Света Богородица Одигитрия“, където държат зърното, ще се разпука от струпаното жито. Пък стадата нямат чет...

— Добре, добре — прекъсна го Борил, който бе забелязал как тези думи влияеха на събраните боляри. — И какво смята да прави младият Йоан с толкова войска и храна? Защо бездействува?

— Първо, той не е чак толкова млад, царство ти. На двадесет и шест-седем години е, мъж в пълен разцвет. И има опитни съветници. Годеслав, който е начелник на конницата му. Белота. Вълкан от Овчага. Зърнах още Михаил от Дръстър, Доброта Средечки, кефалията на Хръсград Владимир, Калота от...

— Добре, добре — повторно го прекъсна царят, ръководен все от същите съображения. — Попитах какво смята да прави с тази войска.

Преди да отговори, архиепископ Герасим се засмя злорадо:

— Знаете ли кого не видях в стана му, царство ти и велики боляри? Нямахте го вашия любезен приятел Йончо. Отишъл със синчето си Стефан-Драгослав и помолил за милостта да служи на новия цар. Йоан Асен обаче се отказал от услугите му с такива думи: „Който е станал предател веднъж, ще стане и дваж. Не желая във войската си хора, които прекалено лесно нагласят платната си по всеки благоприятен вятър!“ И отначало бил намислил да ти го предаде дар на тебе, но сетне се задоволил само да го напъди. И сега, разправят, Йончо бил на път към Епир, там да моли за място на слуга...

— Жалко, че не ми го е предал — изсумтя Борил. — Тогава и моите, и неговите люде щяха да видят как се дере кожата на живи предатели!...

— Твоя въпрос за необяснимото бездействие зададох и аз, царство ти. И Йоан Асен ми отговори нещо такова: защо да леел напусто кръв в пристъп срещу Търнов, когато ние сами сме щели да се предадем, щом сме изядели кучетата и котките на престолнината. И боя се, че беше напълно прав, царство ти.

— Семир?

— Тук съм, господарю.

— Как сме с храната?

— Зле, господарю, и обещава да стане още по-зле. Обсадата ни завари, преди да съберем плодовете на тазгодишната жътва. За съжаление имаме и предумишлени вредителства, които удрят точно по храната. Знаете, че големият житен склад в Асеновата махала изгоря. Установи се, че неизвестни злосторници една нощ са го обсипали със запалителни стрели и така са причинили пожара. Изобщо разложението продължава да се шири като чума в Търновград, господарю. И ще си позволя да изкажа предположението, че недоволниците са във връзка със стана на нашественика. Трети ден от хълма на Света гора, където е самият Йоан Асен, се появяват знаци с черен дим. Те не ще да са за неговите дружини; кой ще се разпорежда с тайни знаци, когато може да прати вестносец? За предатели в крепостта са, господарю.

— Излиза, че някой от нас не си изпълнява съвестно задълженията — схапа го царят, но Семир не му остана дължен:

— Превърнал съм Търнов от град в тъмница — каза дръзко; вероятно в престолнината той беше единственият, който би се осмелил да говори на царя по този начин. — Или може би недоволниците трябва да изпращам в стана на Йоан Асен, той да прави с тях каквото иска?

Борил положи неимоверно усилие, за да се престори, че не е забелязал цялата убийствена ирония на тези думи.

— А за храната, твое светейшество? — попита. — Предаде ли моето предложение да заменим жив човек и техен довереник срещу храна?

— Не забравих повелението ти. И съобщих, че младият Деян е задържан и че ти би благоволил да го замениш срещу двадесет талиги зърно и сто овце.

— И те?

— Не те, царство ти. Отговор ми даде сам Годеслав, бащата на Деян. Каза нещо такова: синът му бил възпитан да служи и да умре за България; вярно, рано било за смъртта му, но щом бог бил решил, Годеслав щял да се примири — все едно че синът му бил загинал на бранното поле.

— Нека тогава смъртта на Деян да тежи на неговата съвест — с нескривана злоба произнесе царят. — Само че за момъка бранното поле ще бъде Лобната скала... Още преди векове един мой предшественик е казал, че който не ще мира, ще получи секира. Това е!

В тронната зала се възцари глуха тишина и в нея се чу бръмченето на една муха, която се блъскаше в цветните стъкла на прозорците.

— Комай изяснихме всичко... — някак нехайно проточи Чъсмен.

Това обаждане ядоса царя. Само един човек, произлязъл от низините, но неочаквано видял в ръцете си много власт, можеше да си позволи подобна невъзпитана дързост пред самия владетел. Но беше ли по силите на царя да му отговори по подходящ начин? Особено сега, когато бяха останали толкова малко хора, на които още имаше възможност да се обляга?

— Да обобщим — каза Борил и многозначително изправи скиптъра с вплетения в него кръст. — Повелявам катастрофилакът да направи още един оглед на запасите ни от храна. И ако е необходимо,

ще наложим ново стягане на коланите за всички, освен за войскарите, които носят отбраната на крепостта.

— Ще бъде — кратко рече Семир.

— За тебе имам още една заповед. Ако трябва, да обърнеш престолнината с главата надолу, но да откриеш за кого са знаците, които се подават с дим от стана на нашественика.

— Ще бъде — повтори Семир, но този път гласът му не бе така убедителен.

— И последното. Смъртната казън за шпионина Деян, син на Годеслав, назначавам за утре по пладне. Да се извърши показно, за поука на своите и за страх на враговете. Затова цялото население на царевград Търнов да се изведе при Лобната скала. А глашатаи да известяват цял следобед и през нощта на обсадителите, че ги каним всички и по-специално Годеслав и Йоан Асен да присъствуват, когато техният Деян ще опита дали последните дъждове са позахладили водите на Етър.

— Ще бъде! — прие тази заповед върху себе си Чъсмен. И прибави: — Лично аз ще пратя Деян за храна на рибите...

Обикновено царят пръв напущаше тронната зала, но сега нареди:

— Вървете си!

Той остана изпъчен и както се надяваше, величествен, докато и последният от болярския съвет излезе от залата. Тогава положи настрана скиптъра и акакията, прегъна се и с две шепи улови лицето си.

Боже, нима настъпваше краят? Какво щяха да правят, когато изметяха и последните зърна от житниците? Какво още може да поднесе в краката на Йоан Асен, за да се върне той в дивите си северни степи? Нищо... Нищо... Нищо... Просто краят чукаше на вратата!...

— Пресвета дево! — изпъшка царят през пръстите си. И суетно излъга сам себе си: — А имах още толкова неща да свърша...

---

[1] В интерес на романа тук съзнателно допускаме отклонение от историческите факти. В действителност обсадата на столицата Търновград е продължила значително по-дълго. Истинската продължителност обаче все още е обект на спорове. Повод е един откъс от хрониката на споменатия вече византийски летописец Георги Акрополит (5, 7): „... Асеновият син Иван избягал и отишъл в страната

на русите. Там той останал достатъчно време и след като събрал около себе си някои от руските бродници, поискал обратно бащиното си наследство. Той воювал с Борил, победил го и станал владетел на немалка земя. А Борил влязъл в Търново и затворен вътре, бил обсаждан в продължение на седем години.“

Всички досегашни изследователи единодушно са застъпвали становището, че в този текст на Георги Акрополит е допусната очевидно грешка — немислимо е столицата да е била обсаждана цели седем години. И общото тълкуване е, че всъщност обсадата е продължила седем месеца. Единствено напоследък Г. Цанкова-Петкова (цит. съч., с. 103) поддържа мнението, че Г. Акрополит не греши — войната според нея е продължила седем години, като Иван Асен системно е отвоювал различни области в Североизточна България. Като не допускаме Иван Асен да е разполагал с руските дружини цели седем години, ние тук приемаме традиционното мнение за сравнително бързо настъпление през Добруджа и Северна България и само няколкомесечна обсада на Търново, като я представяме даже по-кратка и от седем месеца. ↑

— Терзае ме лошо предчувствие... — каза Тамара.

Той прекара ласкава длан през гъстите ѝ тъмни коси.

— Какво по-лошо от това, което вече се е случило? — опита се да я разсее. — Най-страшното е вече зад гърба ни. Борил няма да издържи дори още месец. И ще дойде онова щастливо време, което чакаме.

— „Най-страшното е вече зад гърба ни.“ Сигурен ли си, Страхота?

— Разбира се — побърза да я увери той. И се засмя: — Знаеш ли, моето вероизповедание никак не е благосклонно към жените. И към сватбата също. И аз не съм се клел, не съм обещавал, но винаги се е разбирало някак от само себе си, че в моя живот няма да има нито жени, нито венчило. А после? Какво се случи после? В един хубав ден...

— Не, беше нощ — поправи го девойката. — И то една ужасна нощ...

— В една ужасна нощ вятърът ме отвей под този гостоприемен покрив. Мислех си: под него намирам само спасение. А то било писано тук да науча и тази най-сладка дума любов...

Беше вярно. За Тамара любовта към този буен пепеляворус момък дойде внезапно, още с първия миг на срещата им. По-късно нейното чувство се предаде и на Страхота, омая го с чаровността си, завладя го. И през дългите месеци, в които бяха обречени да бъдат непрекъснато заедно, двамата наистина стигнаха дотам, че да не могат да си представят щастливото време на утрешния ден другояче, освен един до друг.

— Ако най-страшното беше зад гърба ни — не се поддаде на утешенията му Тамара, — защо щеше да е това тревожно събиране?

Думите „тревожно събиране“ го накараха да скочи на крака.

— Война е — каза ѝ. — Във войната не може без тревожни дни. Но аз вярвам в нашата звезда, Тамаро...

И като я погали отново, побърза към посрещника на Тихомировия дом.

Живееше най-близо, в съседната стая, а беше последен на събирането. Когато влезе, тук бяха вече стопанинът на дома Тихомир, архиепископ Герасим, Радан, неговият помощник Нягол, Войсил, Константин и Мирко.

— Какво можех да сторя повече? — говореше в този момент свещенослужителят. — Богдан и Турай, двама от най-верните псета на Семир, бяха неотлъчно до мене — нито дума да произнесеш, нито знак да дадеш.

— Слава на бога, нашите все пак са научили най-важното: че Търновград се задъхва без храна и че Деян е разкрит и задържан.

— Не е моя заслуга, а на Бориловата глупост — честно призна отец Герасим. — Като предложи да размени Деян срещу храна, той сам издаде и двете неща. Там също се пазеха от моите придружници — една невнимателна стъпка, и щеше да се разбере, че и аз, главата на българската църква, съм замесен в съзаклятието. Единственото, което успяха да ми подшушнат, беше, че Деян разбира езика на знаците с дим.

— Каква полза — възкликна паракимоменът Войсил, — когато младият Деян трети месец е в тъмницата, а утре и ще погине на Лобната скала!...

— Какво? — не каза, а почти изкрещя Страхота. — Какво рече?

— Не си ли научил? — мрачно му отговори Тихомир. — Днес на синклита Борил обрече Деян на смъртна казън. Утре по пладне...

— Тежка жертва!... — прекръсти се архиепископът.

— Тежка — съгласи се Радан. — То мигар някой е чувал за човешка гибел, която да е лека? Но с тази жертва ние губим военачалника си...

Потънаха в мрачно мълчание. И затова някак си съвсем странно се разнесоха пълните с увереност думи на Страхота:

— Деян ще живее — каза. — Аз ще го спася!

Беше едновременно обещание и закана. И прозвуча така нелепо — кой смъртен може да спаси затворник от подземията на западната кула? — че никой не погледна сериозно на намерението на Страхота.

— Трябва чудо да сторим, но да ускорим въстанието — рече Нягол. — Затягането на коланите, което е обещал Борил, ще легне пак

върху простия, но отечестволюбив наш народ. Има вече неколцина старци, умрели от глад. А тази сутрин видях дечица, които тъпчеха в коремчетата си киселец и по-свежи листца...

— Не бива да се прави нищо необмислено — предупреди Константин. — От днес Семир има в ръцете си неограничена власт. И даже поощрение да смазва безогледно всяка проява на съпротива. Познавате го — той не е човек, който в такъв момент ще бездействува.

— Аз вече имам под заповедите си достатъчно хора, воители и въоръжени миряни, с които се наемам с внезапен удар да овладея Великата порта и да спусна моста — заяви Радан. — Лошото е, че ще мога да я удържа само половин час. Или един пряко сила. Повече не можем устоя на опитната и въоръжена до зъби стража на Семир...

— Какво излиза? — вдигна рамене Мирко Ечемиченото зърно. — Струва си да се опита този напад срещу Великата порта само ако имаме уговорка с войските на царя. — „Царя“ те помежду си вече зовяха само Йоан Асеня. — Ние с един удар да я овладеем и да спуснем моста, но те да са готови, за да нахлуят тозчас и да поемат върху себе си сблъсъка със Семировата стража.

— И пак стигаме до Деян — нерадостно поклати глава Радан. — Само той можеше да предаде с димни знаци нашето решение в стана на царя.

— Ще трябва да помислим, Радане, дали не ще е възможно някой път да спуснем с въже от крепостта наш доверен човек, който да се яви при царя и да уговори нови знаци с пушек — предложи Мирко.

— А как ще уверим царя, че този беглец е наистина пратеник на съзаклатието, а не човек на Борил, проведен да ги въведе в клопка?

И отново се намериха в затворена улица...

* * *

Страхота се разпореди да му намерят черна боя, разтвори я във вода, после няколко пъти изми с нея косата си, мустаците, веждите, брадата. Като поизсъхна, той метна през ръка власеницата, с която преди месеци Радан го бе довел до дома на логотета, с безшумни стъпки извървя пруста и тихичко потропа на вратата на двете девойки.

— Кой е? — разнесе се отвътре гласът на Василиса.

— Страхота — полугласно отговори той.

Вътре изтрополяха боси крака, щракна ключалка. Както и очакваше, дошла бе да отвори не Василиса, а Тамара. Като го видя, девойката щеше да изпищи от уплаха, но момъкът, подготвен за това, затисна с длан устата ѝ.

— Не се бойте, наистина съм аз — каза, като влезе в стаята. — Дойдох да се сбогувам.

Те наметнаха по някаква роба, после Василиса увеличи мъждеещото пламъче на лоената лампа.

— Защо си се боядисал така? — попита го.

— Нека да го кажем за сигурност.

— А защо ще се сбогуваме? — успя да проговори и Тамара, която хапеше до кръв устните си.

— Все за същото — каза младежът, като се мъчеше да придаде нехаен оттенък на гласа си.

За да не им пречи, Василиса полека се оттегли настрана. Но не стана нужда — Страхота не се задържа при тях повече от минута, той явно пестеше времето си.

— Няма да те питам къде отиваш — тихо и със сподавен плач произнесе Тамара. — Ние, жените, нямаме право да се бъркаме във вашите мъжки работи. Кажи ми само едно: нали не си забравил любовта ни?

— Нося я в гърдите си и тя е най-силното ми оръжие — отговори момъкът. — Ала не ме упреквай, че отивам да изпълня дълга си, Тамаро. За мъжа има на света и по-велика цел от любовта. Ако обаче всеблагият бог ме запази, тогава нищо повече не ще може да ме отдели от тебе. До последния ни час...

Притегли я към себе си и я целуна. Нещо горещо опари лицето му.

Тамара плачеше...

Когато наближи западната кула той изведнъж се сепна: дали не беше сторил грешка като само боядиса, а не обръсна брадата и мустаците си? Прокле наум, но не се върна. „Каквото е писано в книгата на съдбата — нека стане!“ — каза си и продължи нататък, като внимаваше за походката си. За онзи, който може би вече го наблюдаваше от някой скрит пост, той трябваше да изглежда спокоен, сигурен в себе си, изобщо човек, който разполага с власт и сила.

Не сбърка в предположенията си — беше поне на петдесет крачки от кулата-затвор, когато внезапно една сянка се изправи до него.

— Накъде си се разбързал посреднощ, монахо?

„Трябва да е куманин — реши Страхота. — Българин и изобщо християнин никога няма да рече «монахо»“ ...

— Нося ти нещичко за прочит — отговори му високомерно, като държеше качулката плътно нахлупена върху лицето. — И едно птиченце ми каза, че като го прочетеш, малко по-другояче ще говориш с монаха пред тебе.

Още преди да е зърнал написаното, другият рязко се промени:

— Да отидем при Егри, господарю. Той е начелник на стражата.

Отидоха. Под светлината на един факел Егри дълго се взира в бележката и лицето му видимо губеше цвета си.

— Познаваш ли този печат? — попита изпод качулката Страхота.

— Какво заповядва Семир? — каза в отговор Егри.

— Трябва да говоря с осъдения за утре и никой да не ни безпокои. Може би сигурността на всички ни зависи от този разговор.

— В килията му или да доведе Деян тук?

— В килията му. Когато си тръгвам, аз ще почукам на вратата.

— Ще бъде изпълнено, господарю — поклони се Егри.

— Дай ми светлина и да вървим!

Заслизаха по каменната стълба. И колкото по-дълбоко се спущаха, толкова по-нетърпима ставаше вонята на гниlost, на

изпразнения и на попита в стените човешка мъка. Егри го отведе до една сводеста врата, отключи я и с едно „Тук е, господарю!“ му стори път. Страхота го отпрати с помахване на пръстите и влезе. Стреснат от светлината, Деян полека се надигна от сламата в отсрещния ъгъл и се изправи, подпирайки се на стената. И докато новодошлият грижливо затваряше вратата зад себе си, попита с престолено спокойствие:

— Дойде ли часът, отче?

— Часът за какво, синко?

— За да се представя пред бога.

— Ба, за това има още доста време. — Мнимият монах упорито се криеше под качулката си. — Предричам ти още петдесетина години... стига да си усвоил добре кудугерския удар...

— Ами ти!... Чакай... Този глас...

Страхота махна качулката и съблече расото. Приятелят му се вижда известно време, докато го позна под тези черни власи, после с радостен вик двамата се хвърлиха в прегръдките си. Те се тупаха по гърбовете, улавяха се за раменете и се виждаха един в друг, отново се прегръщаха, но не се целунаха — за българите беше неприлично мъже да се целуват. Когато се посъвзеха от чудната среща, те забучиха факела на желязната скоба на стената и седнаха на сламата, опрели гърбове о зида.

ДЕЯН. Какъв вятър те доведе в този пъкъл, Страхота?

СТРАХОТА (неопределено). Нали ни свързва клетва да сме двама против ада?

ДЕЯН. Това не значи, когато единият се отправя към ада, другият да му прави дружина...

СТРАХОТА. Не споря. Към отвъдното ще потегли само един от нас.

ДЕЯН (усетил недомлъвката в думите му). Говориш някак особено...

СТРАХОТА. А, няма нищо особено. Просто подир малко ти ще облечеш тази власеница, ще наденеш качулката и с колкото се може по-спокойна стъпка ще се отправиш към дома на Тихомир. Е, и на Василиса също... (Избързва да превари възражението му.) И знаеш ли, братко, бях захванал да се коря, че не си обръснах брадата. Пък виж, за тези месеци твоята е станала с три пръста по-дълга от моята...

ДЕЯН (сморщено). Остави брадите ни на мира. Какво беше това за власеницата и за спокойните стъпки?

СТРАХОТА (с престорено нехайство). Имах те за по-досетлив. Виж този пергамент! Имаме го от нашия мил приятел Чръноглав, царство му небесно. С него ще преминеш през всички стражи. Но за всеки случай вземи и тази мечица, може да ти потрябва, ако забележат промяната.

ДЕЯН. Искаш да кажеш, че си дошъл да ме спасиш, но с цената на собствената си гибел? И мислиш, че аз ще се съглася?

СТРАХОТА. Няма да се съгласиш. Ти само ще се подчиниш.

ДЕЯН. На кого?

СТРАХОТА. На здравия разум. На здравия разум и на ползата на България.

ДЕЯН (присмехулно). Откога започна да говориш от името на България? Нали за тебе не съществуваше нищо друго, освен личната мъст?

СТРАХОТА (напълно сериозно). Можеш да ми спестиш подигравките си. Един, който е осъзнал грешката си и се е поправил, струва повече от сто светци, които от рождението си са били все на правия път.

ДЕЯН. Искаш да кажеш...

СТРАХОТА. Точно така, казвам го. В изминалите три месеца аз осъзнах, че правото е било винаги на твоя страна, Деяне. В този живот не е достатъчно да отмъщаваш, защото отмъщението ражда друго отмъщение и така върви безкрай. А трябва като отмъщаваш, едновременно и да градиш един свят, в който да няма за какво да се отмъщава.

ДЕЯН. Благодаря ти за тези думи. Ще ми бъдат малка утеха, когато утре се изправя на Лобната скала...

СТРАХОТА (припряно). Не разбра ли, че ти утре няма да видиш...

ДЕЯН (прекъсна го). А мислиш ли, че ще се съглася вместо себе си да пратя на смърт тебе?

СТРАХОТА. Боже, на какви високопарни думи си се научил тука! Хайде тогава да започнем наред. Смърт, казваш. Не си ли разбрал, човече, че смъртта е едно нищо? Че тя е събитие толкова естествено, колкото да се нахраниш, когато си гладен, или при нужда да се

изпикаеш в това гърне там, в ъгъла? Кажи ми само един човек, който по някакъв начин — с церове, молитви, заклинания, все едно — е избегнал смъртта и е живял вечно?

ДЕЯН. Мога веднага да ти изброя цяла дузина, на които тленното тяло е изгнило, но те са живи в народната памет...

СТРАХОТА. А, падна в собствения си капан! От тези, вечно живите в народната памет, нито един не е бягал от телесната смърт. Напротив, даже мога да ти кажа мнозина, които са живели безцелно или поне незабележимо, ала именно със смъртта си са преминали в безсмъртието. Какво излиза? Че не е важна смъртта сама по себе си, а смисълът ѝ. Не кога, на каква възраст, а за какво си умрял.

ДЕЯН. Ще изкараш, че е по-полезно, ако утре умреш ти...

СТРАХОТА. Не — че е по-полезно между двама ни да останеш да живееш ти. По-полезно не за тебе лично, драги, а за делото ти и за България. (Той го запозна с положението в Търновград и с безизходицата, до която бяха стигнали бунтовниците в отсъствието на Деян). Сега нека да оставим големите думи, като смърт, саможертва и прочие, и да помислим за друго: ако е съдено утре един от двама ни да загине, чия гибел ще бъде пагубна за българското племе. Загина ли аз, няма да се случи нищичко... е, само дете едно хубаво момиче ще пролее няколко сълзи. Но загинеш ли ти, тогава пропада всичко — подготвеното въстание, скъпите жертви, дадени досега, надеждата на целия ни народ да възтържествуват правдата и честта, които Йоан Асен носи.

ДЕЯН. И все пак да ме спасиш с цената на...

СТРАХОТА. Стой! Изопачаваш — нито веднъж не съм ти обещал спасение. Онова, което те чака навън, съвсем не прилича на неделна разходка. Нашата бранна сила и Семировата или са равни, или неговата значително ни превъзхожда. Битката за овладяването на портите и вътрешната крепост ще бъде толкова люта, че почти мога да обещаая сигурна гибел за онзи, който ще води въстаниците в нея. Какво излиза? Че ако не ме послушаш, и двамата ще умрем мърцина — ти на Лобната скала, а аз в едно сражение, предварително осъдено на неуспех. И обратното. Престанеш ли да се опъваш като рак на бързей, двамата може би пак ще погинем, но ще спечелим признание и безсмъртие. Защото мен ще спомнят като приятеля, приел доброволно участта да последва дядо Влас от височината на скалата, а тебе — като

героя, превърнал смъртното си тяло в мост, за да минат по него величието на България и чисто човешката справедливост.

ДЕЯН (разколебано). Не вярвам на нито една твоя дума и дълбоко съм убеден, че само хитруваш и витийствуващ, но не зная как да те разоблича.

СТРАХОТА (не му дава време да се съвземе). Добре, добре! Като се срещнем горе (сочи към небето), ще имаш цяла безконечност, за да ме разобличаваш. (Той мушва късия меч в пояса му и го намята с власеницата, наглася качулката.) Докато обаче сме още тук, на грешната земя, искам да ми сториш още една услуга. В дома на Тихомир ще срещнеш едно момиче, което не познаваш. Предай й, че утре, когато без страх ще срещна Безносата, на устните ми ще бъде нейното име... на Тамара...

ДЕЯН (поглежда го изненадано). А казваше, че жените, всички до една, са изчадия на Сатанаил...

СТРАХОТА. Точно така, всички до една. Но Едната е Тамара...

Въпреки трагичната величавост на минутата, двамата прихнаха в къс, трескав смях. После усмивката угасна върху лицето на Деян.

— Прощавай, братко — каза, протягайки ръка. — Приемам саможертвата ти, защото ти повярвах, че е в името на България...

Страхота пое десницата му, разтърси я. И припомни нявгашните думи:

— Двама против ада. Кълна се!

— Двама против ада — повтори Деян. — В името на честта на България!...

Страхота удари няколко пъти с пестник по вратата.

— Хей, Егри!... Тъмничарю!... Ела да ме изведеш!...

Той смъкна качулката върху лицето на приятеля си, изтича до отсрещния ъгъл и закри лице в шепите си. Егри отключи, огледа се. Сетне взе факела от стената и поведе навън мнимия пратеник на Семир.

Когато тримата братя — Петър, Асен Белгун и Калоян — укрепяваха Търновград, те не издигнаха крепостна стена на най-северния край на Царевец. Не защото подготвяха това място за изпълнения на смъртни наказания — тази си роля, а с нея и името Лобна скалата си завоюва едва по времето на Борил, когато той започна да хвърля от нея своите противници или изобщо хората, които му бяха станали неудобни. Не беше и от нехайство — тримата много добре разбираха от крепостно дело, та за тях беше просто невъзможно да направят подобен пропуск. И ако все пак оставиха бъдещата Лобна скала неукрепена, причината беше в естествената ѝ непревземаемост: висока може би до петдесет или осемдесет човешки ръста и извисена под обратен наклон, така че се издаваше над самия Етър, когато биваше пълноводен, или над каменистия му бряг в по-сухите месеци.

Каза се, че превръщането на тази скала в място за смъртна казън беше едно от сатанинските изобретения на Борил — в това отношение той почти се изравни с брат си Стрез в Просек. Особено след събора против богомилите при Лобната скала имаше вече да се върши толкова много работа, че той реши да направи известни „подобрения“. В дъното на естествената площадка поръча да се изгради малък параклис^[1]: в него изповядваха и причестяваха осъдените, тъй да се рече, в храмова обстановка и сетне на свещеника оставаше само да ги придружи до полета им от височината. А на едната страна на площадката направиха нещо като дървена преграда; тук беше най-удобното място за наблюдаване на зрелището и до нея естествено по право заставаха царят, Семир и другите от най-близкия им кръг. За тях представляваше особена забава да видят как осъденият полита от страшната скала и изчезва във водите на Етър или се размазва, сгромолясвайки се върху камъните.

Като изпълняваше Бориловата повеля, Семир се погрижи в този ден — беше вторият четвъртък на октомври — „представлението“ да бъде особено пищно. Най-напред до параклиса се изправиха шестима

воини с медни тръби в ръце и с призивни звуци известиха, че след малко смъртната казън ще бъде изпълнена. После се видя как неколцина стражи доведоха осъдения; от голямото разстояние не можеха да се забележат никакви подробности, но все пак зрителите с по-остро зрение можаха да зърнат високата му стройна фигура, а някои дори по неестествената походка правилно се досетиха, че китките му бяха вързани пред тялото. Тази малка група се скри в параклиса. Друг път там се бавеха дълго, случвало се бе и по цял час. Сега обаче всичко трая по-малко и от минута — богомилът Страхота, който не признаваше тайнствата на изповедта и причастието, така кръвнишки се бе отказал от услугите на поп Панчо, че той не посмя да настоява.

Отново проечаха медните тръби и няколко чифта ръце избутаха осъдения от параклиса на каменната площадка. Всъщност не можеше да се говори за избутване — те само го насочиха, а Страхота спокойно пристъпи навън. Хилядното множество затаи дъх: търновградци, които бяха отсам реката и крепостната стена, и обсадителите, разпръснали се в неравномерни тълпи по другия бряг на Етъра.

Страхота измина десетината крачки, които го делиха от самия ръб на скалата, и там се изправи неподвижен, като каменно изваяние. Огледа се. От тази далечина не можеха да се различат чертите на струпалите се хора, но с някакъв усет, по-сигурен и по-верен от зрението, той безпогрешно разбра: малцината, които изпитваха радост и нетърпение, бяха само тези тук, зад гърба му, целият останал народ изпитваше съвсем друго чувство. Жалост. Или съчувствие. Или възмущение. Или печал. Или негодувание. Изобщо от двете страни на Етъра имаше безброен народ, който го обичаше и страдаше за неговата близка гибел. Страхота нямаше дарба на оратор, но сега изпита особено желание с една или пет думи да им каже, че той също ги обича...

Още премисляше тези неща, когато някъде отсреща, на другия бряг на реката, се отдели една самотна фигура. Беше мъж в бранни доспехи, но без шлем, та прошарените му коси падаха назад до раменете. Той вървеше с равни стъпки, но личеше, че всяко повдигане на крака от земята му причиняваше нечовешка мъка. Спря и събра ръце във фуния около устата. И силен глас проехтя над множеството и достигна чак горе, на площадката на Лобната скала:

— Сине!... Презри смъртта!... Аз те благославям!...

Страхота се досети: това трябва да беше Годеслав, дошъл да се сбогува и да даде прощален благослов на сина си. На момъка дяволски му се прииска да утеши коравия воин и да го увери, че стига бог да ги опази, той пак ще се види със своя Деян. Но не, беше невъзможно — всяка думица би развалила така добре подготвената игра. И Страхота се задоволи да отговори с нищо незначещо поклащане на глава.

Зад него се разнесе неясна гълчава. По някои откъслечни думи той разбра, че царят се е отказал да присъствува на смъртната казън (Борил, който бе следил сцената от прозореца на спалнята си, се бе уплашил от застрашителното мълчание на хилядното множество) и нареждаше тя да се изпълни без него. Като дочу това, момъкът се извърна към Чъсмен и го предизвика:

— Хайде, палачо!... Какво се потриваш още?

— Стойте! — изкреця в този момент Семир и се отлепи от дървената ограда, на която се бе подпирал досега. — Стойте! Този не е заговорникът... не е осъденият...

Настана объркване, всички се стъписаха. Страхота извърна към кастрофилакса своите леденостудени очи и както бяха вързани ръцете му, го посочи едновременно с двата си показалеца:

— Вижте го! — извика злобно. — Всевишният му прати умопомрачение като наказание за безбройните му престъпления. Какво, убицецо? Съвестта ли проговори в тебе, че започна да виждаш призраци?

Объркан не по-малко от другите, Семир приближи към него и се взря настойчиво. По-късно хората там наоколо щяха да твърдят, че са дочули да произнася нещо като „Този наистина...“ Но тогава на Лобната скала изобщо не се стигна до приказки. Преди някой да успее да се намеси или поне да извика „Спрете го!“, осъденият с внезапен скок се хвърли върху кастрофилакса, като голям клуп надяна върху него вързаните си ръце и с рязко дръпване излетя заедно с него в бездната.

Чу се само един предсмъртен вик, изпълнен с ужас: Семир, който безброй пъти бе пращал по този начин други на смърт, нямаше мъжество да срещне с достойнство и своята собствена.

Двете тела се превъртяха във въздуха, с грозно хрущене се удариха в камъните под Лобната скала, отлетяха и, кой знае защо, се отделиха едно от друго. Повторно се сгромолясаха върху камъните,

накрая с шумен плясък паднаха в реката и Етър склучи над тях бистрите си води, в които се отразяваше небето...

* * *

Василиса му подаде едно огледало от гладко полирано сребро.

— Виж се — каза му.

Деян избърса сълзите от очите си. От огледалото го погледна едно съвсем непознато лице — в този час, откакто бяха научили за гибелта на Страхота, косата му бе напълно побеляла. Необикновеното явление не му направи бог знае какво впечатление.

— Бяхме се заклели, че ще бъдем двама против ада — тихо произнесе той, като положи огледалото на масичката до себе си. — Сега останах сам...

Девојката сложи ласкава ръка върху рамото му.

— Грещиш — отговори му нежно. — Не оставаш сам. Ти имаш своя дълг, в който можеш и да загубиш живота си. Но ако всеблагият бог те запази, аз завинаги ще бъда за тебе и жена, и другар. Разбираш ли ме? В мен ти ще намираш винаги и Василиса, и Страхота...

Той се пресегна и положи длан върху ръката ѝ. Хлипането му постепенно престана — излекувала го бе Василиса с магическото въздействие на думата „дълг“.

— Благодаря ти — каза ѝ. — Аз наистина винаги ще имам нужда да бъдеш за мен и Василиса, и Страхота. — Те помълчаха една дълга минута. — Да отидем при Тамара — предложи Деян. — Тя, горката, навярно сега се нуждае от нас. И от целебната дума, която ще намериш за нея.

Боляринът Тихомир ги беше изпреварил — завариха го при девојката. Тамара беше плакала, това личеше по лицето и подпухналите ѝ очи, но вече се бе овладяла; единственото ново у нея беше големият сребърен кръст на гърдите ѝ. Дватамата млади така и не разбраха дали сама бе надмогнала мъката си, или това бе дело на Василисиния баща.

— Идвате да ме утешавате, нали? — Тя ги посрещна по-скоро непроницаемо, отколкото недружелюбно. — Благодаря ви, но наистина не е нужно. Аз вече съм избрала моя път.

Тихомир се извърна към дъщеря си и Деян.

— Решила е веднага щом се отворят портите на Търновград да се оттегли в манастир — произнесе глухо, докато показалецът му отново шареше нагоре-надолу по челото.

— Не е ли прибързано да се решава каквото и да е било? — рече момъкът. — Понесохме тежък удар, потресени сме, що говоря — не сме на себе си! Ето, съдя по себе си. Загубих най-добрия си приятел, и то как? Като се пренесе в жертва заради мене. Ако сега трябва да отсъдя собствената си съдба, навярно бих изтичал да го последвам от Лобната скала...

— Решението ми е окончателно — поклати глава Тамара и тъмните плитки на косата ѝ се люшнаха по раменете. — И не е прибързано. Има сърца, които се отварят само веднъж, за да приютят някого. И когато този „някого“ вече го няма, за тях не може да има подобър жребий от службата на бога.

Никой не намери сили да ѝ възрази повече.

---

[1] Съществуването на този параклис до неотдавна беше неизвестно на историческата наука. Едва при разкопките, провеждани през последните години, бяха разкрити основите му, а чрез тях — и приблизителния изглед на параклиса. ↑

След месеците на гладуване и тормоз Деян си разреши само две денонощия отдих и веднага след тях се посвети на изумителна деятелност. Започна с това, че чрез Радан и неговите верни помощници провери издъно подготовката за въстанието. И за разлика от стария десетник сметна, че не са напълно готови да се преборят с въоръжената от глава до пети куманска стража на царя: в съзаклатието може би имаха достатъчно люде, но можеш ли да отидеш с голи ръце срещу стрели, копия, боздугани и бойни брадви?

Като премислиха това, двамата със стария воин решиха да осъществят отколешния Няголов план. В определения ден двадесетина воители се вмъкнаха един по един в дома на протоиракария Константин в Царевец и там дочакаха настъпването на нощта. По тъмно към тях се присъединиха също Деян и Радан. Към полунощ небето се озари от светлина — Огнян, Кънчо и още трима верни бранници бяха подпалили едно зърнохранилище в подножието на Царевец, недалеч от църквата „Свети апостоли Петър и Павел“. Както и очакваха, голяма част от стражата се юрна надолу — да уловят подпалвачите и да спасят каквото още можеше да се спасява от пшеницата. Тогава Деян и десетникът поведоха своите хора. И всичко бяха предвидили в такива подробности, че успехът дойде даже по-лесно, отколкото го бяха очаквали — с воинското си облекло заблудиха няколкото стражи, оставени до склада с оръжие, недалеч от Малката порта, после със зашеметяващо бърз удар сломиха съпротивата им и ги избиха, преди да успеят да вдигнат тревога. Без да губят време, нападателите запретнаха ръкави и захванаха да пренасят складираното оръжие в предварително подготвени укрития. И толкова сполучливо беше нападението, че можаха да се върнат и още един път за онова, което не смогнаха да вдигнат веднага след овладяването на склада.

Както и предполагаша, последваха няколко дни на незапомнени насилия, претърсвания, побоища и жестокости. Като изчака да попреминат, Деян за пръв път подаде само нему известните димни

знаци към обсадителите — с тях предлагаше да уговорят съвместния удар срещу Великата порта. Изминаха цели две денонощия, преди да се получи отговорът. Младият мъж се досети за причината на това забавяне — в стана на Йоан Асен го смятаха за погинал от Лобната скала и сега се опасяваха да не бъдат подведени с измамни съобщения към някоя добре подготвена клопка. Това негово предположение се потвърди и от отговора: „Повторете известието!“ Макар подаването на знаци с дим съвсем да не беше лесна работа в обсадения град, Деян сполучи да ги предаде повторно. Този път отговорът дойде много по-бързо: царят събщи, че в следващите нощи, невидимо за стражите от крепостта, ще прегрупира по подходящ начин войските си и ще чака часа на нападението.

Когато и това беше зад гърба им, Деян реши, че трябва да свика последен съвет на онези, които щяха да бъдат начело на въстаническите отреди в битката за смъкването на Борил. Този път подслон им даде паракимоменът Войсил и в дома му се събраха Деян, Тихомир, Радан, Константин и от Радановите хора Лукан и Нягол; бяха поканени още архиепископ Герасим, Мирко Ечемиченото зърно и воинът Огнян, но по неизвестни причини и тримата не се явиха.

Деян запозна неосведомените с онова, което бяха извършили в последните дни — нападението над склада за оръжие и уговорките, разменени с хората на Йоан Асен.

— Наистина не бива да протакаме дълго — каза Войсил, след като го изслушаха. — В двореца не могат да се примирят със загубата на Семир, пък като последваха палежът долу и ограбването на оръжието... Времето не е наш съюзник, братя. Чъсмен, който сега е поел и длъжността на Семир, просто беснее из Търновград. Слава на бога, досега не му се удаде да разкрие каквото и да било. Ами ако утре се случи предател или някой не устои на мъченията?

— Право говори боляринът — присъедини се към него Радан; не го обяви, но някак се разбра от само себе си, че той говореше и от името на Нягол и Лукан. — Подготовката ни не може да продължи вечно. Трябва да се действа...

— И наистина ще действаме — съгласи се Деян. — Имам готов план и искам тук да ви го кажа и да го обсъдим.

И той им го предаде в най-големи подробности. Предвиждаше главната им ударна сила, предвождана от него и от Радан, да нападне

портата при Сечената скала. Но за да облекчи задачата на нападателите, той предвиждаше друга част от силата им — преди всичко хората на болярите и разните технитари, бащинници и отроци, които успяха да въоръжат със завладяното оръжие — в същото време или даже малко по-рано да удари на двореца.

— За начелник на този втори отряд предлагам тебе, логотете Тихомир — рече. — Не само заради уважението, на което се радваш сред народа, но и защото познаваш вътрешната крепост и самия дворец. Искам да се поясня. Би било много хубаво, ако сполучите с този удар да овладеете двореца и когато посрещнем законния наш цар, да му поднесете овързан престолокрадеца. Но това е невъзможно, болярину. Ако слагах дори една десетина изгледи за сполука, щях даже да насоча цялата наша бранна сила срещу двореца. Но не виждам и една десетина изгледи за успех и затова просто нямаме право да рискуваме. — Той забеляза един жест на несъгласие от страна на болярина и го превари: — Знам, ти навярно предпочиташ да си с меч в ръка между нас, които ще се потрудим да овладеем една подир другите порти при Сечената скала. Недей да смяташ, че нашият дял от работата е по-трудният. Напротив — аз предвиждам много повече трудности и жертви за вашия отряд. По две причини: в защита на Борил ще бъдат най-отбраните му воители, а обратното — ти ще разполагаш с може би юначни по сърце мъже, но напълно необучени.

— Дори може да се рече — допълни Радан, — че вие ще бъдете обречени на жертва, за да успеем ние.

— Грешно ме разбра, Деяне — поклати глава Тихомир. — Понечих да възразя за друго. Приемам длъжността си да нападна двореца, дори и ако е вярно, че ще се принесем в сигурна жертва, както мисли Радан. Ще бъде пръв в сражението, но нека начелник на отряда стане Константин. Познавам от войните и себе си, и него. В битката аз съм само добър изпълнител, докато той има и дарбата да я следи в нейната цялост и да я направлява по най-добрия начин. Разбирате ли ме? Просто Константин е по-достоеен от мене да бъде начело...

Деян го изгледа продължително; беше един странен поглед, който не можеше да се разтълкува веднага. И когато проговори, гласът му бе изпълнен с особено вълнение:

— Пожелавам си, като стана на твоите години и когато ще ми се предложи случай да се увенчая с неувяхваща слава в името на

България, да имам сили да кажа като тебе: нека бъде еди-кой си, той е по-достоеен от мене... — После отместа поглед към Константин: — Какво мислиш ти?

— Приемам да изпълня задачата... пък ако ще наистина да измрем до един на стената на вътрешната крепост — съгласи се простичко запитаният. После, като размисли, се обърна в упор към паракимомена: — Искам да съм честен към тебе, Войсиле. И да те предупредя отнапред — когато се завърже битката, нарочно ще се огледам за тебе...

— Можеше да ми спестиш тази нападка — защити се другият, но заби поглед в пода. — Този Войсил пред тебе не е онзи от войните, Константине. Не крия, аз бях против изтощителните войни на Калоян, не ги одобрявах. Сега обаче е различно. Утре ще воюваме да измием позорното петно от челото на България. И дано наистина да ме видиш в битката...

Протоиракарият не го заяде повече. Нито се залови да спори за великия смисъл на Калояновите войни. Но и не се отметна от полуизреченото порицание.

— Това е последното ни събрание — каза Деян. — За двойното нападение определям нощта на четвъртък срещу петък. Аз ще имам грижата да предупредя войските извън крепостта да са готови за тогава.

Някои се размърдаха, готови да станат, но Тихомир ги спря с жест.

— Искам да получа общото ви съгласие да се срещна и поговоря с Борил — каза.

— Какво още може да се говори с него? — попита Войсил.

— Ако е останала в него дори само капчица вярност към народността ни, нека да избегне братоубийствената разпра. Защо българи да леят кръв на други българи? Понеже вие знаете: освен куманите има и заблудени души измежду българите — защо да крия, доскоро аз самият бях измежду тях! — които от грешно разбрана вярност към клетвата продължават да служат на Борил...

— Без да съм ясновидец, мога съвсем сигурно да предскажа какво ще последва този твой разговор с престъпника, господство ти — подхвърли Нягол. — Просто ще излетиш от Лобната скала, и толкоз.

— Дори ако има само едно на стоте надежда да покажа на Борил безсмислието на съпротивата му и с това да спестя проливането на братска кръв, пак си заслужава да опитам. Тъй мисля аз. А на тебе, Деяне, ще препоръчам в деня, когато ще говоря с него, да си намериш друго укритие. Ако Нягол излезе прав в ясновидството си, Борил няма да се задоволи да ме изрита от скалата, но ще посегне и на дома ми.

— Има здрав смисъл в това, което предлага Тихомир — бавно, сякаш прецеждайки думите си, изговори Константин. — Аз даже съм готов да отида с него. Може би законопрестъпникът повече ще се стресне, ако...

— Не! — късо го прекъсна Деян. После обясни: — Всички съзнаваме опасността, която ще легне върху главата на Тихомир, ако говори с Борил. Но ако решим да рискуваме неговата глава, не е същото с тебе. Или забрави, че ей сегичка, преди малко, те определихме да оглавиш нашата войска срещу двореца? Без начелник ли искаш да я оставим?

— Тогава нека отида аз — самопредложи се Войсил. — Съгласен съм с всяка дума, която рече Тихомир, и съм готов да подкрепя намерението му.

— Дори ако това ще ти струва главата? — запита Лукан.

— Мигар не ще рискуваме главите си, когато ще нападнем Вътрешната крепост, за която отнапред знаем, че е непревземаема? — вдигна рамене паракимоменът.

Умълчаха се. Решението трябваше да дойде от страна на най-младия в тази стая, а той не бързаше да го каже, премисляше.

— Подбудите ви са толкова светли — каза най-сетне Деян, — че не мога да не ги уважа. Да, ще ги уважа, макар и да зная, че просто се самопогубвате — вече имаме някакъв опит от тези прями разговори с Борил... Но ще постъпим така. Срещнете се с него в четвъртък. Ако се случи невероятното — да има минута на просветление свише, — ще разполагаме с достатъчно време, за да отменим двойния напад през нощта. Но ако се случи другото, тогава все ще остане някаква искрица надежда да оцелеете. Доколкото познаваме навиците на престолокрадеца, той ще изчака поне до следващата сутрин, за да ви... Е, разбирате. Дотогава ще бъде нощта на четвъртък срещу петък, която може да донесе възкресяването на правдата не само за Йоан Асен, но и за вас в подземията на западната кула.

— И все пак внимавайте в разговора с този сатана — посъветва Константин. — Дори и да ви подвежда, в никакъв случай не заплашвайте. Говорете като най-смирени верноподаници, изпълнени със загриженост за самия него. Ако трябва, обещавайте да измолите живота му...

— Не, такова нещо не могат да обещават! — прекъсна го Радан. — Ще се саморазобличат, че са люде на Йоан Асен.

— Ще действваме по разум и по сърце — каза за двамата Тихомир. — Пък нека да стане онова, което реши провидението. Щом е за България, не ме е страх и от най-тежкия жребий...

И с тези думи приключиха последния съвет, преди да удари часът на действието.

Като ги отпрати, Борил остана седнал на мястото си. Внезапно бе почувствувал непреодолима умора — просто нямаше сили да се надигне от стола. Усещаше тази отпадналост във всеки мускул и всяка костичка на тялото си, както понякога бива след многодневна езда. Що беше това? Старост ли? Или болест? Или може би двамата боляри заедно с почитителните си слова бяха вкарали в снагата му зараза някаква или яд, отровил не само кръвта, но и душата му?

— Сигурно не е от тях — каза си гласно царят. — Борил не е от хората, комуто ще дръзнат да рекат обидно слово и той да го остави ненаказано...

А нему дори не бе хрумнало да накаже двамата боляри. Напротив — дори накрая, преди да ги пусне да си вървят по живо, по здраво, им поблагодари, че са дошли именно с него, самодържеца, да споделят своята загриженост на сановници и българи. Да, но нали все пак тази умора я нямаше преди разговора с тях?

Той се напрегна да го възстанови в съзнанието си този разговор. Всъщност Тихомир и Войсил бяха започнали с нещо, което всеки в Търновград знаеше — че храната не стига и оскъдицата започва да се превръща в бедствие. После обаче зададоха въпроса: ако продължава така, колко време ще може да издържи престолнината? И още: няма ли опасност да стигнат до положение, когато войската ще брани стените, а зад тези стени не ще има друго, освен пустеещи къщи и купчини непогребани мъртъвци?

„Войската ще брани мене, владетеля“ — бе подхвърлил царят, а Тихомир веднага бе отговорил с уважение:

„Напълно достатъчно оправдание, царство ти, за да се бият до последна капка кръв. — Но допълни: — Само че на какво по-точно ще бъдеш владетел тогава? Народ под скиптъра ти няма да има, а какво е един владетел без народ?“

Вярно ли беше това? Можеше ли да се стигне дотам, че Борил, богосмиреният покровител на поданиците си, да се превърне във

владетел на една крепост на смъртта? Той се бе опитал да ги предизвика към по-голяма откровеност:

„Нас не ни нападат и затова не можем да смажем нашествениците върху стените. Мислите ли, че ще успеем, ако изведем войските си вън и премерим сили с моя братовчед в открито сражение?“

Ако бяха дошли с тайната цел да го вкарат в гибелни по своето безразсъдство действия, те трябваше с всички сили да използват въпроса му, за да го насъскат към развръзка, в която той отнапред щеше да е осъден на погром. Но единият от тях — май беше Войсил — мигом отхвърли предложената примамка:

„Ще бъде безумство, царство ти! Ние сме малобройни — в открито сражение ще бъдем един срещу десет или един срещу двайсет, при това те са хранени добре, докато ние... И друго, царство ти. Те ще да са се подготвили за една такава битка с всичките му там укрития, вълчи ями и засади. Това ще им даде допълнително предимство, все едно че ще бъдем един срещу четиридесет.“

А другият прибави:

„Сега сме в приблизително равенство на силите, защото непристъпният склон на Царевец и непревземаемата стена са наш съюзник. На какво ще разчитаме, ако стената не е пред гърдите, а зад гърбовете ни?“

После те се впуснаха да говорят за непростимия грях да се лее братска кръв и прочие глупости, но царят не ги слушаше. Той мислеше за друго: тези хора не си бяха поставили за задача да го подмамят към неразумни действия, на края на които се очертаваше сигурна провала. Добре, но ако е така, какво предлагаха всъщност? Какво съветваха? Защо си бяха направили труда да дойдат до двореца? Само за да кажат очевидното ли? Нали онзи, който открива болестта, трябва да посочи и цяр за нея?

„Защо искаш ответ от нас, царство ти? — бе отговорил за двамата Тихомир. — Нам стига това, дете си съгласен, че още дълго не ще можем да издържим на обсадата и че е грях пред бога и пред племето ни да допуснем да се оплискат с кръв — с българска кръв! — тези стени. — И последва странното съждение: — Кой вижда по-надалече: костенурката ли, дете пълзи из тревата, или орелът, който лети в небето? Ние сме костенурките, а орелът си ти, царство ти. Нека

орелът, след като огледа всичко добро и зло, да вземе такова решение, каквото подхожда на царя на птиците...”

Приблизително след тези думи бе завършил и разговорът с двамата велики боляри. Сега, след като си припомни отново всичко речено и недоизречено, Борил си каза, че чувството на слабост трябва да е дошло точно от това последно внушение на логотета! Да, той беше и е орелът, а постъпките му бяха през цялото време и са постъпки на костенурка. Защото царят се оставяше да го направляват събитията, а изобщо не си поставяше за цел сам да ги направлява. Докато именно нему беше и право, но и дълг да ги обхваща в цялата им пъстрота, да ги преценява, и после да ги насочва според разума и волята си.

Като стигна до това място в разсъжденията си, Борил се облегна в стола си, пръстите му забарабаниха по масата (с болярите той, естествено, не бе разговарял в тронната зала, а по-простичко и без церемонии в една от стаите на двореца) и произнесе гласно: — Какво пък, нека да поправим грешката. Хайде да огледаме царевград Търнов от висотата на орловия летеж...

Направи го. И още първият поглед смрази кръвта му. Защото веднага съзря цялата безнадеждност на положението. Йоан Асен не се бе поддал на никакви уловки и нито веднъж не бе опитал пристъп срещу крепостта, та в него да изцеди мощта на войската си. Нищо друго не го подтикваше да бърза — храна имаше предостатъчно, а руските му дружини, привикнали на северния мраз, без никакво затруднение биха прекарвали тукашната мека зима в шатрите и землянките си. Какво можеше да им противопостави Борил? Да мисли за битка на открито беше глупост на глупостите — това Войсил го бе посочил напълно ясно. Да се държи безкрай зад стените на престолнината също беше невъзможно — най-простата сметка показваше, че гладът щеше да покоси първо миряните, но после неизбежно щеше да посегне и на защитниците по стената. Какво излизаше, боже мой? Цялата тази проста равносметка не показваше ли, че нямаше изглед за бранен успех дори колкото просено зърно?...

Добре, каза си, но историята учи, че много от войните са печелени не на бойното поле, а в разговор на маса като тази. Какво ще стане, ако развее бял пряпорец над Великата порта и поиска лична среща с Йоан Асен? Няма ли да успее той, опитният и имащ зад гърба си единадесет години царуване, да надхитри младия си братовчед? И

веднага го парна съмнението: да го надхитри в какво? След като го делят само седмици или даже дни от престола на Асеновците Йоан внезапно дотолкова да се омае, че да свали обсадата и да поеме към северните степи? Не, не, безумство е да се разчита на това — Йоан може да беше млад, но с всичко досега бе доказал, че по ум не отстъпва на баща си и чичовците си. И простият извод се налагаше от само себе си: в подобен личен разговор Борил можеше само да моли за пощада, не и да храни надежда за опазване на престола. Нямаше обаче да получи и пощада — прекалено много бяха нещата, за които Йоан Асен щеше да потърси сметка. Като се започне от смъртта на Калоян, та се стигне до смъртната казън над дядо Влас. А по средата бяха и Стрез, и богомилите, и Бялград и Браничево, и Алексий Слав, и срамните поражения, претърпени от Хенрих при Плъвдив и от Стефан Неман в Пелагонийското поле, и...

Тогава? — Тогава оставаше само едно: да се погрижи сам за живота си и... толкова. А, не, може би не само толкова. Ако стигне до Хенрих в Цариград, не е изключено той да го подпомогне да си върне короната. Защото Хенрих, неговият роднина чрез дъщерята на Калояна, навярно ще съумее да прецени, че му е по-изгодно да има за съсед един миролюбив и доброжелателен Борил, отколкото един Йоан Асен, комуто очевидно не са чужди войнствеността и неотстъпчивостта на баща му и чичовците му. Да, трябваше да напусне (Борил избягваше да си каже „да бяга“) Търновград. И колкото по-скоро, толкова по-добре...

В този момент Борил бе честен пред себе си във всичко, освен в едно: не смееше да си признае, че мисълта за бягство отдавна бе човъркала съзнанието му, пък той се бе преструвал — пред хората и пред себе си, — че тя му е напълно чужда...

Царят разкърши вдървеното си тяло. Сега, когато спасителното решение се бе оформило в главата му, сякаш си бе отишла и онази, предишната умора. Плесна с ръце и заповяда на влезлия слуга да повика при него Чъсмен. Куманинът навярно ще да е бил някъде наблизо, защото се яви почти веднага. Борил му посочи стола, на който допреди час бе седял Тихомир, и Чъсмен се настани срещу него.

— Стигнах до важно решение — каза му. — Йоан Асен избягва прекия напад срещу крепостта и предпочита по-простото — да ни срази с глад.

— И комай ще го постигне... — вметна Чъсмен.

— Изходът е един. Да се измъкна тайно от крепостта и докато онези още подсмърчат долу, да се върна начело на отряд латински рицари.

В никакъв случай не може да се каже, че мисълта за бягството стъписа куманина. Той не изрази нито възмущение, нито учудване, само повдигна вежди с любопитство:

— Смяташ ли го за възможно, господарю? На човек трябва да му поникнат крила, за да мине отвъд пръстена на обсадата...

В отговор Борил се засмя загадъчно:

— Вие не знаете всичките тайни на Търновград, Чъсмен... — „Вие“ означаваше „вие, куманите“ или дори „вие, пришълците“, но протоспатарят не обърна внимание на обидния намек. — Като не броим разните титли и санове, които нямат никакво съдържание, всъщност ти си вторият човек в Търновград след мен, Чъсмен.

Другият примижа и го изгледа през тесните цепки на клепачите си.

— Защо ми го казваш, царство ти?

— Защото се надявам ти да управляваш тук от мое име. И до моето завръщане.

Продължително, много продължително мълчание.

— Не оспорвам решението ти, но не го намирам правилно, господарю. Не само защото мястото на един протоспатар е до царя. В края на краищата ако сам владетелят пожелае да рискува...

— Тогава? Каква е причината за несъгласието ти?

— Причините са даже две. Няма защо да си кривим душата, нас, куманите, не ни обичат в Търновград, царство ти. Нека да не ровим в миналото, за да изясняваме защо е така и дали е то справедливо. Важното е, че тъй или иначе не ни обичат. И не е трудно да си представим какво ще последва, ако утре сутринта се окаже, че царят го няма, а негов заместник е един куманин.

— И в такъв случай...

— В такъв случай си позволявам да ти предложа за свой заместник да оставиш някой предан българин. Например Ратен. А аз да те придружа.

— А! Това пък защо?

— То е втората причина. Ако Хенрих, който надали е забравил Адрианопол и брат си Балдуин, предпочете да няма вземане-даване с един войнствен потомък на Асеновците, на тебе ти остава едничка възможност да се облегнеш на куманите. Тогава моето присъствие ще стане направо безценно, царство ти.

Борил се замисли. Дявол да го вземе, този Чъсмен беше с повече ум или поне повече хитрост, отколкото навремето царят бе очаквал у него, един доброволен джелатин. Той го показва още когато обсъждаха съдбата на Деян, син на Годеслав, а сега... сега, разбира се, нито една от толкова сладките приказки на куманина не беше вярна. Мигар Семир, също куманин, не бе управлявал от време на време престолнината от името на царя? А кой познаваше Чъсмен, някакъв случайно издигнал се воин, та да се разчита на него за куманска помощ? Истината беше къде-къде по-проста: Чъсмен също като царя съзнаваше безнадеждността на отбраната и като не се съблазняваше от възможността да бъде господар на един обречен град, предпочиташе да спаси с бягство животеца си.

Всичко това бе ясно за Борил. Но можеше ли да откаже? Куманинът не беше ли в състояние да осуети бягството, ако се почувствува оцетен? Няма ли да постъпи като онези удавници, които повличат към дъното и умеещите да плуват? Пък, от друга страна, дали не ще бъде един полезен спътник в трудния път към неизвестното?

— Съгласен съм — кимна царят. — Прати ми Ратен. А ти се приготви без много шум. Вземи само най-важното, малък товар, но ценен. И за тази вечер нареди да няма стража край манастирчето „Света Евлампия“...

С Ратен нещата се уредиха без никакви затруднения. Като го поласка за длъжността му на протостратор, комуто най-прилича да ръководи отбраната, царят веднага му предложи да стане и негов заместник. Угоеният болярин — пийнал порядъчно, както обикновено — прие без никакво колебание и дори изглеждаше, че ще се пръсне от гордост, загдето му се възлагаше толкова важна мисия.

— Пожелавам ти сполука по пътя, господарю — изфъфли той в заключение. — И друго ти пожелавам — руските бродници на Йоан Асен да не са оплячкосали конете при Боголюб...

Борил се сепна — той не бе подозирал, че дебелият Ратен знае за конете, които царят винаги държеше на разположение в обора на „При

върбите“. И се задоволи да отговори с една нищо незначеща усмивка...

По тъмно се срещнаха с Чъсмен. И двамата бяха в походни дрехи и с по едно неголямо вързопче в ръце.

— Това за манастирчето не ми стана ясно, господарю, но заповедта ти е изпълнена. Там на стената няма дори най-обикновен наблюдател...

— Да вървим! Останалото ще видиш със собствените си очи.

От двореца те се измъкнаха не като цар и протоспатар, а като най-долни крадци. По улиците все избираха по-тъмните места и не след дълго бяха край оградата на малкия манастир на името на света великомъченица Евлампия, който с едната си страна опираше на самата крепостна стена. Чъсмен бе очаквал, че чудодейното спасение ще е някъде при братята от обителта, но се излъга. Царят изобщо не наруши нощното спокойствие на манастира — нито похлопа на вратата, нито повика вардяните. Той избиколи до оградата и внезапно изчезна. Чъсмен се изненада — не беше подготвен за това смайващо потъване вдън земя... Вече се питаше дали не е станал жертва на измама, когато едно сподавено повикване му показва, че Борил наистина беше в земята. Куманинът отмести клоните на някакъв шубрак и под него видя един трап, вкопан до основите на крепостната стена. Царят беше там и той се спусна до него. Опипа стената и с учудване откри, че тук тя беше издълбана — по-скоро изобщо незастроена — почти до най-външния зид, като образуваше проход с достатъчна височина, за да мине, поприведен, и най-едър човек.^[1]

— Хайде, не се разтакавай! — изкомандува Борил. — Вади камъните. Ей така...

Камъните не бяха запоени с хоросан, а имаха само лъжлива замазка. И за двамата мъже не представляваше особена трудност да ги измъкват с пръсти и безшумно да ги подреждат зад себе си. Когато в стената се отвори достатъчно голяма дупка, Борил запретна кафтана си и извади едно въже, завито около кръста му. Върза единия край, а другия хвърли през отвора. После се улови за въжето и със завидна ловкост се заспуца на ръце по него. Когато дочу едно подсвирване от тъмнината, Чъсмен го последва навън от крепостта. Събраха се до подножието на стената! И мракът на нощта бързо ги погълна...

[1] Платомерните разкопки на Царевец в последните години разкриха два такива тайни изхода от крепостта. Представявали са всъщност лъжливи стени: гледани отвън, те по нищо не са се отличавали от останалата масивна стена, но на тези места е бил изграден само най-външният ред камъни, докато зад него е имало готови проходи. ↑

Някъде след полунощ от другия край на Царевец се чу трясък на оръжие, викове, охкания, ругатни, лумнаха и пламъци.

— Да започваме и ние, а? — прошепна Деян.

— Както заповядаш, господарю — каза по същия начин Радан. — Но ако слушаш мене, нека изчакаме още. Доколкото в последните десет години опознах куманите, сега можем да очакваме, че ще изтеглят при двореца и част от стражата при портата. Нека им дадем възможност да ни облекчат задачата, господарю...

Друг път Деян щеше да направи забележка за това „господарю“, но сега, в решителната нощ, не беше време за подобни разправи.

А междувременно Радан се оказа прав. Откъм двореца се раздадоха тръбни звуци, едновременно тревожни и призивни, и в призрачния здрач на нощта се видя как тридесетина души се отделиха от Великата порта и с равномерен бяг се втурнаха нагоре по посока на вътрешната крепост. Изчакаха ги да се закрият между високите огради на къщите, после десетникът се приведе към ухото на Деян:

— Като че ли дойде часът, господарю...

Деян измъкна меч си. Когато го вдигна над главата си, върху него се отрази тесният сърп на месеца.

— След мен! — извика към бранниците, спотаени зад тях в мрачината, и не затича, а полетя към портата.

— Напред!... Напред, братя!... — последва примера му и Радан.

Те не се извърнаха да проверят дали другите ги следват. Не беше и нужно — зад себе си имаха все изпитани бойци, верни до смърт на България, които не можеха да ги изоставят.

Зашеметени от неочакваността на удара, стражите при третата, най-вътрешната порта, бяха пометени, преди да сварят да образуват боен ред. По-тежка беше битката за втората порта. Там стражите сполучиха да се изтеглят по площадките на стълбищата и по кулите на портата и оттам засипаха нападателите с копия и стрели; беше безредна стрелба и твърде напосоки в тъмнината, но няколко

предсмъртни стенания показаха, че дори и такава „сляпа“ тя не можеше да се нарече неудачна — мястото, затворено между двете порти и стените вдясно и вляво, бе твърде тясно, за да отиват всички стрели и копия нахалост.

— Да опитаме общ напад, господарю! — предложи Радан.

— Не, трябва да пестим хората си — не се съгласи Деян. — Заповядай бранниците ни да приклеknат и се закрият зад щитовете и да отговарят със стрели и прашки. Когато ме чуеш да те повикам по име, прекрати стрелбата и нападнете с мечове и секири.

Деян отдели десетина души от хората си — случи се десятката на Нягол — и се изтегли до самата трета порта. Опитният Нягол разбра намерението му и нали бе бивал на служба тук, бързо намери онова, което им трябваше — една лека дървена стълба. Подпряха я на източната стена и безшумно и доколкото беше възможно незабелязано изпълзяха горе, на тясната площадка зад зъберите и бойниците на стената. Деян им показва какво очаква от тях — почти слят със стената, той се запромъква към укрепилите се по портата стражи. Останалите го последваха. Когато бяха на пет-шест крачки от противниците, момъкът изрева с цяло гърло:

— Радане, напред!...

И с обнажен меч пръв се хвърли на пристъп. Изненадани от този удар, дошъл не отпред, а отстрана, защитниците се огънаха, сбиха се едни в други. От това се възползува Радан. След един последен облак стрели и камъни, насочени към дясната кула, той поведе останалите войскари в стремителен удар. Битката се пренесе по стълбищата и площадките, вътре в самите кули и горе около зъберите. Падаха жертви и от двете страни, но малко по малко нападателите вземаха връх — на тяхна страна бяха и високият дух, и изненадата. И след петнадесетина минутна кървава схватка те се видяха господари и на средната порта.

Всичко показваше, че боят за първата, от която се спущаше подвижният мост над Сечената скала, щеше да бъде най-тежък — защитниците по нея бяха успели да се подредят, получиха и подкрепление от онези, които се спасиха в първите две сражения. Очертаваше се на тясната площадка между втората и първата порта да се развие не битка, а истинска касапница. Но нима тази опасност можеше да ги спре? Нали бяха тръгнали именно за това — да умрат, но

да победят? Деян, оплискан в кръв и с разкъсани дрехи, понечи да поведе хората си в решителен напад, но ръката на Радан легна на рамото му и го спря:

— Дай ми само една минутка, господарю. Тук не са само кумани. Има и българи между защитниците. И макар да не са посветени в заговора... — Той събра шепите си около устата и извика с цяло гърло: — Братя, говоря ви аз, десетникът Радан!... Ако има честни българи между вас, нека обърнат оръжията си срещу куманската напаст. Не воювайте срещу нас, братя!... Ние се бием в името на законния цар Йоан Асен и за честта на България!...

Няколко секунди или цяла минута не последва нищо. После яростен вик и звън на мечове показа, че българите отсреща не бяха останали безучастни към призива. В тяхна помощ нападнаха също Деян и Радан с хората си. И куманите — същите, които под заповедите на Семир цели години бяха сели смърт и гнет в Търновград — сега се оказаха притиснати от две страни. Пощада нито беше предложена, нито дадена: когато българите от стражата и въстаниците застанаха лице в лице, между тях не бе останал нито един жив куманин...

Щяха да възликуват от победата, но Деян не им даде време:

— Към веригите!... Бързо към веригите!... Да отворим портата и да спуснем моста!... — И докато мнозина се затичаха да изпълнят повелята му, той викна: — Радане! Вземи част от хората и охранявай гърба ни... Да не би онези да са се усетили!...

И да бяха се усетили, беше вече късно — мостът още не беше легнал на подпората си отсреща, когато върху него рипнаха първите воини на Йоан Асен и с неговото име на уста полетяха през отворената тройна порта. Деян беше готов да застане начело на тези свежи сили и с тях да подпомогне въстаниците, които се биеха при вътрешната крепост, но един познат, много познат глас го призова:

— Деяне!...

Извърна се. И попадна в една прегръдка, която познаваше от първия си ден на света.

— Тате!...

— Синко!...

Възрастният мъж в ръцете на момъка хлипаше. Много по-късно Деян щеше да си казва, че този е бил първият случай, когато е видял

коравия си баща да плаче... Годеслав го улови за раменете и го отдалечи малко от себе си. Бялата коса на сина му го порази.

— Не се учудвай тате. Нали бялото е цветът на радостта!?

— Излиза, че още стават чудеса! — със странен глас произнесе бащата. — Пък аз те мислех на дъното на... Добре, добре, белоконо старче, ще имаме достатъчно време да ми разкажеш всичко. Сега нека довършим онова, което вие така славно започнахте!...

Бащата и синът едновременно издигнаха мечовете над главите си и в един глас извикаха:

— След нас!... Напрееед!...

И рамо до рамо оглавиха войската в пристъпа и нагоре, към двореца.

Пристигнаха точно навреме — битката за вътрешната крепост, както се казва по военному се беше затегнала. Нападателят бяха успели да овладеят една от кулите, но там срещнаха яростна съпротива, а може би не им достигаше и опит, та хората от двете войски мряха на цели десетици едновременно, но никой не успяваше да вземе връх.

— Деяне!... О, боже, Годеславе, ти ли си, братко...!

Двамата се отзоваха на повикването. На земята полулежеше Константин; лявата му ръка бе отсечена почти до рамото и един вещ бранник тъкмо се бе заел да спре кръвта.

— Не ме оплаквайте! — превари думите им той. — За миг закъснях да се закрия с щита и брадвата на едно куманско куче... — И веднага премина към онова, което той самият смяташе по-важно от загубената си ръка: — Оставете ги да се бият на кулата. Нашите ще удържат още малко. А вие ударете ей там, вляво. За да спре напада ни, Борил изтегли почти цялата си войска от другите кули...

Послушаха го. След минута-две стълби се изправиха на срещуположната стена и първите, които запълзяха по тях, бяха Годеслав и Деян. За горещата кръв на стария воин това бе нещо като празник, та той съвсем по своему поощряваше сина си:

— Хайде, белокосо старче!... Не оставяй баща ти да те изпревари!

Те едновременно стъпиха на стената и пак едновременно поеха върху себе си първия удар на защитниците. Но борбата не беше нито много тежка, нито особено продължителна — във весела надпревара подир тях изпълзяха върху стената толкова много помагачи, пък и Константин се оказа прав, като им предрече слаба съпротива, та те скоро овладяха тази част на вътрешната крепост. Спуснаха се да помогнат на бойците от отсрещната страна, където в отсъствието на Константин битката се ръководеше от Тихомир, пък в самия й кървав център се бе развихрил не друг, а Войсил. Но други ги изпревариха — Радан се бе досетил да нападне с шепя хора откъм тила защитниците

на портата, завладя я и я отвори и през нея като отприщен яз плисна вълната на онези „изменници“, които преди няколко месеца заедно с предводителя си Белота минаха на страната на истинския наследник на престола. И те бяха така нетърпеливи да дадат своя дял за победата, че изпревариха групата на Годеслав и Деян и със съкрушителен удар сметоха противниците на Тихомировите люде...

А междуременно царевград Търнов се бе събудил и вестта за чудодейната победа на справедливостта над злото бе прелетяла като пролетен вятър през зидове и огради. Улиците и стъгдите се изпълниха с полуоблечен народ, ще речеш по магия се появиха стотици и стотици запалени факли, та заостреният като шлем Царевец пламна като гигантски гергьовски огън, сякаш за да възвести на цяло Българско, че този град е престанал да бъде адът, слязъл на земята, и отново се е превърнал в достойна престолнина на още по-достойно царство. После откъм Великата порта се разнесе едно такова „А-а-а-а!...“, което накара всички да се втурнат нататък. Досещаха се: законният наследник на престола влизаше в столицата си. И не се излъгаха. Но и тук ги чакаше една изненада — висок и строен, красив в своята цъфтяща младост, облечен в обикновена ризница на воин, Йоан Асен влизаше в Търновград пеша и без никакви церемонии, дори ако не беше пурпурното наметало на раменете, навярно трудно биха го отличили от останалите бранници. И за разлика от „народния цар“ (както обичаше сам да се назовава) Борил, когото винаги съпровождаха няколко десетки телохранители, той пристъпваше сам, единствено брат му Александър го придружаваше на две-три крачки по-назад...

При тази гледка народът на Търнов сякаш полудя. Девойки засипваха пътя на братята с китки есенни цветя, жени застилаха пред нозете им пъстри черги и пухкави губери, старци отлагаха шапки и калпаци и се кръстеха като пред нов месия, ветерани от въстанието и войните коленичеха в нозете на младия владетел и със сълзи в очите целуваха ръцете или дрехите му... А Йоан Асен вървеше бавно, чужд на мисълта за някакво възможно покушение, отговаряше с поклони наляво и надясно на изблиците на народната любов, стискаше старчески десници или вземаше на ръце и благославяше дечицата, които млади майки му подаваха. От време на време произнасяше и по няколко приветствени думи, но те се удавяха в невъобразимия изблик на всеобщия възторг...

Така младият победител извървя целия Царев друм и със спокойна крачка влезе в двореца. Шлемове и шапки полетяха във въздуха, мечове и бойни секири се размахваха приветствено над главите и се разнесе такъв вик на радост, от който щеше да се срине небето. И докато той отговаряше на ликуването и с мъка си пробиваше път през вътрешния двор на палата, отсреща, откъм входа на дворцовата църква се появиха неколцина, имената на които в тази нощ не слизаха от устните на народа: Годеслав и неговият син Деян, Тихомир, Константин с отсечената ръка, Белота, Войсил, Радан и помощниците му в съзаклатието, а пред всички се възправяше черната фигура на архиепископ Герасим с корона в ръце.

— Сине Асенов! — произнесе с разтреперан глас свещенослужителят, когато шумът най-сетне поутихна. — Коленичи, за да се изправиш като цар на България.

— Благодаря, твоя светост — каза със звучен и някак по младежки закачлив глас Йоан Асен, като се поклони с уважение. — Но аз ще помоля да оставим тези радостни обреди за друг път, когато ще предупредим за тях целия наш многоизстрадал народ. Пък и нали сега имаме още да довършваме онова, което десниците на тези славни мъже започнаха. — И се обърна към Годеслав: — Нека доведат онова дяволско изчадие по име Борил! Той има дълг към народа и отечеството ни и трябва да го заплати!

— Налага се разправата да се забави, господарю — отговори Годеслав. — Тази нощ милият ти братовчед Борил е доказал, че който е извършил една подлост, винаги е способен и на втора, и на трета, и на десета...

— Какво значи това? — смръщи вежди Йоан Асен.

Този път вместо запитания отговори Тихомир:

— Борил е преварил нашия напад и с куманския си протоспатар Чъсмен е избягал от Търновград. За свой заместник е оставил едно чучело, натъпкано със слама...

— ... и вино! — глумливо се обади някой.

— ... по име — ама наистина само по име! — протостратор Ратен.

— Доведете го!

Няколко воители изведоха от двореца дебелия Ратен и го повалиха на колене пред младия владетел. Чудо на чудесата — тази нощ Ратен

или не беше пил, или събитията го бяха накарали набързо да изтрезнее.

— Милост!... — заля се в сълзи същият този Ратен, който само преди часове се бе опивал от мисълта, че ще бъде заместник на царя. — Милост, господство ти!...

— Щом си приел да управляваш от името на кървавия Борил, трябва да умееш — каза му студено Йоан Асен. — Но давам ти една-едничка възможност да получиш пощада: ако тозчас ни съобщиш в каква посока избяга престолокрадецът.

Ратен вдигна глава към небето и разпери ръце:

— Благодаря ти, господи. Ще живея!... — После извърна очи към младия владетел. — Има една странноприемница на около три часа с кон оттук — каза ясно. — Наричат я „При върбите“. В нея Борил винаги държи охранени коне, готови за далечен път...

Десетникът Радан се изстъпи напред и помоли:

— Разреши аз да догоня подлеца, царю! — Неколцина забелязаха как Йоан Асен трепна при тази последна дума — той за пръв път я чуваше не като смътно пожелание, а като осъществена действителност. — Знам къде е „При върбите“ и нека хиляда години да съм натопен с главата надолу в катрана на пъкъла, ако не бъда там или преди беглеца, или едновременно с него.

— Довери му се, господарю! — обади се на свой ред Деян. — За Радан отговарям като за себе си...

— Ще подбера сигурни хора и ще го доведе овързан като пашкул! — закани се Радан, но Йоан Асен поклати глава:

— Не искам да го видя. И смъртта му не искам. Достатъчен казън ще бъде очите, които с такава сатанинска наслада са гледали мъките на България и българите, завинаги да угаснат за светлината...

Изведоха няколко коня от царските конюшни. Радан, Нягол, Кънчо и още десетина опитни воители поздравиха новия владетел, метнаха се на седлата и полетяха на изток, където хоризонтът вече се раздираше от първите сребърни нишки.

* * *

Призори Деян нареди да изведат пленените кумани и им заповяда да погребат убитите си другари съгласно обичаите на племето им. После свърна към манастирчето „Света Евлампия“, където, наредени в дълга редица, лежаха погиналите при освобождаването на Търновград. Край тях вече се бяха насъбрали първите оплаквачки, до главите им трептяха пламъчетата на запалени вощеници, в сплетените им на гърдите ръце бяха мушнати дървени или метални кръстове. Той бавно мина покрай покойниците, като се покланяше на всекиго поотделно, а душата му плачеше, плачеше... При обратния път откри и няколко познати. Първо Лукан; една стрела бе пронизала бронята му от изсушена волска кожа и се бе забила право в сърцето. По-нататък Мирко Ечемиченото зърно. Приживе ловечкият болярин имаше тъмната слава на пръв сребролюбец и може наистина да беше вярно, но когато се решаваше съдбата на България, не бе пожалил себе си. А почти на края на редицата позна Радил; някоя здрава ръка му бе нанесла такъв удар с бойна секира, че почти бе разделила тялото му от рамото до хълбока. Край него, облени в сълзи, шетаха и се помайваха млада жена и три невръстни дечица. Деян взе от жената една вощеница, запали я и я закрепил между вкочанените пръсти на погиналия.

— Приеми я от мене и Страхота — каза полугласно.

В този момент някой положи ръка на рамото му. Беше Годеслав.

— Познати и съратници, нали, сине? — Деян потвърди мълчаливо. — Ех, воинска съдба — въздъхна бащата. — Знаеш ли колко пъти ей така, като тебе, е трябвало да склопявам очите или да полагам в земята верни другари! А, там виждам и един мой познат — каза. — Ела да отидем при него.

Отидоха. Беше петдесетинагодишен мъж със смугло лице, прошарени коси и скъпи доспехи.

— Погрижи се за него — помоли Годеслав. — Не го познават и виж — никой не го е подготвил като за сетното миро...

Деян изпълни заръката, доколкото тя изобщо можеше да се изпълни за това вече вдървено тяло. Измоли от околните също малко цветя и надгробна вощеница, а свали собственото си кръстче от врата и го остави на гърдите на покойника.

— Знаеш ли кой е? — попита Годеслав. И сам си отговори: — Баща ти.

— Що рече, тате? — стрелна го с очи синът.

— Вълкан, катепанът на Овчага — обясни бащата. — Без да те познава, Вълкан ти направи голяма услуга, нали? — Той обгърна раменете на Деян. — Да вървим — каза. — Царят те вика.

— Мене? За какво?

— От среднощ досега той, аз и болярите сме работили като грешни дяволи за въдворяване на реда в Търнов. — Годеслав прихна в къс, нервен смях. — Дори не смогнах да отида да видя къщата ни... Разпратихме и бързи гончии из цялото царство. А сега Йоан Асен пожела да отдаде почит на онези, които първи паднаха за възстановяването на законната му власт. Нали разбираш, дядо Влас и онзи момък, който се е пожертвувал вместо тебе.

— Страхота?

— Страхота, син на Добри.

— Че как ще им се отдаде почит, като не се знаят гробовете им?

— Оказа се, че се знаели. Бащинници от долното течение на Етър се погрижили да уловят труповете им и да ги погребат по християнски. Намерили останките и на Семир, но ги хвърлили отново в реката, за храна на рибите.

Наистина в двореца ги чакаха. Царят и отбрана свита щяха да яздят на коне, подготвена беше само една кочия, тя щеше да вози архиепископ Герасим. Имаше и проводник — селяк някакъв с конопени гащи и кожухче, облечено на голо. Метнаха се на конете и като се равняваха по скоростта на кочията, след около час и половина езда стигнаха на мястото. Беше една горичка от млади дървета и затулени между тях — два гроба с дървени кръстове.

— Поотделно ли? — попита архиепископ Герасим, докато си надяваше епатрахила.

— Поотделно — каза царят. — Както и погинаха...

Свещенослужителят извърши заупокойка на гроба на дядо Влас, поръси го със смес от вино и масло. Но когато пристъпи към втория гроб, Деян го спря:

— Недей, отче — каза. — Страхота беше богомил и не признаваше нашите обреди.

Архиепископът погледна въпросително към царя. В отговор Йоан Асен кимна утвърдително:

— Когато извърши безсмъртния си подвиг, никой не го пощади, понеже е богомил. Нека не оскърбяваме вярата му сега, когато е на път да се превърне в частица пръст от родната ни земя...

— Но аз... аз не знам... как е по богомилски... — заекна първосвещеникът. — Пък и да знаех... моята вяра не ми позволява...

— Тогава остави на мен, свети отче — предложи Деян. — И аз не съм богомил, но познавам обичая им.

Той изтръгна кръста, забит на гроба, после дотъркаля един камък на негово място. Накрая застана до гроба и занарежда с глас, който трепереше от вълнение:

— „Отче наш. Иже еси на небесех...“

Когато завърши, мнозина се прекръстиха. Деян обаче, който помнеше урока на своя приятел, се въздържа. И се задоволи да му каже мислено: „Успяхме, братко! Бяхме двама против ада и го сразихме. Ако ме слушаш от небето, радвай се заедно с мене...“

Яхнаха пак конете и потеглиха към Търновград. Обаче, преди да изминат и три поприща, в далечината се появиха няколко ездачи, които в бесен бяг препускаха срещу тях.

— Мечовете! — заповяда късо Годеслав и всички, включително Йоан Асен, пригответе оръжията.

— Няма нужда — каза Деян, като позна ездачите. — Радан и неговите хора.

Наистина бяха Радан и другите. Като приближиха, старият воин скочи от седлото, сложи ръка на сърцето си и се поклони:

— Всичко е изпълнено, царю! — рече кратко.

— И по-точно?

— Сипахме ги в странноприемницата, когато се канеха да бягат. Отказаха да се предадат с добро, завърза се бой — ние отвън, а те двамата, гостилничарят и слугите му отвътре. Един от нашите получи тежка рана.

— А те?

— Гостилничарят Боголюб, който, оказа се, винаги е бил шпионин на Борил, загина в сражението. Също и куманинът Чъсмен. Слугите се отърваха с по-леки рани.

— Борил?

На този въпрос отговори друг от воините. Позна го само Деян — беше Кънчо.

— Повелята ти за Борил изпълних лично аз, царю. Престолокрадецът никога повече няма да види слънцето на България...

Йоан Асен се прекръсти. Хората, които бяха по-близко до него, го чуха да шепне:

— Прости ме, господи! Мъстих не за себе си, не и за чичо Калоян — за отечеството...

Точно на десетия ден след тези паметни събития, с които в историята на България се откри нова и този път славна страница, в Търновград с небивала тържественост изпратиха руските дружини. Йоан Асен положи какви ли не усилия да ги задържи повече, да си поотпочинат след дългите месеци на обсадата, но те неотстъпно държаха на своето — искали зимата да ги завари по родните им огнища и при семействата. Каза се вече, че тях не ги водеше княз, само си бяха избрали помежду си един предводител — беше плещест великан с коса в цвят на зряла ръж, чип носи сини като небето очи, който се наричаше Андрей, но, кой знае защо, всички му казваха Андрюша, тъй говореше и той за себе си; беше грамотен и се подписваше „вожак^[1] Андрюша“, но иначе тази дума „вожак“ в неговата уста и в устата на другите звучеше по-скоро като „важак“. Именно този вожак Андрюша, говорейки от името на всички руси, отклоняваше настояванията на Йоан Асен:

— Ние изпълнихме дълга си към тебе, царю — неотстъпчиво говореше той на своето меко и напевно наречие. — Дай ни право и свобода оттук нататък да помислим за себе си.

— Нека това да стане, след като ми погостувате. Цели месеци^[2] вие бяхте мои воини; нека сега да поживеете на воля и в безгрижие, както подобава на най-скъпи гости, пък сетне...

— Не ни налагай волята си, царю — клатеше в отговор русата си глава вожак Андрюша, пък изражението му беше някаква чудесна смес от упорство и умиление. Искаме ние да се върнем в северните си степи, и то да потеглим незабавно, че да изпреварим снеговете. Ти поне ги познаваш, тия наши снегове, излишно е да ти обяснявам защо бързаме да ги преварим...

Нямаше как — Йоан Асен бе принуден да се подчини. Той богато обдари всички руси, даде им и достатъчно храна и питие като за дългия им път към север. А денят на изпращането се превърна за Търновград в нещо като Великден — всички бяха наизлезли в

празничните си дрехи, войската беше построена от двете страни на пътя, по който щяха да се изнижат братските славянски дружини, по стените на Царевец се вееха бранни пряпорци и църковни хоругви, храмовите камбани и манастирските клепала биеха като на най-личен празник, китки здравец и есенни цветя украсяваха гърдите на всеки руски воин...

Сам Йоан Асен, придружен от брат си, от архиепископ Герасим и от всички боляри и първенци изпрати русите на десет поприща извън престолнината. Там първосвещеникът, подпомаган от десетина свещеници и дякони, отслужи кратък молебен — благодарствен за извършеното през последните месеци и благопожелателен за друма към далечния Днипро, — след който Йоан Асен мина край всяка дружина и ѝ каза по няколко думи на признателност, а накрая пред всички прегърна и по руски обичай три пъти разцелува техния вожак Андриюша. Последни поздрави и размахване на калпаци и оръжия, и дружините с непривична за българското ухо, малко провлечена песен се отдалечиха по пътя, който водеше към Стохълмието и Карвунската хора. А когато и последните се закриха в далечината, младият владетел се обърна към своите и произнесе следните странни думи:

— Те са за завиждане — тръгват си със съзнанието за добре изпълнен дълг. От все сърце пожелавам един ден, когато ние ще потеглим нагоре, за да се представим пред нозете на всевишния, да носим в сърцата си същото благословено чувство...

А че той схващаше властта си като дълг и труд, пролича още същия следобед, когато за пръв път от завладяването на престолнината свика синклита. Това събитие бе очаквано от търновградци и от войската, събрана от всички краища на отечеството — така или иначе Йоан Асен още не бе приел короната на Асеновци, — та вестта за него бързо обходи двата хълма на престолния град. И в часа на синклита неизброима тълпа изпълваше стъгдата пред двореца — богати купци се блъскаха до дрипави божеци, млади моми се притискаха до грохнали старци, спретнати воини стояха редом до развлечени селяни, внушителни госпожи (сред тях можеше да се зърне и госпожа Бойка) се блъскаха до монаси с избелели власеници... Изобщо целият Търновград, старо и младо, беше тук. И всеки ликуваше, ликуваше, ликуваше — с предвечния си усет народът угаждаше, че вече и по

закон се слагаше край на едно позорно минало и начало на светло бъдеще.

Но онези, които в синклита или извън него бяха очаквали някаква пищна церемония по коронашването, останаха разочаровани. Младият Йоан Асен твърде делнично обяви, че по закон и справедливост се прогласява за цар на българите, после обаче не наруши обичая и коленичи пред първосвещеника, за да получи именно от него — като земен представител на бога — короната, която преди тридесет години най-изкусните златари на царството бяха изработили за главата на неговия баща, стария цар Асен. После взе в ръце скиптъра с вградения кръст и червената акакия, които логотет Тихомир му поднесе на кадифена възглавничка. Шумен възглас на радост огласи престолната зала. Царят му отговори с кимване на глава и се приготви да седне на трона, ала Константин се приведе над рамото му и му прошепна: навън чака цял Търновград, не е редно царят да го пренебрегне, пък нали той е истински народен, а не като Борил...

Йоан Асен го послуша и както беше с короната на главата и със скиптъра и акакията в ръце, излезе на високата площадка пред двореца. Посрещна го такъв вик, че от него едва не се събориха крепостните стени по подобие на онзи град, пострадал така преди много векове.^[3] Царят не се задоволи да се покаже, но мина между народа, размени думи със знатни и безизвестни, без следа от високомерие изслуша напътствени слова на мъдри старци и воини ветерани.

Като свърши и тази среща с народа, Йоан Асен се върна в тронната зала и без много-много тържественост се настани в сребърния престол на великите си предци. Кръстоса според обичая пред гърдите си знаците на своето царско достойнство и кимна на болярите да седнат.

— За да не възникнат недоразумения — започна той направо, — аз, Йоан Асен, самодържец български, искам веднага да ви известя първата от моите наредби. На братята руси аз платих, понеже ги наех срещу плата да ми служат с мечовете и щитовете си. Но нека всеки българин да знае, че ще се измами, ако очаква награда в злато или в сан за участието си в прогонването на ненавистния законопрестъпник Борил... независимо дали е помогнал със съвет, с оръжие в ръка или дори ако е пострадал тежко, като протоиракария Константин. На

борбата срещу Борил аз гледам като на воински дълг. И така, както не се дава плата на простия бранник или на военачалника за участието им в битките срещу външен враг, тъй няма да има възнаграждение и за свалянето на моя коварен братовчед.

Той хлъзна очи по насъбраните боляри, пълководци и висши сановници; трябва да го бяха предупредили за сребролюбието на Войсил и Белота, защото задържа въпросителен поглед върху тях, но нито един от двамата не дръзна да се обяви против волята му.

— Засега няма да има промени и във висшите длъжности на царството — продължи със същия уж мек, но всъщност непреклонен глас царят. — Ще въздигна люде само на онези служби, които, хм, се опразниха в последните дни.

Лек шепот премина по редицата на болярите, но Йоан Асен не ги остави да се губят в догадки, а веднага задоволи любопитството им:

— Както е според закона и стародавния обичай, на скъпия ми брат Александър, споделил с мене всичките трудности на единайсетлетното изгнание, присвоявам титлата севастократор и го прогласявам за втори след мене в царството и мой наследник в случай, че бог ме призове, преди да ме е сдобил със син.

Удостояването на Александър, син на стария Асен, не събуди никаква завист — наистина по обичай и по закон на брата на царя се полагаше да бъде севастократор.

— Тъй като вече отнех на Ратен незаслужената от него длъжност, за протостратор на царството определям болярина Годеслав. Той беше уважаван военачалник още при чичо ми Калоян, вечна му памет, после доказа своята вяност, мъжество и разум както в годините, прекарани в далечна Русия, така и при обсадата на престолнината. А неговия син Деян, който по мое повеление спомогна да превземем отвътре и с малко жертви Търновград, въздигам в длъжност, която той заслужи с делата си — кастрофилакс на престолнината. — Царят зърна един особен жест на Деян и може би нарушавайки правилата, го попита: — Какво има, Деяне? Като че не си доволен от наградата за твоите дела?

— За наградата благодаря от сърце, царство ти. Кой на двадесет и четири години не ще е поласкан да бъде кастрофилакс на царевград Търнов? Но аз зная по-достоеен и главно по-полезен човек за тази длъжност. Човек, който не само познава всяко кътче и всеки камък на престолнината, но и е доказал дарбите си в тридесетгодишна вярна

служба на Асеновците. — Деян се прехвърли веднъж-дваж от крак на крак. — Има само едно затруднение, царство ти. Онзи, когото ти препоръчвам, не е от знатен произход...

— По дяволите знатния произход! — отсече Йоан Асен. — Мен са ми нужни способни люде, а не некадърници, на които единственото качество е, че са имали щастието да се родят синове на своите бащи. Кой е този човек?

— Името му е Радан и е десетник от войската.

— Не е ли този, който сполучи да застигне законопрестъпния ми братовчед?

— Същият.

— Забелязах този воин и се бях врекъл да го ползувам според достойнствата му. Благодаря ти, Деяне, че ми спомни за него. — И нареди: — Тозчас намерете десетника Радан и го доведете при мене!

Деян изпревари всички други, изтича навън и не след дълго се върна, като почти насила водеше със себе си стария воин. А когато царят прогласи решението си за въздигане на десетника в кастрофилакс на Търновград, Радан така се изуми, че дори забрави да поблагодари за доверието. Йоан Асен не го и очакваше, той вече мислеше за друго.

— Достоеен син на достоен баща — произнесе възторжено. — Щастлив съм, че под скиптъра ми има мъже като Деян, които са готови да се откажат от сан и почит, за да ги преотстъпят на други, които повече ги заслужават. Благодаря ти, приятелю!

— Аз пък си позволявам да пренасоча благодарността ти към логотет Тихомир, царю. Той ми даде този урок по доблест, когато подготвихме решителния напад срещу Борил и неговите кумани.

— И все пак какво смяташ да правиш ти, Деяне? — попита царят. — Надявам се, че не се каниш да прекараш остатъка от живота си в безделие и гощавки, ползувайки изгодите да си син на протостратора...

— За себе си моля за две милости, господарю.

— Говори! Ако те са във възможностите на царя...

— Да измолиш за мене от великия болярин Тихомир ръката на дъщеря му Василиса...

Избухна невъздържан смях. И като че най-високо кънтеше гласът на самия Тихомир.

— Давам ти дъщеря си от сърце, млади приятелю — каза той, когато смехът поутихна. — Че нали, ако откажа, Василиса ще превърне дома ни в истински пъкъл?...

— Ето че първата ти молба е изпълнена — заяви царят. — И стига да ме поканите с Василиса, обещавам да стана кръстник на венчилото ви. А втората ти молба, Деяне?

— Тя е за каквато и да е длъжност във войската, царство ти. Похвалвам се сам, че мечът ми ще бъде полезен на тебе и на България.

— Това не е хвалба, ти вече го доказа. Приеми от Годеслав и възглави като начелник моята конница. И знай отсега, че с длъжността ти получаваш и едно трудно наследство — не завиждам на онзи, който ще наследи воин като Годеслав и ще трябва да се равнява по него или даже да го изпревари по достойнство. — Йоан Асен отпусна ръце със знаците на властта си и се огледа. — Като че ли приключихме за днес, а?

— Не определи човек за протоспатар, царство ти — напомни Белота.

— Не, приятелю, не! — възрази веднага Йоан Асен. — Аз се готвя да бъда такъв цар, че да нямам нужда нито от протоспатар, нито от лична стража.

И с тези думи се изправи. Станаха на крака и всички присъстващи.

— А сега — на работа, братя — рече царят. — Нас ни чака една мъчна, но славна задача — върху пепелищата на миналото да изградим величието на любимото ни отечество!...

---

[1] Вожак — главатар, водач (рус.) ↑

[2] Ако изключим подробностите, главата отразява достоверно събитията от това паметно за Търновград и за България време. Споменатият вече летописец Георги Акрополит предава тези събития по следния начин: „А Борил влязъл в Търново и затворен вътре, бил обсаждан... Неговите хора (б.а. — подразбира се болярите, войската и населението), след като паднали духом, минали на страната на Иван Асен. При бягството си Борил бил пленен и ослепен от Иван и така Иван станал владетел на цялата българска земя.“ ↑

[3] Думата е за една популярна библейска легенда. Когато избягали от Египет, евреите, водени от своя патриарх Мойсей, по пътя

си към „обетованата земя“ срещнали здравата крепост на град Йерихон. Евреите го обсаждали безуспешно шест дни, на седмия надали срещу него такъв вик, от който стените се сринали. От тази легенда произлиза изразът „йерихонски вик“. ↑

(ВМЕСТО ЕПИЛОГ)

Цар Йоан Асен напълно осъществи клетвеното си обещание. В годините на неговото властвуване (1218–1241) България достигна най-големия си разцвет за цялото средновековие. Той даде на народа продължителен мир, но междувременно с умни политически ходове възвърна онези живи части от плътта на България, които предшественикът му с лека ръка бе загубил — земите на латинския васал деспот Алексий Слав, а също и Бялград и Браничево с областите около тях. Страната разбогатя, процъфтяха просветата и занаятите, възкреси се и се оживи търговията с целия тогавашен свят. Разцветът наложи България да има вече собствени пари и Йоан Асен запълни тази нужда — за пръв път при него започнаха да се секат златни, сребърни и медни монети. А на седемнадесетата година от своето царуване (1235 г.) той сполучи също да възобнови българската патриаршия, с което осигури независимостта на родната ни църква.

Със съседите си той поддържаше отношения на мир и разбирателство. Но когато злонамерен владетел посегнеше с алчна ръка към българските земи, царят съумяваше да покаже, че миролюбие и бранна немощ са различни неща. Това най-тежко изпита върху себе си вероломният Теодор Комнин, солунско-епирският деспот. Той нахлу с изненада в България, но Йоан не остана безучастен като своя предшественик и го пресрещна с войските си. И на 9 март 1230 година стана прочутата Клокотнишка битка. Като ползуваше съветите на своя изпитан в много сражения протостратор Годеслав, Йоан Асен разположи силите си по най-разумен начин. И когато битката започна, прехвалените турми на Теодор Комнин се разбиха в гранитната скала, която българите образуваха с гърдите си. После царят издигна на едно копие онзи договор, който византиецът беше погазил с нападението си, и с него вместо пряпорец поведе воините си в насрещен удар. Теодор Комнин се опита да се удържи, но тогава откъм гърба му се появи една

конница, бърза като току-що пусната стрела. Нейният начелник Деян помете тилните части на ромеите и завладя стана им. Обкръжен от всички страни, деспотът се принуди да моли за милост. Така войската на Теодор Комнин беше разгромена напълно, а самият той заедно със семейството си, много роднини и всичките си сановници и военачалници падна в плен. Йоан Асен заповяда тях да отведат в Търновград, а прояви безпримерна милост към простите войници, като ги върна по селищата и домовете им. А когато тръгна с войската си подир тях, „всички безкръвно му се подчиняваха“ и както ще отбележи хронистът Георги Акрополит, признаха неговата власт „Адрианопол и Димотика, после целият Волерон (б.а. — долните течения на Места и Марица), Серес, Пелагония, Прилеп и околностите им. Той пребродил Велика Влахия (т.е. Тесалия), завладял Албания и оплячкосал чак до Илирик“.

Така България се разпротря от Карпатите на север до Бялото (Егейско) море на юг и от Черно море на изток до Синьото (Адриатическо) на запад. И както ще отбележи неизвестният автор на Проложното житие на св. Иларион Мъгленски, Йоан Асен станал „господар на българи, гърци и франки, на сърби и албанци и на всички градове от море до море“.

Защото тази беше великата правда на България, в името на която народът низвергна престъпния цар Борил и се нареди като един зад Йоан Асен, сина на стария Асен.

ПРИЛОЖЕНИЕ I

ОБЯСНЕНИЯ НА НЕПОЗНАТИТЕ ДУМИ

Акакия — един от царските знаци, смятан за символ на скромност; представлявала торбичка от червена кожа, напълнена с пръст.

Алебарда — старинно оръжие във вид на копие на края с брадва.

Апокриспарий — царски или императорски пратеник. През епохата тази и другите подобни длъжности и почетни звания са заимствувани почти напълно от Византия заедно с наименованията.

Асикрит — секретар.

Аспра — дребна сребърна монета.

Бащинници — категория селяни в средновековна България в най-добро положение: икономически свободни, незакрепостени и подчинени направо на централната власт. (Сравни парици и отроци.)

Божек — просяк.

Бомбицин — предшественик на съвременната хартия.

Велик примикюр — придворен маршал; дворецов церемониалмайстор.

Вития — сладкодумец, красноречив човек.

Волоберщина — данък за притежаване на рогат добитък.

Вражда — глоба.

Гончия — вестоносец.

Деспот — най-висша титла, по ранг веднага след царя. Обикновено се давала само на едно лице и едва след неговата смърт преминавала на друго.

Димнина — един от многобройните средновековни данъци: на къща (на комин). Сравни също комод, тревнина и волоберщина.

Дукат — златна венецианска монета с висока стойност.

Епикерний — царски виночерпец; чашник — висша благородническа титла. Както другите подобни, тя имала повече символично съдържание, а не означавала, че благородникът наливал вино на своя цар.

Кастрофилакс — началник на крепостта (на крепостната стража).

Катепан — управител на града.

Комод — данък в пари, добавъчен към натуралния десятък.

Кочия — колесница.

Купец — търговец.

Логотет — висша длъжност, отговаряща на пръв министър или канцлер.

Нимба — сияние във вид на кръг около главата на светия в християнската иконопис като символ на святост.

Номизма (или перпера) — византийска златна монета.

Нотарий — писар.

Отроци — най-нисшата категория селяни в средновековна България: безимотни, закрепостени (но не роби).

Паракимомен — пръв постелчик, началник на царската спалня — почетна титла.

Парици — селяни полусобственици, зависими от феодала.

Перпера — в България по-популярно название на византийската номизма.

Побирчия — лице, натоварено да събира данъците, помощник на практора.

Позорище — театър; представление.

Поприще — стара мярка за разстояние, равна на 1000 стъпки (около 300 м).

Практор — бирник; лице, натоварено да събира данъците.

Прония — право да се използват земи и селяни без придобиване на собственост върху тях.

Прониар — облагодетелствувано лице, получило от царя прония; обикновено прониарите поемали задължение в случай на война да представят на централната власт определен брой войници, облечени, въоръжени и хранени от самите прониари.

Протовестиарий — управител на държавното съкровище; министър на финансите.

Протоиракарий — царски соколар — почетна служба.

Протокелиот — царски адютант.

Протоспатар — началник на царската охрана.

Протостратор — висш военачалник, но все пак след царя, който, като самодържец, бил главнокомандуващ.

Псалт — църковен певец.

Саваот — едно от прозвищата на бога в християнската религия.

Севаст — съдебен чиновник, служител в правораздаването.

Севастократор — висша титла, обикновено давана на брата на царя.

Синклит — болярски съвет, в който участвували само великите боляри и главата на църквата.

Тартар — друго име на подземното царство, на ада.

Тартор — главатар, цар на дяволите.

Тат — крадец.

Технитар — занаятчия.

Тревника — данък за ползуване пасища.

Турма — военна част във византийската войска в състав 5000 души.

Флорини — златни монети на средновековна Флоренция.

Хора — административна област. По времето на Иван Асен II хората са били десет.

ПРИЛОЖЕНИЕ II

ОБЯСНЕНИЯ НА ДРЕВНИТЕ ГЕОГРАФСКИ ИМЕНА

Адрианопол — днес град Одрин.

Боруйска хора — областта около Боруй — дн. Стара Загора.

Браничево — гр. Косталац (в Югославия).

Бъдин (Бдин) — Видин.

Бялград (или Белград) — дн. със същото име столицата на Югославия.

Велбъжд — Кюстендил.

Веригава — старославянското име на Стара планина.

Вичина — гр. Мачин, разположен на Дунава в Северна Добруджа.

Девина — селище и крепост при Котленския проход.

Дръстър — Силистра.

Дъбилни — Ямбол.

Етър — р. Янтра.

Карвунска хора — областта около Карвуна (Каварна), т.е. Добруджа.

Кипсела — дн. Ипсала в Източна Тракия, близо до Цариград.

Копсис — крепост северозападно от Карлово.

Крън — град и крепост край Казанлък.

Мосинопол — Гюмюрджина.

Овчага — крепост на мястото на дн. село Аспарухово, на пътя Провадия — Айтос.

Пелагония — Битоля; Пелагонийско поле — полето край Битоля.

Пльвдив — Пловдив.

Подунавие — днешна Северна България.

Проват — Провадия.

Просек — крепост на левия бряг на р. Вардар, близо до Демир капия.

Раховец — крепост на 1 км северозападно от Горна Оряховица.

Средец — София.

Станимака — Асеновград.

Стохълмие — областта Лудогорие.

Твърдица — дн. град със същото име в Сливенски окръг.

Хръсград — Разград.

Щипоне — Ихтиман.

Издание:

Цончо Родев. Двама против ада

Роман за юноши

Първо издание

Рецензент: Юлиан Йорданов

Редактор: Кръстьо Станишев

Художник: Алекси Начев

Художествен редактор: Олга Паскалева

Корица: Венелин Вълканов

Технически редактор: Венцислав Лозанов

Коректори: Христина Денкова, Маргарита Милчева

Дадена за набор на 23 XI. 1985 година.

Излязла от печат 30. IV.1986.

ДП „Георги Димитров“, София.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.